

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

XIV

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1966

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ОБСАН

STUDIE

Ján Podolák, *Polominské hospodárstvo Huculov v ukrajinských Karpatoch* — — 193

MATERIALY — ARCHÍV

Václav Frolec, *Príspevek k moravsko-slovenským vzťahom v ľudovom staviteľstvi na území Bielych Karpát* — — — — — 293

Konštantín Palkovič, *Rukopisná knižka o liečení domácich zvierat z 18. stor.* — — 327

ROZHLADY

Anatolij Porickýj (1930—1965) — — — — — 339

Anatolij Ja. Porickýj, *Niektoré otázky štúdia ľudovej kultúry karpatskej oblasti v ukrajinskej etnografii (na základe materiálov o obydlí a odevu)* — — — — 340

Sofia Griča, *K otázke intonačnej jednoty slovanských baladických piesní a romanci karpatskej oblasti* — — — — — 344

Ľubica Droppová, *Niektoré problémy a metódy výskumu robotníckych piesní na v Juhoslávii* — — — — — 351

Ľubica Droppová, *Niektoré problémy a metódy výskumu robotníckych piesní na Slovensku* — — — — — 355

RECENZIE A REFERATY

Zbojnícke piesne slovenského ľudu (S. Burlasová) — — — — — 357

J. L. Holuby, *Rozpomiienky* (J. Botík) — — — — — 358

Z. Klárik, *Štúrovci a Juhoslovania* (J. Michálek) — — — — — 358

A. Priesingerová, *Vývoj topenišťa, jeho využívaní a význam ve slovenských obciach pod Javorníky* (V. Frolec) — — — — — 359

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ян Подолак, *Хозяйство Гучулов на Планинах в Украинских Карпатах* — 193

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Вацлав Фролец, *Статья о моравско-словацких отношениях в народном строительстве на территории Белых Карпат* — — — — — 293

Константин Палкович, *Рукопись о лечении домашних животных* — — 327

ОБЗОРЫ

Анатолій Поріцький (1930—1965) — — — — — 339

Анатолій Я. Поріцький, *Некоторые вопросы по изучению народной культуры Карпатской области в украинской этнографии (на основании материалов относительно жилищ и одежды)* — — — — — 340

Софія Грича, *К вопросу единства интонации славянских балладических песен и романсов Карпатской области* — — — — — 344

Љубица Дропцова, *Второе международное симпозиум по исследованию рабочих песен в Югославии* — — — — — 351

Љубица Дропцова, *Некоторые проблемы и методы исследования рабочих песен в Словакии* — — — — — 355

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

Na 1. strane obálky: Hucul z obce Čorna Tisa (Zakarpatská oblasť USSR). Foto J. Podolák 1951.

**POLONINSKÉ HOSPODÁRSTVO HUCULOV
V UKRAJINSKÝCH KARPATOCH****LES ALPAGES DES HUCULES DANS LES CARPATES UKRAÏNIENNES**

JÁN PODOLÁK

Národopisný ústav SAV Bratislava

Tradičný spôsob života pastierskeho obyvateľstva v Karpatoch obsahuje mnohé prejavy, ktoré svedčia o vplyve viacerých národnostných celkov na formovanie charakteru kultúry v tejto oblasti. Cudzí vplyv je zvyčajne najciteľnejší v pohraničných oblastiach dvoch susediacich etnických celkov. Hoci výsledky porovnávacieho štúdia ukazujú, že medzietnické ovplyvňovanie bolo vzájomné a u dvoch susediacich etník obojstranné, predsa východo-západný smer valaskej kolonizácie na území Karpát spôsobil, že cudzie vplyvy boli citeľnejšie smerom z východu na západ než naopak. Takýmto postupom sa vytvorilo na území Karpát niekoľko menších etnografických oblastí, kde sa zásah valaskej kolonizácie z obdobia pred 300—600 rokmi zreteľne prejavuje aj v súčasnom charaktere pastierskej kultúry, resp. ľudovej kultúry vôbec. Z hľadiska etnografického štúdia interetnických vzťahov v ukrajinskej a západnej časti Karpát možno za takéto územia považovať oblasť Huculov na Ukrajine (prenikanie vplyvov rumunských), karpatskú oblasť východného Slovenska a juhovýchodného Poľska (ovplyvnenie zo strany ukrajinského etnika), niektoré časti severoslovenského pohraničia (prenikanie vplyvov poľských) a oblasť Moravského Valašska (vplyv etnika slovenského). Pre osvetlenie etnického charakteru pastierskej kultúry v ukrajinských a Západných Karpatoch je dôležité poznať predovšetkým život a kultúru pastierov v oblasti pohoria Rodna (severné Rumunsko) a kultúru pastierov na ukrajinskom území obývanom Huculmi. Len po dôkladnom porovnávacom štúdiu pastierstva v severnom Rumunsku a v ukrajinskej časti Karpát bude možné zodpovedne objasniť otázku, ktoré prejavy v kultúre západokarpatských pastierov patria pôvodnému domácemu etniku a ktoré treba považovať za prínos cudzích etnických skupín majúcich účasť či už priamo alebo vo funkcii sprostredkovateľa na formovaní charakteru pastierskej kultúry na tomto území.

Cieľom tejto práce je prispieť k poznaniu pastierskeho života Huculov v ukra-

jinských Karpatoch. Táto časť ukrajinského územia bola už dávnejšie predmetom etnografického štúdia hlavne ukrajinských a poľských bádateľov. Najmä severné a východné územie Huculov (dnešná Ivano-Frankovská a Černovická oblasť) bolo predmetom sústavnejšieho výskumu. Životom Huculov a Bojkov sa zapodieval už v pol. 19. stor. D. J. V a h y l e v y č¹ a o pol storočia neskoršie V. Š u c h e v y č,* z ktorých najmä druhý zanechal po sebe rozsiahle národopisné dielo o huculskom lude, kde nachádzame aj opis pastierskeho života.² Obaja autori skúmali iba kultúru haličských a bukovinských Huculov, zatiaľ čo život tohto obyvateľstva na uhorskej strane Karpát bližšie neopísali.³ Z poľských etnografických prác o pastierstve na severnej a východnej strane Karpát znamenajú prínos najmä štúdie K. D o b r o w o l s k é h o.⁴ Cenný porovnávací materiál o pastierstve na poloninách východne od Černej hory poskytuje práca R. V. H a r a s y m c z u k a a V. T a b o r a.⁵ Zakarpatská oblasť Ukrajiny, a teda aj jej huculská časť, sa pri etnografických výskumoch v minulosti obchádzala. Pre nedostatok národopisných prác zostávajú pri štúdiu pastierstva tejto oblasti hodnotným prameňom najmä antropogeografické štúdie J. K r á l a⁶ a V. K u b i j o v y č a.⁷ Po pričlenení tejto oblasti k sovietskej Ukrajine tu konala výskum expedícia sovietskych etnografov. Zprávy o tomto výskume a jeho výsledkoch publikovala sovietska etnografická tlač.⁸ Stručný obraz o pastierstve Zakarpattia uverejnil na

¹ D. J. W a h i l e w y č, *Huculové, obyvatelé východného pohorí Karpatského*. Časopis Českého Museum XII, 1838, 475—498.

* Poznámka. V doterajších prácach o Huculoch sa vyskytuje množstvo nárečových výrazov, ktoré však nie sú zapísané podľa jednotného transkripčného systému. Inakší spôsob prepisovania používali autori poľskí, inakší spôsob autori maďarskí, nemeckí, ba aj medzi samými ukrajinskými autormi chýba jednotný postup. Nejasnosti sa vyskytujú najmä v slovách s hláskami „y“ a „i“. V snahe odstrániť tento nedostatok používame v tejto práci vo všetkých prípadoch dôsledne hlásku „i“, hoci sme si vedomí, že takýto postup nesplňa požiadavky jazykovedy. Preverenie nami zapísaných ako aj inými autormi používaných výrazov by si vyžadovalo opätovný kontrolný výskum v teréne, ktorý však už nebolo možné uskutočniť. Určitý problém sa vyskytol aj pri používaní ukrajinských mien autorov, ktorí písali v poľskom a českom jazyku a svoje mená transkribovali podľa jazyka publikovanej štúdie. Ich mená ponechávame v pôvodnom znení, ako boli uverejnené (napr. W. Szuchiewicz, R. W. Hara-symczuk ap.).

² W. S z u c h i e w i e z, *Huculczyzna*, zv. I, Krakov 1902.

³ D. J. W a h i l e w y č (c. d. 486) pri vymedzení huculského územia píše, že „gak daleko na druhé straně Karpatů w Uhřích gegieh sjdla zasahuj, zevrub určití nemohu“. Podobne aj W. S z u c h i e w i e z v citovanom diele opisuje život a kultúru Huculov len na haličskej strane Karpát.

⁴ Z najnovších prác K. D o b r o w o l s k é h o je to najmä štúdia *Die Haupttypen der Hirtenwanderungen in den Nordkarpaten vom 14. bis zum 20. Jahrhundert*. Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa, Budapešť 1961, 113—146. V tejto práci autor zhrňa aj poznatky zo svojich starších prác a výskumov s odkazmi na príslušnú literatúru.

⁵ R. W. H a r a s y m c z u k — W. T a b o r, *Etnografia polonin huculskich*, Lwów 1938.

⁶ J. K r á l podáva výsledky svojich výskumov pastierskeho života na Podkarpatskej Rusi najmä v prácach: *Černá hora v Podkarpatské Rusi* (Sídla obyvateľstva, Hospodárské využití), Praha 1923, *Príspevek k salašníctví Huculů v Podkarpatské Rusi*, časopis Bratislava III, 1929, 294—298, *Sídla karpatoruských Huculů*, Sborník I. sjezdu slovanských geografů a etnografů, Praha 1926, 227—228. Okrem toho autor napísal ďalšie práce o poloninách ležiacich na západ od huculskej oblasti, ako aj súhrnné práce o geografickom charaktere celej Zakarpatskej oblasti.

⁷ V. K u b i j o v y č, *Pastýřský život v Podkarpatské Rusi*, diel I—II, Bratislava 1935 a 1937.

⁸ Pozri napr. zprávu v časopise *Sovetskaja etnografija*, č. 5, 1957, 127 n.

základe tejto výskumnej akcie I. S i m o n j e n k o.⁹ Napokon pri etnografickom výskume sa môžeme opierať aj o výsledky nárečových výskumov, ktoré systematicky koná sovietsky dialektológ J. O. D z e n d z e l i v s k y j.¹⁰

Napriek spomenutým prácam karpatské pastierstvo na Ukrajine a najmä v oblasti Huculov si ešte stále vyžaduje systematické národopisné preskúmanie a súhrnné spracovanie. Takéto štúdium je naliehavé nielen z hľadiska potrieb ukrajinskej etnografie, ale aj pre potreby slovenskej národopisnej vedy, ktorá sa pri vysvetľovaní ukrajinského vplyvu na východoslovenské územie nezaobíde bez preskúmania pastierstva u Huculov a v celej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Preto aj táto práca sa opiera hlavne o výsledky terénneho výskumu, ktorý vykonal autor r. 1961. V pôvodnom pláne autora bolo preskúmanie viacerých pastierskych stredísk na jednej i druhej strane Karpát. Pre časové a územné obmedzenie tejto akcie zostali východiskom výskumu iba huculské obce na hornej Tise.¹¹ Z tohto územia sa získal cenný pôvodný materiál, ktorým hodláme prispieť k rozšíreniu doterajších etnografických poznatkov o charaktere pastierstva Huculov v ukrajinských Karpatoch. Obyvateľstvo v preskúmaných obciach na hornej Tise (Rachovský okres v Zakarpatskej oblasti) ako aj obyvateľstvo v prifahlých dedinách na severnej a východnej strane Karpát (Ivano-Frankovská a Černovická oblasť) nazývame Huculmi,¹² a to podľa bežného úzu v odbornej literatúre¹³ i medzi samým ľudom.¹⁴ Pri niektorých javoch pastierskej kultúry Huculov

⁹ I. S i m o n j e n k o, *Almenwirtschaftliche Schafzucht der ukrainischen Bevölkerung in den Waldkarpaten im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts*, Viehzucht und Hirtenleben..., 363–388.

¹⁰ J. O. D z e n d z e l i v s k y j, *Do pytanja pro rumunizmy v hovorach Zakarpatskoj oblasti*, ďalej štúdia *Vivčarska leksyka hovoriv Zakarpatskoj oblasti*. Práce vyšli v sérii *Dopovidni ta povidomlennja* — Serija filolohična, Užhorod 1959.

¹¹ Autor tejto štúdie vykonal výskum koncom októbra a začiatkom novembra 1961. Strediskom výskumu bola obec Jasiňa v okrese Rachov. Výskum umožnila Ukrajinská akadémia vied v Kijeve a Ukrajinské etnografické múzeum vo Lvove. Obidvom inštitúciám patrí autorova vďaka za porozumenie a konkrétnu pomoc pri tejto výskumnej akcii. V terénnych podmienkach vyšli autorovi v ústrety aj okresné administratívne orgány v Rachove a vedenie obce a kolehozu v obci Jasiňa.

¹² K vysvetleniu pôvodu tohto názvu pozri prácu R. F. K a i n d l, *Die Huculen. Ihr Leben, ihre Sitten und ihre Volksüberlieferung*, Wien 1894. Autor čerpá z vlastných materiálov, ktoré získal terénnym výskumom v Bukovine.

¹³ O vymedzenie huculského územia na severnej a východnej strane Karpát sa pokúsil už D. J. W a h i l e w y č, *Huculové...*, 485–486. V tejto súvislosti píše: „Čára oddelujúcej Huculy od Bojkůw—Rusjnůw začíná se w Stryjském kragi asi u Popadjí, gednoho z nižšjch wrcholků Karpatůw, na samých hranicích, a táhne se podél potoku Molody a Lomnice hned na východ do Stanislawowského krage nad městečko Solotwinu, okolo Nadworny k Delatynu, dále do Kofomyjského opodál Prutu a Lučky k Jablonowu, Pistynu, Kosowu až po Kutý, dále do Bukowiny až po Seret, kdež pak ostatnj prostor Walaši zaujmagj. Gak daleko na druhé straně Karpatů w Uhřjch gegich sjdla zasahugj, zevrub určití nemožu.“ W. S z u c h i e w i c z (c. d., 68) zisťuje Huculov na severnej strane Karpát v 40 gminiach, a to podľa vtedajšieho administratívneho členenia 24 v okrese Kosow, 11 v okrese Peczenezyn a 5 v okrese Nadwornia. Vymedzením huculského územia sa zaoberal v špeciálnych prácach najmä poľský bádateľ J. F a l k o w s k i. V tomto smere majú osobitný význam najmä jeho monografie *Zachodnie pogranicze huculszczyzny* (Lwów 1937) a *Pólnocno-wschodnie pogranicze huculszczyzny* (Lwów 1938).

¹⁴ Druhá z Falkovského prác prináša aj návrh metódy na výskum príslušnosti obyvateľstva k určitej oblasti. V tejto súvislosti autor navrhuje zakresliť na mapách, ako sa nazývajú príslušní obyvatelia sami, ako ich nazývajú susedia, akú majú vedomosť, že sú

poukazujeme na analógie zo západnejších častí ukrajinských Karpát, najmä zo susedného územia Bojkov. Po plánovanom podrobnom preskúmaní pastierskej kultúry u východoslovenských Ukrajincov (Lemkov) a zakarpatských Bojkov bude možné vypracovať súhrnný obraz o karpatskom pastierstve ukrajinského obyvateľstva vôbec a vysloviť závery jednak o vplyve rumunského etnika na ľudovú kultúru Huculov a celej oblasti ukrajinských Karpát, jednak o ukrajinskom etnickom vplyve na karpatské územie východného Slovenska.¹⁵

1. Význam polonín v chove dobytká

Základným zdrojom obživy huculského obyvateľstva v dobe pred socialistickou kolektivizáciou poľnohospodárskej výroby bol chov hospodárskych zvierat. Hlavnou príčinou takejto orientácie bola neúrodnosť pôdy. Z poľnohospodárskych plodín sa pestoval najmä ovos a od počiatku 19. stor. aj zemiaky, v nižších údoliach riek i kukurica.¹⁶ Výnosy pôdy boli skromné pre chladnú klímu, pre zlú bonitu pôdy a pre jej nedostatočné obrobenie. Rozvoj chovu hospodárskych zvierat umožňovali predovšetkým rozsiahle plochy pasienkov na hrebeňoch karpatských hôr a od konca 19. stor. aj intenzívnejšie lúčne hospodárenie, ktorým sa zabezpečoval dostatok krmovín na zimu. Napokon dôležitým momentom bolo i zameranie ľudovej stravy na mliečne a mäsité výrobky z vlastnej produkcie, ktoré sa u Huculov neodnášali na trh, ale sa konzumovali v domácnostiach majiteľov dobytká.¹⁷ Zameranie poľnohospodárskej výroby na chov hospodárskych zvierat sa rešpektuje aj v súčasnom kolektívnom hospodárstve, ktoré sa orientuje na využitie miestnych podmienok a nadväzuje na tradičné hospodárske skúsenosti ľudu.¹⁸

Dlhoročné zameriavanie na určité odvetvia poľnohospodárstva vplývalo na vytváranie osobitých výrobných oblastí. Zakarpacie sa delí z tohto hľadiska na

nazývaní, ale za takých sa sami nepovažujú, aké majú lokálne priezviská popri všeobecných, ďalej navrhuje rozlišovať medzi odpoveďami uvedomelých príslušníkov k určitej etnicite a odpoveďami neuvedomelého ľudu ap. Pravda, popri tom považuje autor za východisko k určeniu hraníc etnografickej oblasti mapovanie javov ľudovej kultúry. V tejto súvislosti je pozoruhodné aj vymedzenie huculských sídiel na Bukovine, ktoré podáva R. F. Kaindl, c. d., 1 n. Pre nárečové vymedzenie huculských osád v Zakarpatskej oblasti má základný význam atlasové dielo J. O. Dzendzeli vského, *Linhvistyčnyj atlas ukrajinskych narodnych hovoriv Zakarpatskoj oblasti URSS* (loksyka), I–II, Užhorod 1958 a 1960.

¹⁵ Pre podanie súhrnného obrazu o pastierstve v ukrajinských Karpatoch a o jeho vplyve na formovanie pastierstva v slovenskej a poľskej oblasti Karpát by bolo osožné v druhej fáze preskúmať z etnografického hľadiska územie Bojkov a len v tretej fáze oblasť ukrajinských sídiel na východnom Slovensku a v priľahlých častiach Poľska, kde je vzájomné ovplyvňovanie susediacich etník na úseku pastierstva veľmi výrazné.

¹⁶ Výstižnú charakteristiku úrovne poľnohospodárstva u prikarpatkých Huculov v 1. pol. 19. stor. podáva D. J. Wahilewyč, c. d., 492.

¹⁷ Aj v dedinách na východ od Čornej hory (so strediskom v Hriniave) sa odôvodňuje zameranie poľnohospodárskej výroby na polonínske hospodárstvo neúrodnosťou pôdy, ktorá sa nehodí na pestovanie obilnín, veľkými plochami pasienkov a potrebou miestneho ľudu produkovať mlieko ako hlavný tradičný pokrm Hucula, ďalej potrebou koží a vlny na spracovanie odevných súčiastok. Pozri prácu R. W. Harasymczuk – W. Tabor, c. d., 5.

¹⁸ V. A. Anučin, *Geografija Sovetskogo Zakarpatja*, Moskva 1956, 222 n.

Obr. 1. Charakter lazového osídlenia na kopanicovej pôde. Čierna Tisa. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961.

Obr. 2. Hospodársky dvor na polonine Rohonjeska (z počiatku tridsiatych rokov 20. stor.). Foto V. Kubijovč

tri hlavné výrobné oblasti: nížinnú oblasť obilninársku (okresné strediská Užhorod, Mukačevo, Berehovo, Iršava a Vinohradov), podhorskú výrobnú oblasť obilninársko-zemiakársku (strediská Perečín, Svaljava, Chust a Tjačiv) a najvyššie položenú oblasť s karpatskými hofami, kde je rozvinutý chov hospodárskych zvierat (strediská Velikyj Bereznyj, Volovec, Mižhiria a Rachiv).¹⁹ Do tejto poslednej oblasti patrí aj celý okres Rachov, ktorý sa zhruba kryje s územím zakarpatských Huculov. Zatiaľ čo v nížinnom pásme úrodného poriečia Tisy sa pestujú aj náročnejšie obilniny a vína réva, v oblasti Verchoviny je hlavným zdrojom obživy pastierstvo doplnané drevorubačstvom. Pre chov hospodárskych zvierat v horskej výrobnej oblasti je charakteristické, že v letnom období sa stáda pasú na karpatských holiach a na lúkach a cez zimu sa dobytok kŕmi senom z miestnej produkcie.²⁰ Úzka spojitosť medzi chovom a pestovaním plodín v tomto pásme ustupuje, pretože vzhľadom na miestne podmienky a vžitý systém sa značná časť dobytčieho trusu nevyužíva pri hnojení pôdy.²¹

Rozvoj chovu hospodárskych zvierat a pastierstva v ukrajinských Karpatoch je podmienený hlavne dostatkom vysokohorských pasienkových plôch. V nižšie položených oblastiach je síce rozšírené aj pasenie dobytká na poliach a na lúkach a v niektorých obciach i pasenie dobytká po lesoch, no tieto formy svojím rozsahom a ekonomickým významom sú druhoradé v porovnaní s rozsahom pasenia na holiach. Vysokohorské hólne pasienky prirodzeného pôvodu — zaberajúce najvyššie pásma karpatských hrebeňov — nazývajú sa poloniny,²² podľa čoho sa aj celý systém vysokohorského výpasu dobytká ľudovo označuje termínom *poloninske hospodarstvo*.²³ Najznámejšie komplexy polonín v ukrajinských Karpatoch sú od východu: na rumunskej hranici Huculské Alpy (1940 m), Čorna hora (najvyšší vrch celých ukrajinských Karpát Hoverla — 2058 m), Svidovec (1883 m), Krasna (1568 m), Boržava (1679 m) a Rivna (1482).²⁴ V oblasti osídlenej Huculmi sa nachádzajú z uvedených poloninských komplexov Huculské Alpy, Čorna hora a východná časť Svidovca. V celom karpatskom pohorí sa poloniny rozkladajú nad hornou hranicou súvislého lesného porastu. Miestne názvy polonín poukazujú často na spôsob využitia týchto pasienkových plôch v minulosti a v prípadoch umelého rozširovania týchto plôch aj na spôsob ich vzniku, čím poskytujú prameň etnografického štúdia horských foriem poľnohospodárskej výroby.²⁵

¹⁹ Delenie Zakarpattia na výrobné poľnohospodárske oblasti vypracoval už J. Král v príspevku *Rozdělení Podkarpatské Rusi na výrobní oblasti a na přirozené krajiny zemědělské*. Sborník I. sjezdu slovanských geografů a etnografů, Praha 1926, 392—393. Toto delenie prevzali v zásade aj sovietski geografi (pozri V. A. Anučin, c. d., 222—223).

²⁰ I. F. Simonjenko, Sovetskoje Zakarpatje, Sovetskaja etnografija, č. 5, 1957, 127 n.

²¹ V. A. Anučin, c. d., 223.

²² R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 27.

²³ I. F. Simonjenko, (*Almenwirtschaftliche Schafzucht...*, c. d., 363) označoval tento spôsob hospodárenia na Zakarpatí aj termínom „poloninnoje skotovodstvo“. Takéto porušené označenie sa však používa len u časti miestnych hospodársko-administratívnych orgánov, zatiaľ čo huculský ľud používa dôsledne označenie tradičné.

²⁴ V. Kubijovič, c. d., I, 22 n.

²⁵ Napr. huculské obce na Čornej Tise (Jasiňa, Čorna Tisa a Laziščina) majú dovedna tieto

Charakter pasienkového hospodárenia na poloninách možno osvetliť vývojom na Čornej hore, ktorá stojí v strede huculského územia. Z hľadiska hospodárskeho využitia rozoznávame v tomto pohorí niekoľko výškových pásiem. Najnižšie leží podhorské pásmo orných pozemkov a lúk, ktoré siahajú súvislejšie asi do výšky 1000 m. V tomto pásme nachádzame aj všetky trvale obývané sídla, ktoré len ojediniele vystupujú nad hranicu 1000 m.²⁶ Okolo trvale obývaných hospodárstiev sa rozkladajú otavné lúky a orné pozemky, ktoré sa skvalitňujú dobytčím trusom navázaným z maštali. Smerom k hornej hranici tohto pásma pribúdajú prielohy, jednokosné lúky a podhorské pasienkové plochy, ktoré slúžia na pasenie dobytka v jarnom období pred výhonom na hofu a v jeseni po návrate z polonín. Svahy tohto pásma sú zvyčajne zarastené lesmi, ktoré v minulosti slúžili aj na pasenie dobytka, no po zavedení prísnejšieho režimu v lesnom hospodárení sa pasenie po lesoch obmedzuje.²⁷ Nad hornou hranicou lúk sa tiahne súvislé pásmo lesov, ktoré siaha približne do výšky 1300 m. Prirodzená horná hranica lesa dosahuje na niektorých miestach Čornej hory až výšku 1600 m, na iných miestach sa znižuje iba na 1200 m. Aj uprostred súvislého lesného pásma sa nachádzajú roztratené lúky, vzniknuté vyrúbaním a kľčovaním lesného porastu. Úroda sena sa z týchto lúk nezváža do dedín, ale sa konzumuje dobytkom cez zimné obdobie priamo na mieste, kde sú vybudované zimné maštale. Množstvo takýchto zimovísk nachádzame napr. na juhovýchodných svahoch Svidovca v blízkosti Rachova.²⁸ Na prudkých svahoch Čornej hory zo zakarpatskej strany sú horské lúky so zimoviskami zriedkavejšie. Na terénoch výhodných pre poľnohospodárske podnikanie sa lúčne plochy uprostred lesov postupne rozširovali, až došlo k úplnému odlesneniu a k vytvoreniu súvislého lúčneho pásma od údolných lúk až po dolný okraj polonín. Po pohrabaní sena koncom leta aj tieto lúčne plochy slúžia prechodne na pasenie dobytka. Nad hranicou 1300 m pásmo súvislého lesa prestáva a prevahu získavajú poloniny s kosodrevinou.

poloniny v Čornej hore a na Svidovci: Šumňeska, Sereľivka, Stupe, Premarátik, Šesa, Peňišeska, Holoučeska, Zanova, Gropa, Hrehorivka, Kukuľ, Farasok, Medvežij, Poharskij, Lenkovec, Ripta (Apšeneec), Apšeneška, Vorožeska, Tatul, Menčul (Čornotisanski), Kračuňeska, Drehobraf a Blizničici (podľa stavu zisteného vlastným výskumom r. 1961). Tieto názvy jasinských polonín sa odlišujú od pomenovaní, ktoré boli publikované v staršej literatúre (pozri k tomu: A. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, Praha 1929, 10, ďalej v tom istom diele zápisy Stripského z r. 1927, ako aj dielo V. Mácha *Pastevnictví v Československé republice*, Praha 1926, 464—466).

²⁶ Napr. Jasiňa so svojimi lazmi leží vo výške 640—940 m (J. Král, *Čorna hora*, c. d., 2), niektoré dvory v údolí Bielej Tisy (napr. v osadách Luhy a Bohdan) vystupujú na miernych svahoch až do výšky 1100 m (V. Kubijovyč, c. d., I, 34).

²⁷ Pasenie oviec a mladého hovädzieho dobytka bolo v prvej polovici 20. stor. rozšírené najmä v tých oblastiach ukrajinských Karpát, kde boli lesy v súkromnom vlastníctve jednotlivcov, obcí alebo veľkostatkov. V ostatných častiach územia sa pásol dobytok v lesoch iba krátky čas v jarnom období pri prechode z podhorských lúk na poloniny, v jeseni pri zostupe z polonín a v nižšie položených lesných pásmach aj v zimných mesiacoch, keď sa ovce pri nedostatku iných krmovín vyhánali obhrýzať zelené ihličnaté vetvy. Údaje o lesnom výpase dobytka v oblastiach polonín Rivna a Boržava pozri v práci V. Kubijovyča, c. d., I, 19—20.

²⁸ Fotografické vyobrazenie takýchto lúk prináša V. Kubijovyč v obrazových prílohách c. d., II. zv., obr. 12.

Horná hranica súvislého lesného porastu v Čornej hore sa tiahne o 100—200 m vyššie ako v ostatných častiach ukrajinských Karpát.²⁹ Na pasenie hospodárskych zvierat v huculskej časti Zakarpattia sa teda využívajú jednak lúčne plochy (v jar-
nom a jesennom období), jednak vysokohorské pasienky, ktoré majú v pastierstve tejto oblasti rozhodujúci význam. Pasenie hospodárskych zvierat po lesoch vzhľadom na stále klesajúcu tendenciu nemá v súčasnom chove hospodársky význam, preto ani z hľadiska etnografie mu na tomto mieste nevenujeme osobitnú pozornosť.

Formy vlastníctva polonín v jednotlivých oblastiach ukrajinských Karpát boli v období kapitalizmu rozdielne. Severné a východné svahy Karpát, patriace pred 1. svetovou vojnou do Haliče a Bukoviny, mali odlišný hospodársky vývoj než poloniny na južných svahoch, ktoré patrili do Uhorska. Rozdielnosti vo vývoji vlastníctva polonín sa prejavovali aj na samom území Huculov, ktoré bolo takisto rozdelené na severovýchodnú a juhozápadnú časť. V haličskej a bukovinskej časti huculského územia boli v 19. stor. majiteľmi polonín prevažne bohatší gazdovia (zvaní *duka* alebo *dukar*) z podhorských dedín, ktorí pásli na vysokohorských pasienkoch aj po niekoľko sto kusov vlastných oviec spolu s hovädzím dobytkom.³⁰ Pred prvou svetovou vojnou ich začali z polonín vytláčať miestni podnikatelia (zväčša židovskí krémári a mäsiari), ktorí sa postupne stali vlastníkmi nielen rozsiahlych polonín, ale aj časti inej poľnohospodárskej pôdy. V období medzi dvoma svetovými vojnami, keď huculské územie na Prikarpatí patrilo poľskému štátu, vývoj vlastníckych pomerov na poloninách zostal v podstate nezmenený. Na zakarpatskej strane huculského územia, ktorá patrila do 1. svetovej vojny uhorskému štátu a medzi dvoma svetovými vojnami Československu, bol vývoj odlišný v tom smere, že väčšina polonín bola vo vlastníctve štátu (aj pred r. 1918), menšia časť patrila veľkostatkom a obciam. Po 1. svetovej vojne v rámci 1. pozemkovej reformy aj veľkostatkárske poloniny prešli do vlastníctva štátu a miestnych roľníkov.³¹ V dôsledku týchto zmien na bývalej Podkarpatskej Rusi mnoho roľníckych rodín z nížinných oblastí prešlo do oblastí Verchoviny. Týmto presídlením sa rozšírili plochy podhorského osídleného územia, hranica pestovania poľnohospodárskych plodín sa posunula smerom hore a celkový hospodársky charakter územia sa značne pozmenil.³² Tento proces bol najciteľnejší v oblasti zakarpatských Bojkov, u ktorých tradične prevládala úzka spojitosť medzi chovom a pestovaním poľnohospodárskych plodín. V oblasti zakarpatských Huculov boli poloniny v dvadsiatych rokoch nášho storočia vo vlastníctve štátu, ktorý ich každoročne prenajímal do užívania huculským obciam. Po prechode poľnohospodárstva na socialistickú kolektívizáciu bolo súkromné vlastníctvo polonín na celom území ukrajinských Karpát zrušené.

Starostlivosť o poloniny bola v období pred 1. svetovou vojnou v celej hucul-

²⁹ V. Kubijovyč, c. d., I, 34.

³⁰ W. Szuchiewicz, c. d., 60.

³¹ V. Mácha, c. d., 401 an.

³² V rámci 1. pozemkovej reformy na území bývalej Podkarpatskej Rusi odkúpilo pôdu 32 000 roľníkov, z toho 6000 takých, ktorí predtým vôbec nevlastnili pôdu. V. A. Anučin, c. d., 117.

Obr. 3. Charakter polonín v severnej časti pohoria Čorna hora (polonina Holovčeska pod Pietrosulom). Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

skej oblasti všeobecne na nízkej úrovni. Výber plôch na pasenie a na kosenie v oblasti polonín zvyčajne nik neusmerňoval, rozsiahle salašiská s množstvom ohrád pre dobytok sa neprekladali, ale zostávali po niekoľko rokov na jednom mieste, čím sa trávny porast polonín značne ničil.³³ Na prikarpatskej strane, kde boli poloniny v súkromnom vlastníctve gazdov alebo neskoršie v rukách veľkostatkárov, udržal sa takýto systém (aspoň na odľahlejších poloninách) až do socialistickej kolektívizácie. Na hospodársky výnosnejších poloninách v blízkosti osád sa už na počiatku 20. stor. prišlo k racionálnejšiemu hospodáreniu na pasienkových plochách. Vlastníci polonín určovali časť poloninskej plochy na trvalé pasenie a časť na kosenie. Seno z takýchto plôch sa uskladňovalo na mieste v zimných maštaliach, kde ho v zimných mesiacoch konzumoval dobytok. Na štátnych poloninách u zakarpatských Huculov sa prejavili výsledky racionalizácie poloninského hospodárstva v tom smere, že sa presne vymedzovali plochy na pasenie a na kosenie, že na jednotlivých poloninách sa v jednom roku pásol dobytok a v nasledujúcom roku sa takéto plochy kosili, že košiarne ohrady pre dobytok sa častejšie a pravidelnejšie prekladali, čím sa jednak pohnojil pozemok, jednak sa zabránilo ničeniu trávneho porastu, ďalej že sa niektoré úrodnejšie poloniny čistili, no najmä že sa regulovalo množstvo dobytka pre výpas na jednotlivých poloninách. Tieto pokrokové hospodárske snahy sa dôslednejšie

³³ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 13.

zavádzali u zakarpatských Huculov najmä v období medzi dvoma svetovými vojnami, keď sa štátna správa na území bývalej Podkarpatskej Rusi usilovala uplatniť v pasienkovom hospodárení racionálnejšie metódy osvedčené v alpských krajinách.³⁴ Z oblasti zakarpatských Huculov prenikli tieto snahy v tridsiatych rokoch aj na niektoré poloniny Prikarpatia, ktoré boli v tom čase na poľskom štátnom území.³⁵

Výber jednotlivých druhov hospodárskych zvierat pre pasenie na poloninách závisel od ekonomických podmienok príslušného regiónu a čiastočne aj od vžitej tradície. Vcelku možno povedať, že v celých ukrajinských Karpatoch sa v letnom období pasú na poloninách z hospodárskych zvierat ovce, kozy, hovädzí dobytok, kone a ošípané. O rozsahu chovu jednotlivých druhov zvierat podáva obraz štatistika z r. 1932. Podľa nej sa v tom čase páslo na poloninách Zakarpattia súhrnne 4850 koní, 23 000 kusov hovädzieho dobytku (z toho 4130 kráv) a 63 810 oviec a kôz.³⁶ V celých ukrajinských Karpatoch vtedy vysoko prevažoval chov oviec, pričom v jednotlivých územiach bol pomer medzi rozsahom chovu hovädzieho dobytku a oviec takýto: na bývalej Podkarpatskej Rusi pripadalo na 100 kusov hovädzieho dobytku 274 oviec a kôz, na severnej strane Karpát 322 oviec a kôz a v Bukovine až 612 oviec a kôz.³⁷ Pre oblasť Huculov bolo v celom doterajšom vývoji poloninského hospodárstva charakteristické, že na rozdiel od západnejších oblastí na huculských poloninách sa pásli v letnom období aj dojnú kravy, čo sa osobitne odrazilo v odlišnej organizácii pasenia a mliečného hospodárenia na poloninách. Podľa všeobecných informácií súčasný pomer medzi rozsahom chovu hovädzieho dobytku a oviec sa podstatne nezmenil. Oproti stavu z tridsiatych rokov sa však znížil počet koní a u hovädzieho dobytku najmä počet volov.

Hustota dobytku na poloninách nebola vo všetkých oblastiach rovnomerná, pretože sa prispôbovala potrebám a hospodárskym podmienkam jednotlivých obcí. Na poloninách, ktoré boli v súkromnom vlastníctve jednotlivých gazdov, ako to bolo v 19. stor. u väčšej časti haličských a bukovinských Huculov, počet dobytku na letný výpas na jednotlivých poloninách určoval sám vlastník dobytku. Kde boli poloniny vo vlastníctve štátu, tam správa poloniny určila počet dobytku podľa výmery a charakteru pasienkovej plochy. Určenú kvótu dobytku na príslušnú poloninu rešpektovali majitelia dobytku, resp. ich zástupcovia, ktorí poloninu dostávali do sezónneho prenájmu. K takejto regulácii pri obsádzaní polonín dobytkom dochádzalo najmä v prípadoch polonín, ktoré ležali v bezprostrednej blízkosti osád, s kvalitnejšími pasienkami, čiže, o ktoré bol väčší záujem. Vzdialenejšie poloniny boli redšie vypásané, ba v niektorých rokoch zostali bez dobytku. U Huculov na hornej Tise sa zaužíval systém, podľa ktorého na jeden kus dospelého hovädzieho dobytku pripadali najmenej dve kat. jutrá pasienkovej plochy na letnú sezónu. Vzhľadom na dostatok pasienkov v oblasti Čornej hory,

³⁴ Pozri k tomu odborné práce V. Mácha o pasienkovom a lúčnom hospodárení, najmä jeho súhrnné dielo *Pastevníctví v Československé republice*, Praha 1926.

³⁵ R. W. Harasymczuk – Tabor, c. d., 14.

³⁶ V. Kubíjovský, c. d., I, 48.

³⁷ Tamže, 48.

Huculských Álp a východnej časti Svidovca priemerná výmera pasienkovej plochy na normalizovanú dobytčiu jednotku bola 3 kat. jutrá.³⁸ Pri výpočte normalizovanej dobytčej jednotky u rôznych druhov hospodárskych zvierat sa v oblasti okresu Rachov zaužíval systém, podľa ktorého za normálny kus dobytka na poloninu sa považovala dospelá krava, ktorej sa z hľadiska zužitkovania paše vyrovnali dve dvojročné alebo štyri ročné teľce, alebo jeden vôl, alebo päť oviec (alebo 10 jahniat), alebo štyri ošípané (prípadne päť mladších do 1 roka), alebo jeden dvoj-trojročný kôň (alebo pol koňa staršieho nad tri roky, alebo dva ročné kone), alebo jeden somár.³⁹ V obciach na Černej Tise platí tento zaužívaný kľúč v poloninskom hospodárstve až podnes. Pri rešpektovaní tohto systému sa nielen chránia poloniny od nadmerného počtu dobytka, ale sa aj zabezpečuje pre dobytok na letnú sezónu potrebné množstvo paše.

2. Organizácia poloninského hospodárstva

V období pred socialistickou kolektivizáciou poľnohospodárstva organizačné formy hospodárenia na karpatských poloninách záviseli od foriem vlastníctva polonín, od plošnej výmery pasienkov, od počtu hospodárskych zvierat u jednotlivých gazdov a v celých obciach, od druhov hospodárskych zvierat, ktoré sa v lete vyhánali na poloninu a čiastočne aj od vžitej tradície, ktorá často aj napriek odlišne sa vyvíjajúcim ekonomickým podmienkam v jednotlivých dedinách

³⁸ V období intenzívneho poloninského hospodárstva r. 1925 pásoľ sa na najviac využívaných poloninách na okolí obce Jasiňa tento počet hospodárskych zvierat:

Polonina	Výmera v k. j.	Kravy	Jalovice	Teľce	Voly	Ovce	Iné
Zanoga	553.04	56	5	23	—	—	—
Holoučeska	470.01	80	3	12	—	—	—
Sesa	195.05	32	16	9	—	270	—
Menčul	320.10	38	7	12	—	—	2 kone 3 ošípané
Kračuňeska	493.45	142	—	18	—	—	—
Apšeňeska	712.00	88	7	16	—	—	—
Poharskij	391.00	118	6	27	—	—	6 koní
Drehobrat	518.20	—	—	—	—	412	—
Tatul	278.40	53	4	5	—	—	—
Sereľivka	467.40	—	—	—	—	452	—
Šumňeska	423.65	170	19	75	—	—	—
Stupe	643.73	2	23	—	67	—	5 koní
Blizňica	847.21	20	12	8	—	460	—
Hoverľa	975.06	58	7	18	—	459	—

Niektoré poloniny, ako napr. Lenkovec (521,50 k. j.), Medvežij (665,25 k. j.) alebo Gropa (489,01 k. j.), neboli v uvedenom roku obsadené dobytkom vôbec. Okrem hovädzieho dobytka a oviec pásli sa na poloninách hlavne kone a ošípané. Na celom území okresu Rachov sa r. 1925 páslo na poloninách asi 150 koní, z toho asi 90 kusov bolo na poloninách pre potreby v transporte mliečnych výrobkov. Iba na jednej polonine (Rohňeska) sa pásli kone v osobitnom stáde o počte 60 kusov. Pozri k tomu: V. M á c h a, c. d., 464 a 465.

³⁹ V. M á c h a, c. d., 466 n.

pôsobila ako zjednocujúci faktor. Už sme poukázali na to, že formy vlastníctva polonín v jednotlivých častiach huculského územia boli rozdielne, čo sa adekvátne odrážalo i v organizačných formách hospodárskeho využívania karpatských pasienkov. V oblasti zakarpatských Huculov boli poloniny vo vlastníctve štátu, preto aj spôsoby využívania polonín boli v rukách príslušných štátnych úradov, ktoré sa usilovali dosiahnuť súlad medzi pokrokovými formami štátneho lesného hospodárenia a hospodárskymi záujmami miestneho obyvateľstva. V haličskej a bukovinskej časti huculského územia boli poloniny za kapitalizmu prevažne v rukách jednotlivcov, ktorí sa pri ich hospodárskom využívaní dôslednejšie pridržovali miestnych zvyklostí.

U zakarpatských Huculov boli organizačné formy hospodárenia na poloninách pomerne jednotné. Štátna správa lesov — zastúpená príslušným poľnohospodárskym inšpektorátom v Rachove — každoročne prenajímala jednotlivé poloniny obciam, ktoré mali záujem o ich zužitkovanie. Pri prenajímaní sa uprednostňovali obce, v katastrí ktorých boli poloniny, a len v druhom rade sa uspokojili aj požiadavky vzdialenejších dedín, najmä ak ležali na území iného okresu. V zásade však každá obec, resp. menšie hospodárske organizácie v rámci obce, užívali tradične stále tie isté poloniny a len ak ich nestačili využiť svojím dobytkom, prenajali ich obciam iným. Poplatky za užívanie polonín boli jednotné a určovala ich štátna lesná správa. Iba v období pred 1. svetovou vojnou sa niektoré poloniny výnimočne prenajímali vo forme verejnej dražby. V období predmníchovskej republiky boli na území bývalej Podkarpatskej Rusi poplatky za poloniny upravené osobitnými nariadeniami, v zmysle ktorých sa za pasenie dospelého koňa platilo 30.— Kčs, za vola alebo kravu 20.— Kčs, za mladého býka 10.— Kčs a za ovcu 4.— Kčs.⁴⁰ Okrem toho sa vyberal osobitný poplatok za čistenie polonín, ktorý sa však podľa potreby v jednotlivých rokoch menil.

Štátne vlastníctvo polonín na území zakarpatských Huculov umožňovalo majiteľom dobytku rozvíjať kolektívne formy poloninského hospodárstva. Kolektívny charakter sa prejavoval predovšetkým v utváraní hospodárskych skupín, ktoré organizovali spoločné pasenie dobytku na poloninách. V oblasti Čiernej Tisy sa takáto skupina chovateľov dobytku nazývala *hromada*. Skupiny gazdov sa utvárali podľa jednotlivých osád (v dedinách s roztrúseným osídlením), podľa jednotlivých častí obce alebo podľa ulíc (v dedinách s osídlením sústredeným). Členstvo v spolku sa zásadne nemenilo, no ak niektorý člen nebol spokojný s hospodárením spolku, mohol členstvo zrušiť a prejsť na iné poloniny. Za nových členov spoločenstva sa prijímali zvyčajne mladí osamostatňujúci sa gazdovia, ktorí patrili do príslušnej osady alebo ulice a len ak spoločenstvo súhlasilo, prijali za člena aj gazdu z inej osady.

Hospodárske záujmy spoločenstva chovateľov dobytku zastával jeho predseda, zvaný *deputat* alebo *deputat do polonini*. Za predsedu bol zvolený každoročne jeden z členov spoločenstva (*hromadčanin*), ktorý sa vyznal v hospodárskych a finančných otázkach a dokázal spolok hájiť a reprezentovať pred úradmi. Pri

⁴⁰ V. Kubijovyč, c. d., I, 71.

výbere na túto funkciu sa však spravidla uprednostňoval bohatší gazda, ktorý mohol aj svojím majetkom poskytovať záruku za spoločné peniaze zverené do jeho opatery. Termín voľby predsedov hospodárskych spoločenstiev určoval v jednotlivých dedinách obecný predseda. Napr. v Jasine oznámil voľbu predsedov na zhromaždení občanov, ktoré sa konalo pred kostolom každú nedeľu po skončení bohoslužby.⁴¹ Na tomto verejnom zhromaždení predseda obce alebo jeho zástupca vyzval jednotlivé skupiny gazdov, aby si zvolili svojich predsedov, ktorí by prebrali zodpovednosť za hospodárenie na pridelených poloninách. V nasledujúcom týždni po takejto výzve gazdovia jednotlivých skupín vybrali spomedzi seba vyhovujúcich kandidátov, ktorých ako svojich reprezentantov vyslali na úrad vybaviť prenajaté potrebné množstvo pasienkových plôch. Medzi hlavné povinnosti predsedu patrilo: prevziať od vrchnosti prídely polonín, vybrať od jednotlivých gazdov poplatky za pašu (podľa počtu dobytky, ktorý hodľali vyhnáť na poloninu), vybrať poplatky za čistenie pasienkov, zabezpečiť pastierov na celosezónne pasenie všetkého dobytky a dohodnúť sa s nimi na pracovných podmienkach, po celý rok dozerať na prácu pastierov, určovať poradie gazdov pri odbere syra, cez celé obdobie chrániť záujmy gazdov tak voči pastierom ako aj voči vrchnosti a na konci pastierskej sezóny podať spolku vyúčtovanie. Keďže gazdovské spoločenstvá sa utvárali s cieľom kolektívneho užívania polonín, nediferencovali sa podľa jednotlivých druhov chovaného dobytky, ale len podľa prenajatých polonín. Preto aj predseda spolku neorganizoval výpas len jedného druhu hospodárskych zvierat, ale pasenie všetkého dobytky na príslušnej polonine (resp. na skupine polonín, ktoré spolok obhospodaroval). Terajšie obce Čorna Tisa, Jasiňa a Lazisčina mali v období predmníchovskej Československej republiky na spoločné hospodárske využitie spolu 23 polonín, ktoré boli rozdelené medzi 15–16 hospodárskych spoločenstiev. Niektoré spoločenstvá dostávali do prenájmu po dve-tri poloniny. Podľa toho i predsedovia jednotlivých skupín mali zodpovednosť za hospodárenie na všetkých poloninách svojej skupiny.⁴² Ak mala skupina viacej polonín, obyčajne vyhradili pre každý druh dobytky inú poloninu. Ak mala skupina iba jednu poloninu, vtedy sa pásol dobytok na tejto polonine, ale v osobitných stádach. Pri určovaní počtu dobytky na polonine sa spoločenstvo pridržiavalo noriem, ktoré určil príslušný úrad. Ak sa na jednej polonine páslo viacej druhov dobytky, predseda vymedzil pašu pre každú čriedu osobitne, pričom dbal hlavne na zásadu, aby sa hovädzí dobytok nemusel pásť na tej istej ploche za ovcami.

⁴¹ Takéto valné zhromaždenia celej obce (*zbor*) sa praktizujú v Jasine až podnes, a to pravidelne každú nedeľu po skončení bohoslužby. Pre tento cieľ stojí na námestí malá tribúna, z ktorej vedúci funkcionári obce a kolchozu oboznamujú občanov nielen so správami a nariadeniami hospodárskeho charakteru (výsledky hospodárenia v kolchoze za uplynulý týždeň, pracovné úlohy na nasledujúci týždeň, povinnosti občanov na úseku verejných prác), ale aj s významnejšími udalosťami doma i vo svete (zprávy o schválení významnejších zákonov a vládnych nariadení, najmä ak sa dotýkajú života v obci, oznamy o straníckych a vládnych delegáciách v SSSR ap.).

⁴² Napr. jeden z informátorov na tomto výskume A. M. Biľušak (nar. 1898) bol deputátom na poloninách: Ripta—Apšeňska, Apšeňska a Vorožeska. Túto funkciu zastával od r. 1922 nepretržite 28 rokov.

V období pred 1. svetovou vojnou sa praktizoval aj na území zakarpatských Huculov systém, podľa ktorého poloniny prenajímal od štátu deputát ako súkromný podnikateľ. V takom prípade sa poloniny prenajíмали do každoročného užívania bohatým gazdom — deputátom formou verejnej dražby. Po prenajatí poloniny vystupoval deputát aj voči gazdom ako podnikateľ. Za prijatie dobytká na pašu požadoval od gazdov vysoké poplatky, čím sa značne obohacoval.⁴³ Z tohto hľadiska novší spôsob prenajímania polonín — praktizovaný na území Podkarpatskej Rusi po r. 1918 — znamenal hospodársky pokrok, pretože voľbou predsedov skupín a určením jednotných poplatkov za poloniny sa zlepšilo sociálne postavenie drobných roľníkov a zabezpečilo sa racionálnejšie využívanie polonín.

Inštitúcia deputátov sa vyskytovala aj v iných častiach huculskej oblasti. U haličských Huculov a v Bukovine sa zachovali prevažne len jej staršie formy, podľa ktorých mali deputáti charakter súkromných podnikateľov. Vyplyvalo to z foriem vlastníctva polonín, ktoré mali v rukách prevažne bohatí jednotlivci (*duka, dukar*).⁴⁴ Títo hospodárski podnikatelia využívali poloniny predovšetkým na pasenie svojho dobytká a dobytkov iných gazdov priberali na poloninu, len ak to dovolila kapacita pasienka. V niektorých dedinách poloninské hospodárstvo síce organizoval podnikateľ označovaný ako deputát, no zvolil si spomedzi gazdov baču (*vatah*), ktorý sa ujal vedenia celého hospodárstva na polonine, pričom podľa zmluvy vlastníkom dobytká zabezpečoval sľúbenú kvótu mliečnych výrobkov (*dat*) a deputátovi, čo možno najvyšší zisk z poloniny.⁴⁵ Táto forma inštitúcie deputátov bola totožná s deputátmi u zakarpatských Huculov v období pred r. 1918.

Spôsoby odmeny deputáta za jeho prácu záviseli od upravenia jeho vzťahu voči majiteľovi poloniny a voči gazdom. Ak deputát organizoval letné pasenie na svojej polonine, vystupoval voči gazdom ako súkromný podnikateľ a jeho ziskom boli poplatky majiteľov dobytká za pasenie na jeho polonine. Ak deputát nebol majiteľom poloniny, ale pasienok prenajímal ako samostatný podnikateľ, vtedy bol jeho ziskom rozdiel medzi poplatkom, ktorý vyplatil majiteľovi poloniny, a poplatkami, ktoré dostal od majiteľov dobytká za letné užívanie poloniny. V jednom i druhom prípade príjmy deputáta nik neobmedzoval, v dôsledku čoho sa táto funkcia stala prostriedkom na vykorisťovanie drobných majiteľov dobytká. K podstatnej náprave došlo na území Podkarpatskej Rusi po r. 1918, keď funkcia deputáta na štátnych poloninách začala byť čestná, každoročne voliteľná a počas letnej sezóny i pri konečnom vyúčtovaní kontrolovaná celým kolektívom gazdov v príslušnom hospodárskom spoločenstve. V takýchto prípadoch volení deputáti zvyčajne dostávali za vykonávanie svojej funkcie buď drobnejšie finančné odmeny (napr. 1.— Kčs od kusa dobytká), alebo raz za sezónu jeden pôdoj (*udoj*) od celého stáda oviec.

Porovnaním získaných údajov z jednotlivých častí huculskej oblasti sa ukazuje,

⁴³ W. Szuchiewicz, c. d., 60.

⁴⁴ W. Szuchiewicz, c. d., 61.

⁴⁵ W. Szuchiewicz, c. d., 225.

že pôvodne bola funkcia deputáta na celom huculskom území rovnaká. Osobu označovanú názvom deputát predstavoval bohatší gazda, ktorý prijímal od ostatných chovateľov dobytka, či už na svoju poloninu alebo na poloninu prenajatú od štátu. Za prijatie dobytka na poloninu žiadal vysoké poplatky. Majitelia dobytka dostávali mliečne výrobky v plnom rozsahu.⁴⁶ Neskoršiu formu predstavuje funkcia deputáta, ktorý je volený hospodárskym spoločenstvom a vystupuje ako zástupca všetkých členov skupiny. S obdobnými formami pasienkových podnikateľov, resp. v neskoršom štádiu s formami volených zástupcov jednotlivých hospodárskych kolektívov sa stretávame aj v iných oblastiach Karpát. U západnejších Bojkov reprezentuje skupinu gazdov *poloninski gazda*, ktorého funkcia je každoročne voliteľná a jej vykonávanie je čestné. V tejto oblasti majitelia dávajú svoje ovce — ktorých chov tu nehrá takú významnú úlohu ako u Huculov — na letné pasenie najatému bačovi (*vatah*), ktorý vydáva jednotlivým chovateľom príslušnú kvótu mliečnych výrobkov.⁴⁷ Inštitúcia poloninských gazdov (*gazda de munte*) bola rozšírená aj v oblasti rumunských Severných Karpát, najmä v pohorí Rodna, ktoré leží bezprostredne na etnickej hranici rumunsko-ukrajinskej.⁴⁸ S podobnými funkciami organizátorov salašných spolkov sa stretávame aj v oblastiach Západných Karpát. Na Podhalí je to funkcia označovaná termínom *salašník*⁴⁹ a na Slovensku inštitúcia predsedu salašného spolku, známa hlavne pod termínom *salašný gazda*, *salašník*, *košiarňik* alebo dávnejšie aj *šoltis*.⁵⁰ V tejto súvislosti je pozoruhodné, že hoci salašná organizácia najviac závisí od lokálnych ekonomických podmienok a v porovnaní s inými prejavmi pastierskeho života vykazuje aj najviacej regionálnych odlišností, predsa s funkciou organizátorov salašného podnikania sa stretávame (s menšími odchýlkami v jej význame) takmer v celých Západných Karpatoch, v ukrajinských Karpatoch a v rumunských Severných Karpatoch. Široký výskyt tejto inštitúcie umožňuje vysloviť predpoklad, že funkcia organizátorov pasienkového hospodárenia sa vyvinula

⁴⁶ V. Kubíjovyc, c. d., I, 71.

⁴⁷ R. Reinfuss, *Ze studiów nad kulturą materialną Bojków*, Warszawa 1939, 26. Z územia bývalej Podkarpatskej Rusi porovnaj práce: V. Kubíjovyc, c. d., I, 71 a J. Král, *Polonina Rivna v Podkarpatské Rusi*, Praha 1925.

⁴⁸ J. Podolák, *Poznatky z výskumu karpatského pastierstva v Rumunsku*, Slovenský národopis IX, 1961, 133. Formy pastierskej organizácie v priľahlých oblastiach na území Rumunska podrobne opisujú hlavne: E. Precup, *Pastoritul in Munții Rodnei*, Cluj 1926 a T. Morariu, *Vieța pastorală in Munții Rodnei*, Bucuresti 1947. V juhovýchodných Karpatoch mal funkciu podnikateľa na poloninách v období kapitalizmu tzv. *stăpin de munte* (I. Vladuțiu, *Almenschwirtschaftliche Viehhaltung und Transhumance im Brangebiet (Südostkarpaten, Rumänien)*, Viehzucht und Hirtenleben..., Budapest 1961, 207.

⁴⁹ B. Kopeczyńska - Jaworska, *Badania nad organizacją wypasu w pasterstwie wysokogórskim na Podhalu*. Studia i materiały do historii kultury wsi polskiej w XIX i XX w., Wrocław 1958, 251 n., ďalej tá istá autorka, *Das Hirtenwesen in den polnischen Karpaten*. Viehzucht und Hirtenleben..., Budapest 1961, 402 n.

⁵⁰ J. Podolák, *Poľnohospodárstvo (v Zakarovciach)*. Banička dedina Žakarovec, Bratislava 1956, tenže autor, *Letné salašníctvo oviec v oblasti horného Hrona*. Sborník SNM LV, 1961, 9 n., ďalej tenže, *Prvé výsledky výskumu pastierstva v oblasti Vysokých Tatier*. Slovenský národopis X, 1962, 124 n. Z iných autorov: B. Kopeczyńska - Jaworska, *Materiál k štúdiu pastierstva na Slovensku*. Slovenský národopis VII, 1959, 387 n. a J. Štika, *Salašníctví a povážské a kysucké oblasti*. Slovenský národopis VIII, 1960, 323 n.

v období kapitalizmu z niekdajšej inštitúcie lokátorov, ktorí mali v období kolonizácie na valaskom práve za úlohu osídliť určité plochy pastierskym obyvateľstvom.

Všetky základné práce súvisiace s pasením a ošetrovaním dobytku v čase letného pobytu na poloninách vykonávali pastieri. V oblasti hornej Tisy rozoznávajú pastierov jednak podľa toho, aký druh hospodárskych zvierat pasú, jednak podľa pracovného zadelenia vnútri jednotlivých pastierskych kolektívov. Pásť ovce sa označuje všeobecne termínom *vivčariti* a osoby, ktoré sa zaoberajú touto činnosťou, volajú sa *vivčari*. V samom kolektive ovčiarov sa rozoznáva predovšetkým bača (*vatah*) ako vedúci celej pracovnej skupiny na ovčom salaši. Medzi jeho hlavné úlohy patrí: vybrať si pastierov, s ktorými odíde na poloninu, dať do poriadku stavebné objekty na salaši (pri tejto práci mu vypomáhajú gazdovia), od gazdov prevziať do opatery ovce a po návrate z poloniny ich v poriadku odovzdať, zodpovedať za zdravie oviec, vykonávať potrebné magické obrady na zabezpečenie úžitku z oviec a hlavne dozerať na mliečnu produkciu, aby gazdovia dostali kvalitné výrobky. Okrem toho sa *vatah* osobne zúčastňuje na pasení oviec a zodpovedá za celý pastiersky kolektív na salaši. *Vatahovi* vypomáha pri vedení salaša prvý ovčiar — *vivčar*, alebo *čaban*. Okrem toho, že zastupuje baču v mliečnom hospodárení, má účasť aj na prácach ostatných ovčiarov, t. j. pasie ovce, zúčastňuje sa na ich nočnom strážení (*sokotil*) a na dojení a stará sa o zdravie oviec. Okrem toho patrí do kolektívu ovčiarov *jančar*, ktorého úlohou je pásť stádo jahniat a jariek a v noci strážiť stádo pred zbojníkmi a divou zverou. Napokon posledným členom kolektívu na ovčom salaši je honelník — *pohonač*, ktorý naháňa ovce do strungy počas dojenia a vypomáha pri prácach v kolibe. K týmto jeho prácam patrí: pomoc bačovi pri príprave stravy pre celý kolektív (resp. pomáhať pri tejto práci gazdovi, ktorý je v čase odberu syra povinný stravovať pastierov), umývanie kuchynského riadu (*posuda*), kŕmenie salašných psov a starostlivosť o salašné ošípané (kŕmenie a nočné zatváranie). V západnejších častiach Zakarpattia volajú honelníka *zahonilnik* alebo *strungar*. Jahňatá tam pasie *jahňatar*, stádo baranov *baraňar* a kozy *kizlar*.⁵¹ Keďže u zakarpatských Hučulov sa jednotlivé druhy hospodárskych zvierat pasú v oddelených stádach, aj pastieri hovädzieho dobytku tvoria osobitnú skupinu, označovanú spoločným názvom *bovhari*. Pásť hovädzí dobytok sa nazýva *bovhariti*. Medzi bovharmi tvoria osobitnú kategóriu pastieri teliat (*telatnik*) a pastieri volov (*volar*). Napokon do skupiny pastierov hovädzieho dobytku patria aj dojičky kráv (*majerki*, v kolehoznom hospodárení nazývané *dojarki*). Túto prácu vykonávajú na polonine buď slobodné dievčatá, alebo staré ženy (mladé ženy nechodia *majerit*). Práca pri kravskom stáde je rozdelená tak, že bovhari pasie a stráži dobytok a majerka dojí a spracováva mliečne produkty („*majerka dojít, bovhar sokotit*“). V strednej časti Zakarpattia označujú pastiera hovädzieho dobytku *bovhar* a častejšie *gular* (podľa čriedy, ktorá sa nazýva *gula*). Pastier volov je *volar* a ak mu pri pasení

⁵¹ V. Kubijovyč, c. d., I, 53.

po lesoch vypomáha podľa poradia každý deň iný gazda, nazýva sa *porjadočnij*. Ak kone tvoria osobitné stádo, najíma sa k nim *koňuchar*.⁵²

Na severnej a východnej strane huculského územia tvorili všetci pastieri na jednej polonine spoločný kolektív, na čele ktorého stál bača (*vatah*), zodpovedajúci za všetok dobytok a pracovný inventár na holi.⁵³ Pri ovciach mu vypomáhali ovčiari (*vivčier*, v juhovýchodnej časti *vivčer*),⁵⁴ ktorí sa takisto delili podľa vykonávanej práce: jalové ovce (*drib*, nom. pl. *drobieta*), jarky a barany pásol a strážil *jeločier* a mladé jahňatá mal na starosti *jehničnik*. Pri hovädzom dobytku (*maržina*) bol *bovhar* alebo *hajdej* (podľa pokrikovania na dobytok „hajda hej!“), v juhovýchodnej časti nazývaný aj *korovar* alebo *vakar*, teľce pásol *telečier* (v juhovýchodných obciach *telečer*). Ak kone na polonine tvorili osobitnú čriedu, staral sa o ne osobitný pastier — *stadar*. Väčší počet ošípaných na polonine mal na starosti *svinar*, stádo kôz pásol *kozar*. Napokon pri väčšom počte hospodárskych zvierat sa priberal na poloninu aj špeciálny nočný strážnik — *ničnik*. Funkciu stáleho pomocníka pri kolibe vykonával *vatrak* (v juhovýchodných dedinách nazývaný *spuzar* od slova *spuza* — popol),⁵⁵ ktorý mal za úlohu stále udržiavať vatru a starať sa o zásobovanie vodou.⁵⁶ Na niektorých poloninách patrilo k pastierskemu kolektívu aj nosič (*terchar*, *terčač*), ktorý na huculských koňoch dopravoval na poloninu stravu a potrebné predmety a z poloniny do dedín znášal mliečne produkty. Obyčajne niekoľko najbližších polonín malo i svojho stáleho debnára (*bonnar*), ktorý vyrábala a dodával salašom pracovné náradie a drevené nádoby na mliečne výrobky. Za výrobnú dielňu mu slúžila drevorubačská koliba, ktorá stála v lese v bezprostrednej blízkosti polonín.

Počet pastierov na jednotlivých poloninách závisel od množstva dobytku. Na ovčích salašoch u zakarpatských Huculov sa na každú stovku dojných oviec najímal jeden valach (včítane baču) a k celému stádu ešte honelník. K ostatným stádam nedojných oviec sa najímalo po jednom pastierovi (k jahnencom, jarkám a baranom). Honelník a pastieri nedojných oviec sa nepočítali k dojčiarom, hoci patrili k pastierskemu kolektívu príslušného salaša a podľa potreby aj vypomáhali pri niektorých spoločných prácach (na dojení sa zúčastňovali len v prípade, že niektorý zastupoval neprítomného dojčiara). Na ktorých salašoch sa bača nezúčastňoval na pasení oviec, ale sa venoval iba dojeniu a spracovávaniu mliečnych výrobkov (najmä ak nebolo zvykom, že si mlieko spracovávali sami gazdovia), tam sa nezachovávala zásada, podľa ktorej by sa na každú stovku najímal jeden valach. Napr. na celom území bývalej Podkarpatskej Rusi pripadalo podľa štatistiky z r. 1930 na jedného valacha priemerne len 80 oviec a kôz.⁵⁷ Porovnaním počtu pastierov pri jednotlivých druhoch dobytku sa ukazuje, že najviac

⁵² Tamže, 53.

⁵³ W. Szuchiewicz, c. d., 226.

⁵⁴ R. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 45.

⁵⁵ W. Szuchiewicz, c. d., 226.

⁵⁶ V nížinnej oblasti Ukrajiny východne od Karpát mal každý väčší salaš aj osobitného kuchára (*kaševar*), ktorý mal na starosti prípravu pokrmov (A. Fischer, *Rusini*, Lwów—Warszawa—Kraków 1928, 22—23).

⁵⁷ V. Kubijovyč, c. d., I, 53.

pastierskeho personálu v uvedenom roku bolo pri kravách (na celom území Zakarpattia bolo len 14 normálnych dobytčích jednotiek na osobu), menej pri ovciach (16 normálnych dobytčích jednotiek, t. j. 80 kusov oviec na osobu) a najmenej pri voloch (až 28 kusov na jedného pastiera).⁵⁸ Celkove na Huculských poloninách bolo r. 1930 pomerne k západnejším oblastiam viacej pastierov, pretože u Huculov sa pásli na poloninách aj dojnú kravu.⁵⁹

Odmena pastierov za prácu v jednotlivých huculských dedinách bezprostredne pred kolektivizáciou sa líšila jednak rozsahom, jednak formami vyplácania. Tieto odlišnosti sa však prejavujú len ako dôsledok nerovnomerného hospodárskeho vývoja jednotlivých častí huculského územia, pretože na určitom stupni vývoja boli aj formy vyplácania odmien na celom huculskom území rovnaké. Plat pastierov bol dohodnutý hneď pri ich najímaní na túto prácu. S bačom sa uzatvárala i osobitná pracovná zmluva, ktorá obsahovala výpočet práv a povinností pastierskeho kolektívu, ako aj práv a povinností majiteľov dobytky. Mzda sa vyplácala v minulosti prevažne v naturáliách (*sembrila*) a len pastierom hovädzieho dobytky sa už dávnejšie vyplácala i v peniazoch (*zaplata*). Výška odmeny závisela od charakteru práce, ktorú pastier vykonával. Napr. v Jasini dostal bača v posledných rokoch pred kolektivizáciou (po r. 1944) na celú sezónu 4000.— Rb (v starej mene), v období predmníchovského Československa okolo

⁵⁸ V. K u b i j o v y č, c. d., I, 55.

⁵⁹ Posledným podrobným prehľadom o obsadení jednotlivých polonín pastiermi a dobytkom sú štatistické údaje z počiatku tridsiatych rokov 20. stor., ktoré poskytujú prílohy k II. zv. cit. diela V. K u b i j o v y č a. Z týchto tabuliek vyberáme pre ilustráciu údaje, ktoré sa vzťahujú na jedno z najvýznamnejších stredísk poloninského hospodárstva, na obec Bohdan v okrese Rachov. V tejto obci bolo obsadenie polonín nasledujúce:

Polonina	Kone	Kravy	Jalovina	Ovce a kozy	Pastieri
Rohonjeska	30	160	30	—	14
Rohonjeska	—	160	—	70	18
Harmanjaska	10	130	10	—	11
Hreble	10	—	—	860	8
Skopeska a Lenčijeska	—	—	80	—	2
Breskul	—	—	—	310	4
Turkul	—	—	80	600	8
Brebjeneska	—	40	20	380	11
Balzatul	—	—	80	—	2
Mežipotoki	10	80	20	450	14
Keja	—	—	—	470	5
Stohovec	—	—	30	780	8
Velikí Olan	—	20	40	560	9
M. Olan	—	40	30	—	4

Celkový počet pastierov na zakarpatskej časti pohorí Čorna hora a Huculské Alpy bol takýto: v západnej časti Čornej hory 151 pastierov (50 koní, 1320 kráv, 550 jalovic a 1720 oviec a kôz), vo východnej časti Čornej hory 64 pastierov (50 koní, 230 kráv, 380 jalovic a 2590 oviec a kôz), v časti Kukul 27 pastierov (160 kráv, 90 jalovic a 320 oviec), v západnej časti Huculských Álp 45 pastierov (10 koní, 140 kráv, 160 jalovic a 1900 oviec a kôz) a napokon vo východnej časti Huculských Álp 64 pastierov (60 koní 140 kráv, 200 jalovic a 4120 oviec a kôz).

1200.— Kčs. Valasi po r. 1945 asi po 2500.— Rb a honelník 1000.— Rb. Peniaze im vyplácal deputát poloniny, ktorý ich vybral od gazdov. Mzda sa vyplácala na tri razy: preddavok (*avansa*) vo výške jednej tretiny zjednanej sumy dostali ovčiarri prvý deň po príchode na poloninu, druhú tretinu im vyplátili po skončení prvého kola pri vydávaní syra gazdom (koncom júla) a poslednú časť im splatili na konci salašnej sezóny (pri záverečnom vyúčtovaní, keď bolo *rozlučenie*). Ak chybovali ovce z viny ovčiarov, na úhrade škody sa účastnili všetci pastieri z konečnej výplaty. Okrem finančnej odmeny dostávali ovčiarri u zakarpatských Huculov aj naturálne odmeny (*sembrila*). Jednou z takýchto hlavných odmien bolo mlieko, ktoré získali dojením oviec v dňoch od skončenia prvého radu pri vydávaní mlieka gazdom do 1. augusta (niekedy to boli tri-štyri dni, inokedy sa ušlo každému pastierovi len po jednom pôdoji od celého stáda oviec). Táto odmena sa poskytovala len so súhlasom celého kolektívu gazdov. Súhlas sa zásadne dával pri dojení na mieru, ale iba s podmienkou, že nároky gazdov na mliečne produkty v prvej polovici sezóny budú splnené. Takto získané mlieko sa použilo na výrobu syra, ktorý si medzi sebou rozdelili všetci dojčiarri s bačom a honelníkom. Táto odmena sa volala *merinda*. Značný príjem pre pastierov znamenala možnosť pásť na polonine bezplatne svoje ovce (dojné i nedojné).

V tridsiatych rokoch vlastnili ovčiarri na polonine až po 30 kusov oviec. Od dojných oviec poberali mliečne výrobky v takom množstve, na aké boli oprávnení na základe skúšobného dojenia. Napokon z odpadovej žinčice, pokiaľ si ju nebrali gazdovia spoločne pri preberaní syra, pastieri chovali na salaši vlastné ošípané. Na jar si každý kúpil po jednom až dvoch kusoch mladých prasiec, ktoré sa do jesene prechovali na salaši a po dokrímení ich buď zabili pre potreby domácej kuchyne, alebo ich odpredali na jarmoku. Na salaši sa držali všetky ošípané pospolu. Ich kŕmenie mal na starosti honelník. Ak ich bolo viac a žinčica pre ne nedostačovala, jeden člen kolektívu ich pravidelne vyhánal na pašu do lesa. Napokon pastieri pri ovciach dostávali aj stravu (*kost i košť*). Pozostávala z naturálií, ktoré prinášali gazdovia pri odbere mlieka. Stravu tvorili hlavne slanina, kukuričná múka, chlieb, soľ a fajčivo. Ak sa gazda na polonine zdržal pri odberaní mliečnych výrobkov dlhšie, pripravoval pastierom aj varené jedlá. Tieto naturálne dávky neboli vo všetkých obciach rovnako ustálené, niekde sa zachovávali až do prechodu na kolchozné hospodárenie, inde zanikli ešte v čase druhej svetovej vojny, keď bola u roľníkov o potraviny núdza. V rokoch pred 1. svetovou vojnou sa ovčiarom poskytovali v niektorých obciach aj príspevky na odev (vo forme dávok z vlny) a príspevky na obuv. Tieto formy odmeny postupne zanikli.

Pastieri hovädzieho dobytka a koní u zakarpatských Huculov sa v medzi-vojnových rokoch vyplácali už prevažne peniazmi. Najlepšie boli platení voliarri, ktorí v tridsiatych rokoch dostávali od kusa (*na holovu*) za sezónu 30—40 Kčs. Okrem toho mali právo bezplatne pásť na polonine svoj dobytok. V rámci naturálnych dávok dostal každý voliar za pasenie 1 kusa niekoľko kilogramov múky, kus slaniny a v niektorých obciach aj príspevok na obuv. Dojičky kráv sa najímali na poloninu podľa odlišného systému. Jednu *majerku* si najímali niekoľkí

gazdovia spoločne, a to asi na dojenie dvadsiatich kráv. Pracovná sezóna trvala štyri mesiace (od začiatku júna do konca septembra). V tridsiatych rokoch dostávala majerka za dojenie kravy na celé leto 30 Kčs v hotovosti a stravu, t. j. zjednané množstvo múky, chleba a soli. Okrem toho dostala za dojenie každej kravy po 6 l mlieka týždenne. Toto mlieko si spracovala na maslo a na tvaroh. Čiastku týchto produktov skonzumovala a ostatok predala na trhu, alebo poslala svojej rodine do dediny.

U haličských Huculov a na Bukovine prevládali v odmeňovaní pastierov mliečne výrobky. Bača a starší ovčiari dostali na sezónu po 5–6 odmeraných nádob (*berbenica*) bryndze (s obsahom jednej nádoby za 8–10 zl.) alebo hotovosť 50 zl. Okrem toho každý dostal jedny krpce na mesiac, chovu (*chatrč*) a možnosť bezplatne pásť svoje ovce. Mladší ovčiari dostali po 3–4 berbenice bryndze alebo v hotovosti po 25–32 zl. okrem stravy.⁶⁰ Po 1. svetovej vojne sa tieto dávky znížili: starší ovčiari dostávali po 3–4 berbenice bryndze, mladší po 1–2 berbeniciach. Okrem toho im stále zostávala možnosť pásť na polonine svoj dobytok.⁶¹ Voliar (*bovhar*) dostával plat v hotovosti, a to pred 1. svetovou vojnou 8 zl. mesačne a naturálie na prípravu stravy.⁶² V dedinách ležiacich na juhovýchod od Čornej hory mali pastieri základnú odmenu vyplácanú tak, ako ju uvádza tab. 1 (podľa stavu z rokov 1914 a 1934).⁶³ Mzda pastierov sa za

Tabuľka 1

Kategória pastierov	R. 1934		Pred r. 1914	
	počet berbeníc bryndze	v hotovosti	počet berbeníc	v hotovosti
<i>vatah</i>	3–4	—	5–6–8	—
<i>staršij vívčer</i>	3–4	—	5–6–8	—
<i>menšij vívčer</i>	1–2	—	3–4	—
<i>jeločer</i>	2	—	3–4	—
<i>kozar</i>	—	—	3–4	—
<i>korovar</i>	2–3–4	—	3–4	—
<i>bovhar</i>	2–4	—	3–4	—
<i>vatrak</i>	2–3–4	—	3–4	—
<i>terchač</i>	—	50–60 zl.	—	—
<i>stadar</i>	2–3	alebo 1 zl. od kusa	3–4	—

uvedených 20 rokov znížila, čo si možno vysvetliť celkovým poklesom hospodárskeho významu poloninského hospodárstva v tejto oblasti, ako aj výraznejšou triednou diferenciáciou v huculských dedinách Prikarpatia, kde sa medzi dedinskou chudobou našlo dosť lacných pracovných síl na obsadenie funkcií

⁶⁰ W. Szuchiewicz, c. d., 227.

⁶¹ I. Simonjenko, c. d., 367 an.

⁶² W. Szuchiewicz, c. d., 227.

⁶³ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 47.

pastierov v poloninskom hospodárstve. Napokon z tabuľky vyplýva, že nielen ovčiari, ale aj pastieri iných druhov dobytká sa vyplácali bryndzou, čo bolo pri tomto type poloninského hospodárstva celkom bežné (nielenže všetok dobytok na polonine tvoril súčasť spoločného hospodárstva, ale aj ovčie mlieko sa miešalo s kravským takmer pri všetkých mliečnych výrobkoch).

Z porovnania pastierskej mzdy v jednotlivých častiach huculskej oblasti (zakarpatská časť, haličská časť a Bukovina) vyplýva, že hoci rozsah odmien v prvej polovici 20. stor. bol diferencovaný, formy odmien majú mnohé zhodnosti, ba na rozhraní 19. a 20. stor. boli spôsoby odmeňovania v celej oblasti takmer totožné. Základ mzdy tvorili mliečne výrobky (neskôr finančná odmena v hodnote mliečnych výrobkov), vedľajšie príjmy tvorili naturálie na stravu pastierov a príspevky na oblečenie a obuv. Vo všetkých dedinách sa rešpektovalo tradičné právo pastierov bezplatne pásť svoj dobytok na polonine, na ktorej vykonáva pastier svoju činnosť. Napokon jednotná bola aj obyčaj chovať si na poloninách ošipané. Tieto základné formy naturálnych odmien nachádzame na počiatku 20. stor. takmer vo všetkých oblastiach Východných (ukrajinských), Severných (rumunských) a Západných Karpát, kde bolo rozšírené karpatské salašníctvo. Aj keď v opísaných spôsoboch odmieňania pastierov naturáliami nemožno vidieť špecifický prejav kultúry len jedného národa karpatskej oblasti, predsa zistené spoločné črty týchto foriem možno považovať za charakteristické pre túto oblasť ako celok. Odlišnosť týchto foriem v karpatskej oblasti ako celku od spôsobov odmieňania v priľahlých nížinných oblastiach si možno vysvetliť ako výsledok procesu, v rámci ktorého sa vývojove zaostalejšie formy rozšírili v horských oblastiach s nízkou úrovňou poľnohospodárskej výroby. Ľudová tradícia pôsobila na úseku odmeňovania pastierov naturáliami najmä vo dvoch smeroch: jednak zohrala úlohu integračného faktora (pomáhala stierať lokálne odlišnosti medzi dedinami alebo menšími oblasťami na ohraničenom území jedného etnika), jednak pôsobila na tomto úseku ako faktor retardačný (za vyhovujúcich podmienok vplývala na dlhšiu životnosť foriem naturálneho odmieňania ako feudálneho prežitku). Z povedaného však nevyplýva, že by sa ľudovej tradícii pripisovala rozhodujúca úloha, či už pri vzniku naturálneho odmieňania alebo pri jeho likvidácii v zmenených ekonomických podmienkach.⁶⁴

V kolchoznom poloninskom hospodárstve sa ešte rešpektujú niektoré zo starších foriem odmeňovania pastierov, pretože vyhovujú súčasnému stupňu poľnohospodárskej výroby v tejto oblasti. Napr. kolchoz v Jasine mal r. 1961 osem ovčích salašov (salaš sa tu nazýva *ferma*) a na každom z nich asi po 600 kusov oviec. O ovce jedného salaša (60 kusov) sa po celý rok stará *vatah* s jedným *čabanom*. Keď ovce idú na poloninu, bača prevezme do opatery dojnú ovce (asi 300 kusov) a čaban prevezme stádo nedojných oviec. Stáda sú na spoločnej polonine. Bača si k dojným ovciam príberie podľa potreby na výpomoc dvoch ovčiarov

⁶⁴ V tejto súvislosti porovnaj názory J. Štíka (*Význam slova „Valach“ v Západných Karpatoch*, Slovenský národopis X, 1962, 421) a D. Kraňdžalova (*Valaši na Moravě*, Praha 1963, 212).

a honelníka. Okrem honelníka všetci traja majú účasť v rovnakej miere na pasení i dojení oviec, ibaže bača má hlavnú zodpovednosť. Za svoju prácu dostávajú pastieri hlavne finančnú odmenu, ktorej výšku určuje pracovná zmluva. Okrem finančnej odmeny dostávajú kolchozní ovčiarí *košt* (múku, mlieko a zemiaky). Ďalej majú možnosť bezplatne pásť na polonine svoje ovce, pričom za dojnú ovce dostávajú toľko syra, koľko dáva bača za ovцу kolchozu. Okrem toho vatah dostáva prémie za dodávky vlny, ktoré presahujú zmluvnú kvótu. Oproti naturálnym dávkam v súkromnom hospodárení pastieri v kolchoze nedostávajú syr (ktorý dostávali po skončení prvého kola dodávok mlieka gazdom). Napokon pastieri majú možnosť zakúpiť si pre svoje ovce na zimu potrebné množstvo sena z kolchoznej úrody. Pastieri hovädzieho dobytku sú platení podľa počtu pasených kusov (*od holovi*). Dojičky (*dojarki*) dostávajú mzdu za dojenie kráv na polonine podľa množstva a kvality nadojeného mlieka.

V kapitalistickom období sa organizácia ovčiarsťva na poloninách zameriavala predovšetkým na zabezpečenie mliečnej produkcie súkromných hospodárov. Keďže všetky ovce v spoločnom stáde neposkytovali rovnaké množstvo mlieka, bolo potrebné zistiť skutočnú dojivosť oviec, aby rozdeľovanie mliečnych produktov bolo čo najobjektívnejšie. U Huculov sa dojivosť oviec na poloninách zisťovala skúšobným dojením, ktoré sa konalo bezprostredne po vyhnaní spoločného stáda na poloninu. Okrem deputáta poloniny a pastierov sa na skúšobnom dojení zúčastňovali vo vlastnom záujme všetci majitelia oviec z príslušnej poloniny. Aj zakarpatskí Huculi odbavovali tento významný úkon hospodárskeho roka (*mira, udoj na miru, dojeňe na miru*) po príchode na poloninu, takže dojenie na mieru tvorilo súčasť rozsiahleho cyklu zvyklostí súvisiacich s prvým vyhánaním dobytku na poloninu. Priama účasť všetkých gazdov na dojení poskytovala v systéme kolektívneho poloninského hospodárenia záruku, že majitelia dostávali všetko mlieko od svojich oviec. Tradičné spôsoby merania dojivosti oviec sa praktizovali v celých Západných Karpatoch,⁶⁵ a to až do tridsiatych rokov nášho storočia, keď salašné podnikanie v niektorých hospodársky vyspelejších oblastiach prechádzalo postupne do rúk bačov, ktorí rozdeľovali syr podľa kvóty určenej vzájomnou zmluvou.⁶⁶

3. Stavebné objekty na poloninách

Niekoľkomesačný letný pobyt pastierov a dobytku na poloninách si vyžadoval budovanie sezónnych prístreší v bezprostrednej blízkosti pasienkových plôch. V celých ukrajinských Karpatoch sa budujú letné stavebné objekty na poloninách zvyčajne na hornej hranici lesného pásma. Keďže v pohorí Čorna hora prechádza horný okraj lesa vyššie než v ostatných pohoriach ukrajinských

⁶⁵ K Zakarpatskej oblasti pozri najmä už citované práce J. Kráľa, V. Kubijovyča a L. Simonjeka.

⁶⁶ Takýto vývoj poznáme najmä z oblasti slovensko-moravského pohraničia a z oblastí stredného Slovenska (pozri napr. práce J. Štíka, *Salašníctví v povážské a kysucké oblasti*, a J. Poldolák, *Letné salašníctví oviec v oblasti horného Hrona*).

Karpát, aj pastierske stavebné objekty sú vybudované pomerne vyššie. Najvyššie sa budovali voliarske koliby. Ich priemerná výška bola 1500 m, pričom na polonine Balzatal (v obci Bohdan) stáli dve voliarne v tridsiatych rokoch až vo výške 1700 a 1800 m. O niečo nižšie sa budovali ovčiarne salaše, ktoré ležia priamo na hranici polonín a lesa (priemerná výška ovčích salašov je 1370 m). Z letných pastierskych stavebných objektov sú najnižšie kraviarske koliby s maštaľami (ich priemerná výška je 1350 m), ktoré ležia pod dolným okrajom polonín alebo až v lesnom pásme na poliankach vzniknutých rúbaním a kľovaním lesa.⁶⁷ Na poloninách zakarpatských Huculov prichádzajú do úvahy aj zimoviská dobytku; tradične sa budovali na horských lúkach alebo na najnižšie siahajúcich výbežkoch polonín, ktoré sa v lete využívali na kosenie.⁶⁸

Miesta na vybudovanie nových salašov na poloninách vyberali deputáti so súhlasom majiteľa poloniny. Pri výbere salašiska sa uprednostňovali skúsenosťami overené miesta. Predovšetkým sa koliba spolu s ostatnými stavebnými objektami budovala v bezprostrednej blízkosti lesa. Vyžadovala to stála potreba dreva na okurovanie, v čase stavby aj dreva stavebného, ďalej možnosť prístrešia, ktoré poskytoval les dobytku v čase nepohody.⁶⁹ Ďaleko od lesného pásma sa budovali iba ojedinelé voliarne. Stavali sa z kameňa a vykurovali sa suchou kosodrevinou. Dôležitou podmienkou pri voľbe miesta na vybudovanie salaša bola voda. Predovšetkým sa vybralo miesto v blízkosti silného vodného prameňa, ktorý nevyschýňal ani v období letných horúčav a ktorý po celé obdobie letného pobytu poskytoval dostatok vody na prípravu pokrmov pre pastierov, na umývanie riadu a na napájanie dobytku. V blízkosti košiarov pre hovädzí dobytok budovali sa pri prameňoch drevené napájadlá. Pozostávali z masívnych válovov, do ktorých sa voda privádzala z prameňov drevenými korýtkami.⁷⁰ Okrem toho sa všeobecne uprednostňovali miesta na južnej strane svahov, kde je dostatok slnečného tepla a kde je prirodzená ochrana od severných vetrov. Tradične sa rešpektoval zákaz budovať koliby a salaše na miestach, kde bol niekto zabitý (u haličských Huculov sa takéto miesto nazýva *sukrovište*).⁷¹ Také miesto sa pozná nielen podľa ústnej tradície ľudu a podľa drevených krížov alebo aspoň kameňov, ale aj podľa toho, že ovce sú na takom mieste nepokojné, plašia sa, zbiehajú sa dokopy a žalostne bľáčia. Na takomto mieste by salašné hospodárstvo utrpelo škodu.

Pri voľbe miesta na poloninské košarisko je dôležitou podmienkou aj ľahký prístup pre pastierov, pre dobytok a pre personál, ktorý dopravuje mliečne

⁶⁷ Priemerná výška salašov v Čornej hore je 1407 m, čo zodpovedá priemernej výške horného okraja lesného pásma, ktorý leží na hranici 1414 m. Podrobnú štatistiku výškového rozloženia pastierskych stavebných objektov podáva z geografického hľadiska práca V. K u b i j o v y č a, c. d., I, tabuľka na str. 36.

⁶⁸ Výškovú polohu salašov na poloninách obce Jasína pozri v práci J. K r á l a, *Čorna hora*, c. d., 18, pozn. 33.

⁶⁹ K významu lesa pri výbere miest na budovanie salašov v západnejšej časti Zakarpatskej oblasti pozri prácu J. K r á l a, *Polonina Rivna*, ... c. d., 12.

⁷⁰ Na východnej strane Čornej hory sa takéto prameň nazýva *halovica* alebo *čurkalo* (B. W. H a r a s y m e z u k — W. T a b o r, c. d., 31).

⁷¹ W. S z u c h i e w i e z, c. d., I, 220.

produkty zo salaša do dediny. Preto sa salaše budujú v bezprostrednej blízkosti ciest a chodníkov. Staré pastierske cesty viedli na poloniny buď pozdĺž potokov hore údoliami, alebo po hrebeňoch poloninských výbežkov.⁷² Pozdĺž tradičných ciest sa zvyčajne najskôr začali rúbať lesy a klčovaním sa vytvárali nové plochy na lúčne hospodárenie a na pasenie dobytká. Huculi nazývali poloninskú cestu *plaj*⁷³ a poloninský chodník *plajička*.⁷⁴ Väčšina poloninských ciest sa používala len na transportné účely, hlavne na nosenie bremien na osedlaných koňoch. Iba po zvýšení záujmu o ťažbu a dopravu dreva začali sa v rokoch po 1. svetovej vojne budovať lesné cesty pre povozy, ktoré sa postupne začali používať aj na dopravné ciele v poloninskom hospodárstve.⁷⁵

Ak cesty a staré pastierske chodníky prechádzajú i lúkami a poloninami, ktoré sa kosia, budujú sa okolo ciest drevené ploty. Oplotený priestor vyhradený na dopravné a transportné ciele nazývali Huculi *sutki*.⁷⁶ Plot (*plüt*) sa zhotovuje buď z povalených smrekov, alebo z niekoľkých dlhých drier upevnených medzi kolmi. Časť plotu medzi dvoma párami kolov sa nazýva *prieslo*. Jednotlivé dvojice kolov sú pospájané húžvami (*hužva, huževka*). Na mieste, kde cesta prechádza cez plot ohradenej poľany, sú preložené dve-tri krížne drevá (*voreňe, vorinie*), ktoré tvoria závoru (*vorota*).⁷⁷ Ak cez plot ohradeného priestoru prechádza iba chodník pre peších, prechod sa upravuje vo forme prielazu (*perelaz* alebo *strunka*).⁷⁸ Na vysoko položených poloninách sa pre nedostatok smrekového dreva používa na budovanie ohrady kameň (*vičnij plüt*).

Výškový rozdiel medzi poloninskými salašmi a materskými osadami je 800–1000 m.⁷⁹ Aj vzdialenosť salašov od osád je pomerne veľká. Zo známejších huculských polonín napr. polonina Balzatul je vzdialená od Bohdana 22 km a od Rachova až 36 km. Jasinské salaše na polonine Sešul ležia od centra obce len 9 km, zatiaľ čo stavebné objekty na polonine Holovčeska až 21 km. Výškový rozdiel medzi zimnými maštaľami na poloninách a osadami je menší (200–400 m) a taktiež vzdialenosť medzi nimi a osadami je podstatne kratšia. Výšková poloha sezónnych (či už letných alebo zimných) pastierskych obydľí, ich vzdialenosť od materských osád, no hlavne ich poloha a rozloženie pozdĺž poloninských ciest ovplyvňovali sídelný vývoj celej huculskej oblasti. Rúbaním lesov a klčovaním sa ustavične zvyšovala horná hranica lúk a postupne aj orných pozemkov (resp. kopaníe). Kde sa takýmto postupom vytvorili väčšie plochy poľnohospodárskej pôdy, budovali sa na miestach pôvodných sezónnych pastierskych sídiel trvalé obydlia kopaničiarskeho obyvateľstva. Takto vznikali roztrúsené sídla lazového typu najmä v huculských dedinách na hornej Tise, kde

⁷² J. Král, *Čorna hora...*, c. d., 24.

⁷³ R. W. Harasymczuk – W. Tabor, c. d., 27.

⁷⁴ W. Szuchiewicz, c. d., 91.

⁷⁵ J. Král, c. d., 24. O frekvencii na poloninských cestách v celej huculskej oblasti píše V. Kubijovyč, c. d., I, 63.

⁷⁶ W. Szuchiewicz, c. d., 91.

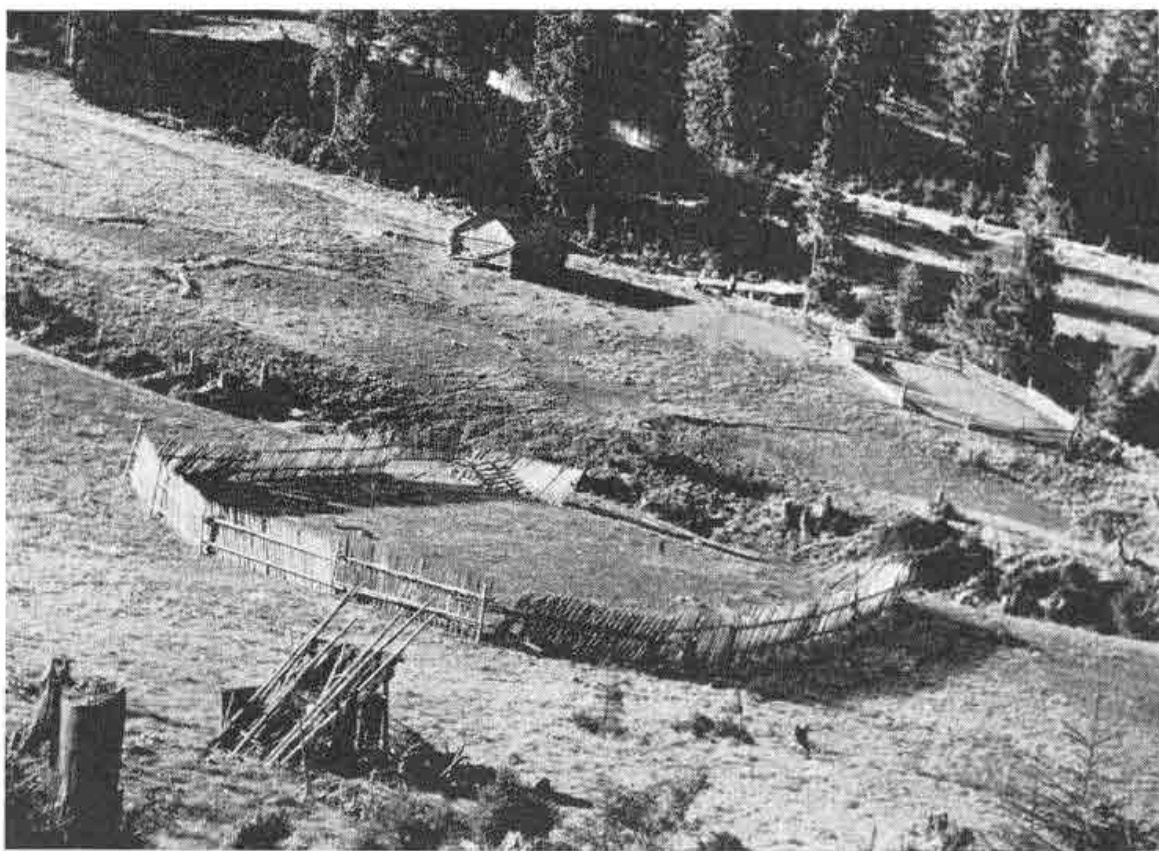
⁷⁷ R. W. Harasymczuk – W. Tabor, c. d., 27.

⁷⁸ R. F. Kaendl, *Die Huculen...*, c. d., 38–39.

⁷⁹ Podrobnejšie o tom píše J. Král, *Čorna hora...*, c. d., 19.

sa napr. dnešné obce Čorna Tisa a Laziščeina utvorili z pôvodných osád na katastrálnom území obce Jasiňa. Jednotlivé dvory a skupiny dvorov (tvoriace menšie osady) sa tiahnu pozdĺž starých pastierskych ciest smerom z údolných sídelných jadier až po výškovú hranicu 1000 m, ba v obci Bohdan až do výšky 1100 m. Horské poľnohospodárstvo úzko zviazané s poloninským pastierstvom bolo v týchto dedinách hlavným faktorom v osídľovacom procese horskej oblasti. Analogický proces pretvárania sezónnych filiálnych hospodárstiev na trvalé sídla prebiehal aj v huculských dedinách na prikarpatskej strane⁸⁰ a v iných oblastiach Západných Karpát, kde boli pre takýto vývoj obdobné podmienky.⁸¹

V rozložení pastierskych stavebných objektov na poloninách sa nezaznamenali za posledné storočie výraznejšie zmeny, ba aj v súčasnom kolchoznom hospodárstve na pasienkoch sa rešpektujú pri budovaní salašov tradičné skúsenosti ľudu. Pri konkrétnom opise poloninských stavieb berieme za podklad stavebné objekty na polonine Holovčeska pod Pietrosulom. V čase výskumu patrili pastier-

Obr. 4. Ovčie salaš v dolnej časti poloniny Holovčeska: vpredu kolibka (*koliba*), za ňou košiar pre ovce (*košara*), vzadu vpravo honelnica (*okil*) so strungou, vľavo nad ňou ovčiarska koliba (*staja*), vzadu ďalší košiar pre ovce. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

⁸⁰ R. Reinfuss, *Badania nad osadnictwem Huculszczyzny*. Sprawozdania PAU XLVI, 1945, č. 1–5, 90–93.

⁸¹ O súvisi filiálnych hospodárskych dvorov (zimných maštali) so sídelným vývojom pozri prácu: J. Podolák, *Tradičné spôsoby zimovania dobytku na Horehroní*. Slovenský národopis VIII, 1960, 268–320. Z územia východnej Moravy prináša porovnávaci materiál J. Štika, *Salašnické zimování dobytku na Těšínsku*, 33–35.

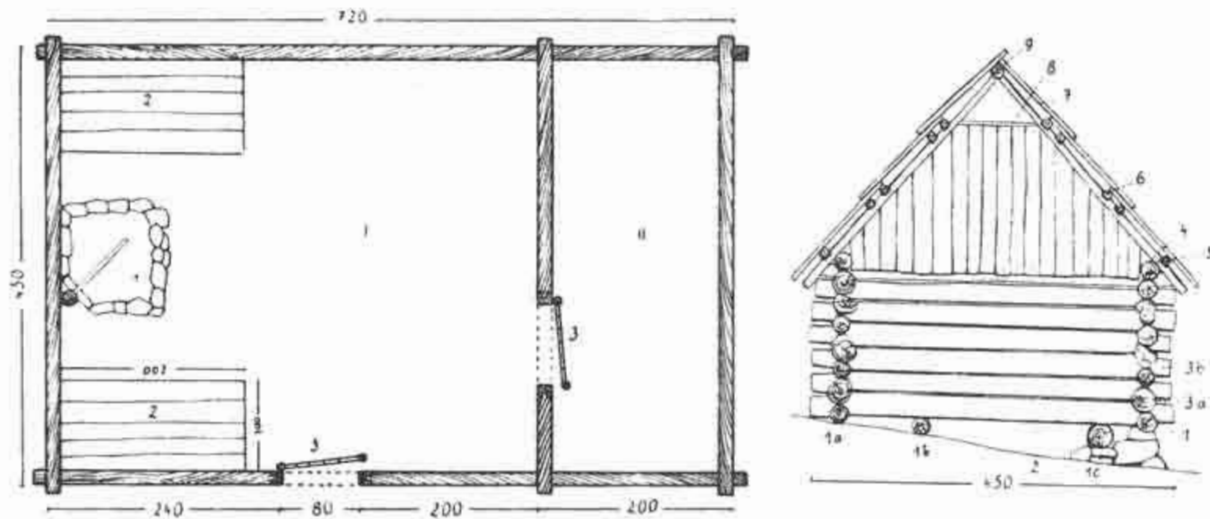
ske stavby tejto poloniny jasinskému kolehozu. Zachovali sa tu jednak staršie stavby z obdobia súkromného hospodárenia, jednak niekoľko nových stavebných objektov (najmä ohrád pre dobytok), ktoré vybudoval už kolchoz, no ktoré sa typologicky nelišia od pôvodných stavieb z predkolchozného obdobia. Na polonine Holovčeska sa v čase výskumu pásli jednak kolchoznú ovce a býčky, jednak súkromné kravy kolchozníkov. Podľa toho sú tu tri skupiny stavebných objektov: najnižšie leží ovčie salaš, povyššie neho je košiar pre kolchozných býčkov a v najvyššej časti pod skalným hrebeňom Pietrosula sú rozložené maštale pre súkromné kravy kolchozníkov s kolibami pre pastierov.

Z troch skupín stavebných objektov na polonine Holovčeska sa ovčie salaš rozkladá na polianke, ktorá tvorí dolný okraj poloniny hlboko v lesnom pásme. Stredom širokého košariska preteká potôčik, z ktorého sa čerpá voda pre pastierov a na napájanie dobytku. Celý ovčie salaš, na ktorom je každoročne po 600—700 oviec, skladá sa z ovčiarskej koliby, z jednej honelnice na dojenie oviec a z troch košiarov na zatváranie oviec cez noc. Pri každom košiarovi je malá kolibka pre ovčiarov, ktorí majú pri stáde nočnú službu. Všetky stavebné objekty na ovčom salaši sa dovedna označujú názvom *staja*, ktorý sa používa aj na pomenovanie ústrednej ovčiarskej koliby. Iba salaše v blízkosti dediny (pod hranicou lesného pásma) — najmä ak sú tam aj stavebné objekty na zimovanie oviec — označujú sa v kolchoznom hospodárstve názvom *ferma* alebo *živča ferma*.⁸²

Ústredný stavebný objekt na ovčom salaši tvorí bačovská koliba nazývaná *staja*. Obvod pôdorysnej plochy tejto budovy má rozmery 720 × 450 cm. Základ budovy tvoria štyri silné pozdĺžne položené trámy (nazývané *poštorhone*), podložené väčšími stavebnými kameňmi. Dva krajné trámy tvoria spodok pozdĺžnych stien zrubu, dva vnútorné slúžia ako podklad pre dlážku koliby. Na koncoch všetkých štyroch trámov sú krížom preložené dva trámy (zvané *pidvalina*), ktoré tvoria spodok priečných zrubových stien. Dve pozdĺžne a dve priečne steny (*podoužna stina* a *poperečna stina*) koliby sú vybudované zo smrekových brvien (*berveno*). Vrch pozdĺžnych stien je zakončený na jednej i druhej strane silnejším brvnom (*očepa*), na ktorom leží krov. Celá zrubová koliba je bez okien a len s jedným otvorom pre dvere na južnej pozdĺžnej stene. Dvere (*dveri*) sa pri otváraní smerom dnu otáčajú na silnejšom stĺpiku (*veriija*), ktorý je upevnený na vnútornej strane futra (*odvirok*).⁸³ Hlavnú konštrukciu strechy tvorí niekoľko

⁸² Odehod na poloninský salaš vyjadruje Hucul formou „Idu na staju“.

⁸³ Na juhovýchodných svahoch Čiernej hory sa koliba odlišuje iba v názvoch niektorých častí, zatiaľ čo hlavný technologický postup pri stavbe je rovnaký. Spodok zrubovej koliby tvoria kresané dreva (*derevo tesane*), z ktorých kratšie priečne trámy sú *pidvalina poperečna* a dlhšie pozdĺžne sú *pidvalina pozdoužna*. Na ne sa kladie zrub z okrúhleho dreva bez kôry (*berveno*). Brvná sa kladú na uhol (v *uhli*). Výška zrubu je 180—200 cm, šírka 400—500 cm a dĺžka 8—10 m. Na vrchnom okraji zrubu sú silnejšie trámy, a to na pozdĺžnej stene *platva pozdoužna* a na priečnej stene *platva poperečna*. Pozdĺžne prečnievajú asi 1,5 m nad priečnou stenou. Aj tu sú koliby bez okien a v zrubu je jediný otvor pre dvere. Boky dverového otvoru tvoria dva stĺpiky (*odvirki*), do ktorých sú upevnené konce brvien zrubu pomocou drevených klinov (*čopi*). Dvere sa otvárajú smerom dnu a zatvorené sa pripevňujú pomocou drevenej závorý. (Opis podľa B. W. Harasymezuka — W. Tabora, e. d., 32 n.)

Obr. 5. a) Ovčiariska koliba (*staja*) na polonine Holovčeska. b) Pôdorys ovčiariskej koliby (z obr. 5a): I — obytná časť koliby (*staja*): 1 — *vatra*, 2 — *priečne na spanie*, 3 — *dvere*. II — komora (*čeraľ*). c) Prierez koliby: 1 — *poštorhonc*, 2 — *pidvalina*, 3 — *berveno*, 4 — *očepa*, 5 — *kozol*, 6 — *lata*, 7 — *dranica*, 8 — *slimbena*, 9 — *zimec*. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961. Kresby K. Fulierová

párov krokiev (*kozol*), ktorých dolné konce ležia na vrchnom okraji pozdĺžnych stien zrubu. Pod vrchom sú každé dve krokvy spojené priečnym trámikom (*slimbena*). Na streche sú po tri rady šindľov (*dranica*) pribitých na *latach* (*lata*). Na hrebeni strechy je silnejší smrekový drúk, ktorý zastáva funkciu lát a okrem toho upevňuje jednotlivé rady krokiev.⁸⁴

⁸⁴ Zatiaľ čo na kolibách zakarpatských Huculov prevláda dvojspádová strecha, na prikar-patských poloninách sú strechy kolib dvojité: dvojspádové (*švabskij dach*) s dymníkom v štíte, pri ktorých siaha zrub priečelnej steny až po štít krovu, a štvorspádové strechy (*dach s priečelkami*), kde siaha zrub všetkých štyroch stien iba zároveň s dolným okrajom strechy. Niekde sa priestor pod výpusťou strechy na priečelnej strane ohradí stĺpmi a používa sa vo funkcii predsieničky. Nad takýmto výpusťou býva doštená povala, kde dozrievajú hrudy syra na výrobu bryndze. (Podrobnejšie údaje o charaktere pastierskych stavieb u haličských Huculov a na Bukovine pozri v citovaných dielach W. Szuchiewicza na str. 220–221 a R. W. Harasymczuka — W. Tabora na str. 32 n.)

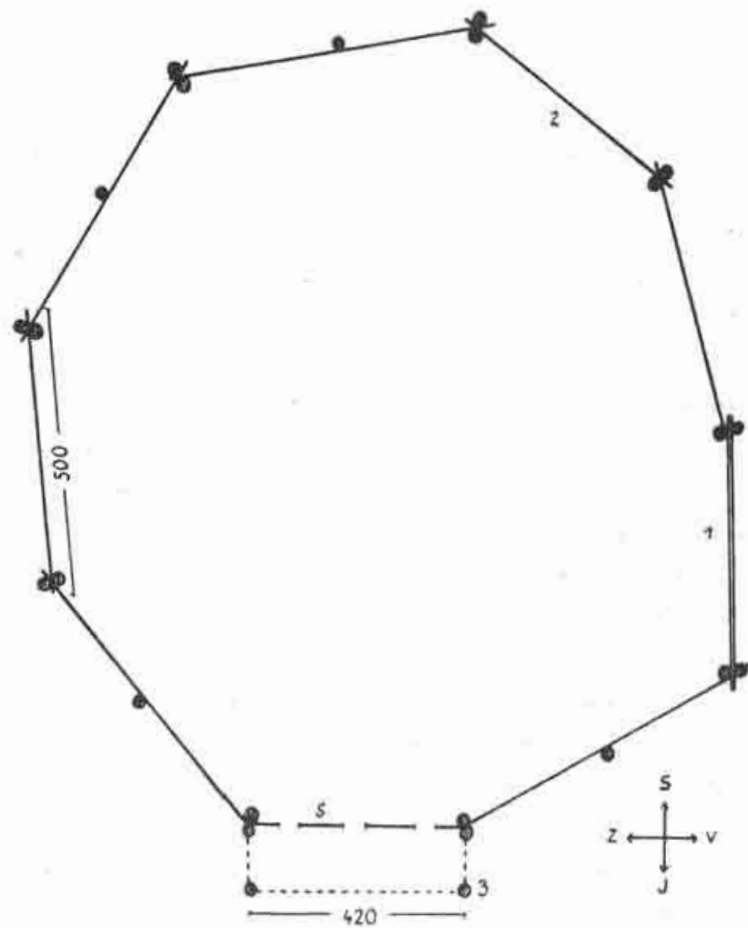
Pôdorysne sa koliba delí na dve časti. Vstupnú časť tvorí vlastná koliba (*staja*), ktorá slúži na vykonávanie základných prác okolo mlieka, na prípravu stravy pre pastierov a na spávanie ovčiarov, ktorí nemajú nočnú službu pri ovciach. Ústredným miestom koliby je ohnisko (*vatra*), umiestené na zemi tesne vedľa steny a obložené kameňmi. V jednom rohu ohniska pri zrubovej stene koliby je pripevnený otáčavý drevený kumhár na vešanie kotla. Podlaha celej vstupnej miestnosti okrem ohniska je vydláždená mostnicami (*míst*) zo štiepaného dreva. Mostnice sú pokladené a pripevnené krížom na spodných pozdĺžnych brvnách (*poštorhone*). K vnútornému zariadeniu koliby patria okrem vetry dve lôžka (*prič, priči*), zhotovené vo forme vyvýšených širokých lavíc zo štiepaného dreva. V kúte vedľa dverí sú asi vo výške 1 m v zube upevnené police (*polica*). Šatstvo pastierov je uložené jednak na lôžkach a nad lôžkami na klinoch, jednak vo vreciach. Na odkladanie drobných predmetov slúžia police (*polica*) pripevnené do zrubu na hornom okraji stien. V stene naproti vchodu sú drevené klíny (*čip, čopi*), na ktoré sa vešajú hrudiarky s čerstvým syrom. Celý priestor koliby je bez povaly, takže dym z otvoreného ohniska uniká voľne pod strechu a otvorom na priečeli koliby.

Zadnú časť koliby tvorí komora (*čeraľ*), ktorá má hlavne funkciu priestoru na uskladňovanie mliečnych produktov, drevených nádob, produktov na prípravu pokrmov pre pastierov, soli pre ovce a niektorého náradia. V tenkej zrubovej stienke (*stina*), priečne oddeľujúcej dva priestory koliby a siahajúcej po horný okraj zrubu, sú malé dvercia s otváraním do komory. V komore pri zadnej stene je dlhá drevená polica (*polica*) na sušenie syrových hrúd a na odkladanie potravín. Aj podlaha komory je vydláždená mostnicami.

V súčasnosti prevládajú na poloninách zakarpatských Huculov dvojpriestorové ovčiarske koliby. Podľa miestnej tradície koncom 19. stor. sa vyskytovali aj koliby jednopriestorové, ktoré sa svojím tvarom podobali dnešným jaloviarskym a voliarskym kolibám (ibaže boli priestrannejšie). Kolchozné hospodárenie neznamená podstatnejší zásah do vývoja ovčiarskych kolíb na poloninách. V posledných rokoch sa síce stále zriedkavejšie vyskytuje v týchto kolibách spávanie na zemi, no túto zmenu nemožno pripisovať len vplyvu novej ekonomickej štruktúry, ale treba ju chápať ako odraz celkového civilizačného procesu a zvyšovania životnej úrovne v tejto oblasti.⁸⁵

Ďalším stavebným objektom na polonine Holovčeska v skupine stavieb na ovčom salaši je honelnica (*okil*), do ktorej sa zatvárajú ovce počas dojenia. Ohrada pozostáva z drevených kolov (*kil*) pospájaných vodorovnými smrekovými drevami (*vorena, vorene*) o dĺžke 5–7 m. Jedno pole tejto ohrady medzi dvoma pármí kolov je upravené na vchod (*vorota*). Ďalšie pole má funkciu strungy (*strunga*) s tromi otvormi, ktorými prechádzajú ovce pri dojení. Miesto na dojenie (*strungar*) je po zemi vyložené smrekovou kôrou (*škura, lub*), aby sa

⁸⁵ Spávanie na priečeliach sa začalo v tejto oblasti ujsmať už na sklonku predmichovskej Československej republiky. Podobne aj v susednej rumunskej pastierskej oblasti súvisela táto zmena so zvyšovaním nárokov pastierov na úpravu životného prostredia, a to aj v obciach, kde v čase výskumu r. 1959 ešte nebola vykonaná kolektivizácia poľnohospodárstva.

Obr. 6. a) Úprava miesta na dojenie oviec (*strunga*), Ja-siňa. Foto NÚ SAV – J. Po-dolák 1961. b) Pôdorys ohrady pre ovce v čase dojenia (*okil*): 1 – vchod (*vorota*), 2 – dielce košiarnej ohrady (*vorena*), 3 – kôl (*kil*) pod strieškou strun-gy. Kresba K. Fulierová

pri dojení nevytváralo blato. Celý priestor strungy je pokrytý strieškou (*šopa nad strungou*) zo šindľov a čiastočne zo stromovej kôry. Honelnica je postavená asi vo vzdialenosti 15 m poniže koliby. Ak sa prekladá na iné miesto, zachováva sa približne táto vzdialenosť, aby pastieri nemuseli ďaleko chodiť s nadojeným mliekom.

Napokon sú na ovčom salaši ešte ďalšie tri košiarne ohrady (*košara*), do ktorých sa zatvárajú jednotlivé stáda oviec na noc. Jeden košiar je umiestený na voľnom priestranstve pod svahom, ďalšie dva sú na opačnej strane košariska v lese. Ohrada košiarov sa líši od honelnice spôsobom oplatenia. Jednotlivé dielce košiarov sú zhotovené z latiek (na horných koncoch zahrotených) pribitých na dve vodorovné priečky. Jednotlivé dielce (je ich 8—10) sú na koncoch upevnené kolmí. Každý košiar má jeden diel upravený na zdvíhaciu bránu, popod ktorú sa vpúšťajú ovce. Ak sú košiare postavené na pasienku alebo na ploche, ktorá sa kosí, ohrady sa podľa potreby prekladajú. Košiare umiestené v lese zostávajú takmer celú sezónu na jednom mieste. Podľa miestnych informátorov počiatkom tohto storočia boli košiare na niektorých salašoch zhotovené z pletených ohrad.

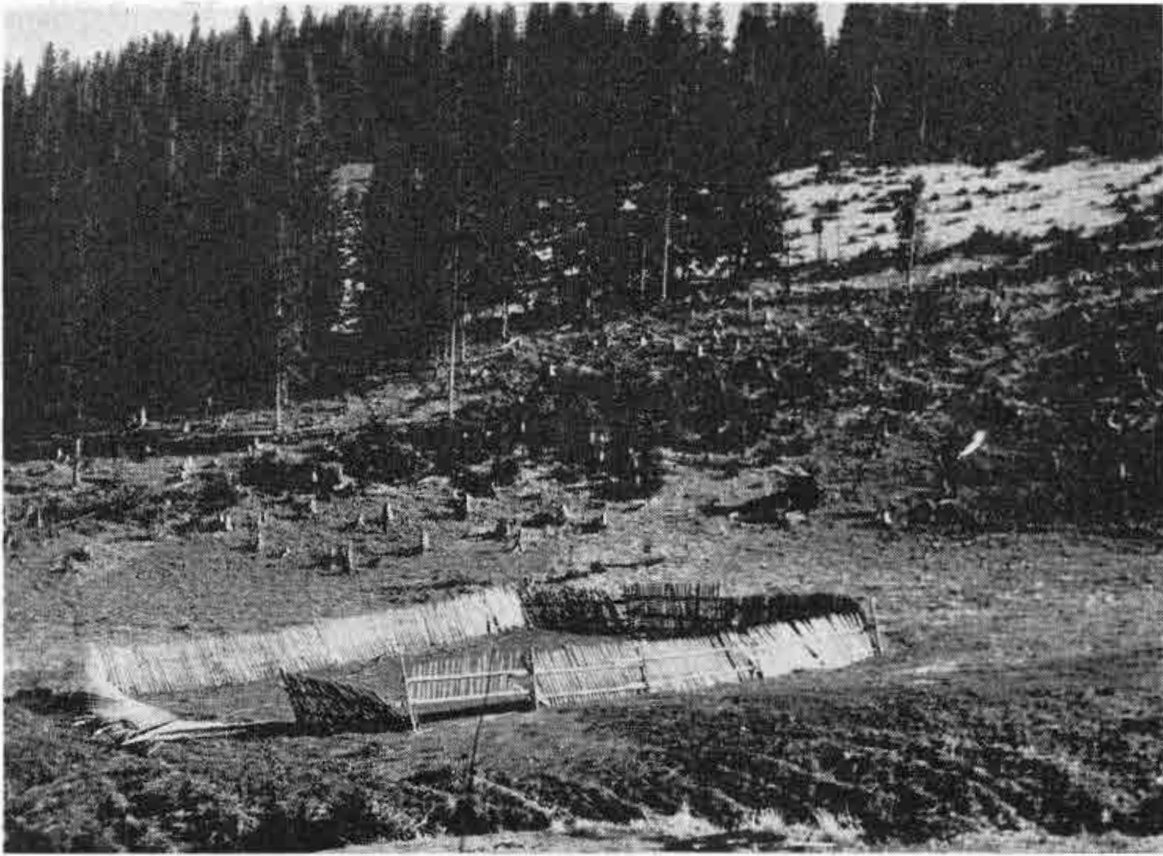
Pri každej košiarnej ohrade, do ktorej sa na noc zatvára stádo oviec, stojí kolibka (*koliba*) pre ovčiarov. V súčasnosti sa kolibky budujú na vonkajšom obvode salašného priestoru, odkiaľ hrozí najväčšie nebezpečenstvo divjej zveri. V minulosti boli kolibky častejšie umiestené dnu v košiarnej ohrade. Kolibku tvorí vlastne jednospádová strieška, ktorej horný okraj je opretý na dva sochovito rozvetvené koly, spojené priečkou. Spredu je priestor kolibky otvorený a nechránený nijakým prístreším. Bočné stienky sú zhotovené zo smrekovej kôry alebo z haluzového plota. Aj strecha kolibky je zo smrekovej kôry, pripevnenej šikmými drúčkami. Priestor kolibky je upravený pre dvoch ovčiarov, ktorí spávajú na zemi, kde si prestierajú čečinu a suché listie a prikrývajú sa kožuchmi a starým šatstvom. Pred kolibkou horí celú noc vatra.

Ak sú na salaši aj ošípané, zatvárajú ich na noc do jednoduchých prístreší, umiestených pod hustými smrekmi. Pre teľce sa zhotovuje pod stromom malá ohrádka. Pre psov nemajú na salaši osobitné prístrešie.

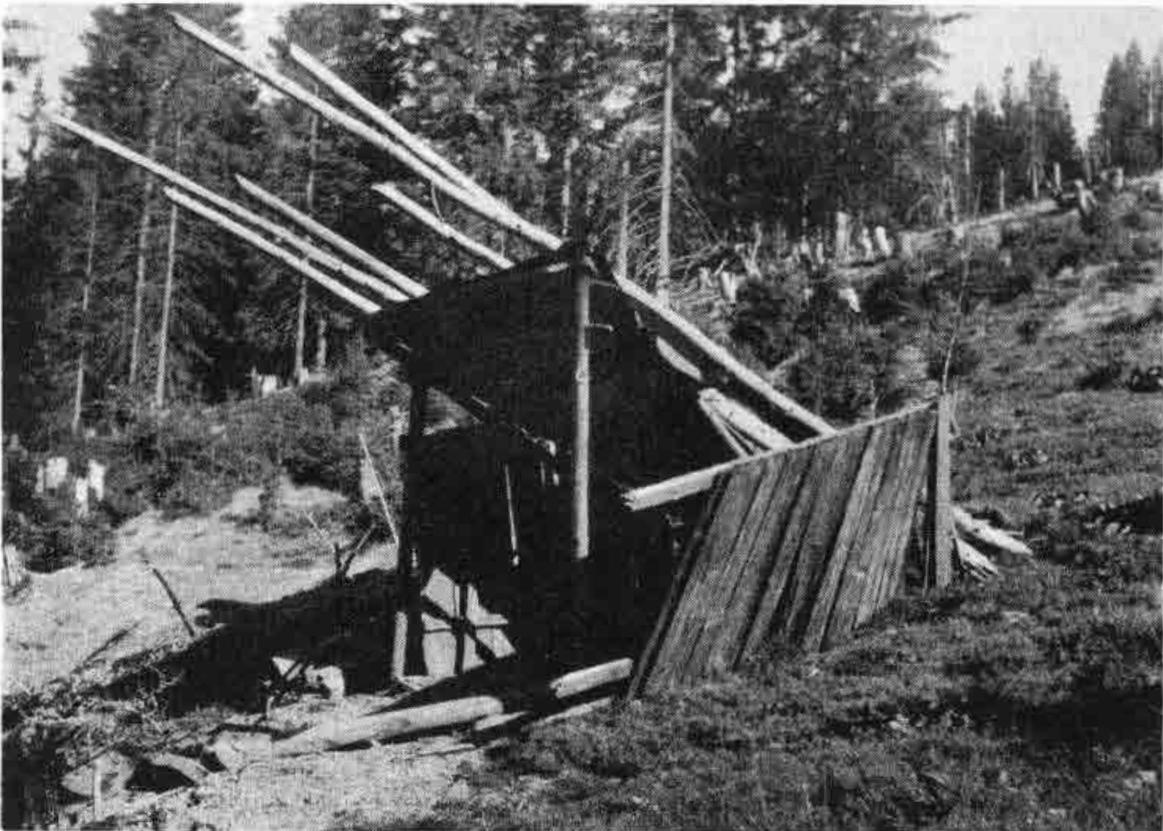
V súčasnosti sú všetky stavebné objekty na polonine Holovčeska majetkom kolchozu. O ich údržbu sa starajú kolchozníci z úseku živočíšnej výroby a zo stavebnej pracovnej skupiny, ktorí prichádzajú každoročne pred výhonom oviec na salaš, kde opravujú staré koliby a košiare, prípadne postavujú nové. Cez zimné obdobie zostávajú košiarne ohrady na polonine. V predkolchoznom období sa starali o údržbu stavebných objektov gazdovia z príslušného salašného spolku, ich prácu organizoval deputát poloniny.

Druhú časť stavebných objektov na polonine Holovčeska tvorí košiar pre býčkov, vybudovaný vyššie ovčieho salaša. Celý objekt, nazývaný *stilo* alebo na rozdiel od najvyššie položenej skupiny pastierskych stavieb aj *dolne stilo*, pozostáva z masívnej ohrady a z prístrešia pre pastierov. Keďže košiar je blízko ovčieho salaša, pastieri sa v čase nepohody uchýľujú aj od ovčiarkej koliby.

Tretiu skupinu stavebných objektov na spomínanej polonine tvoria prístrešia pre pastierov a ustajňovacie priestory pre súkromné kravy kolchozníkov z obce

Obr. 7. Košiar pre ovce (*košara*) na polonine Holovčeska. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

Obr. 8. Kolibka pre ovčiarov na polonine Holovčeska. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

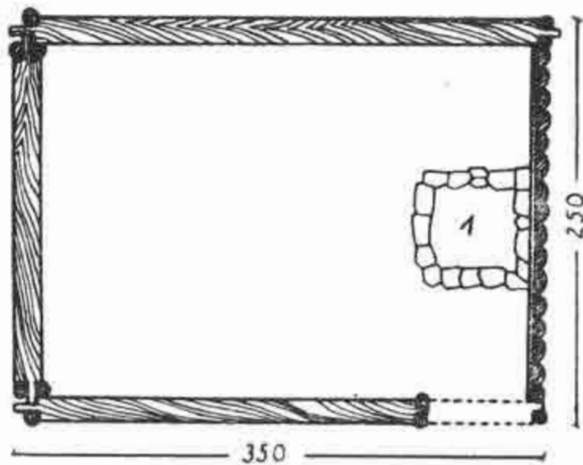
Jasiňa. Všetky objekty ležia v najvyššej časti poloniny pod skalnatým hrebeňom vrchu Pietros (nazývaný aj Petroš alebo Pietrosul, 2022 m). Stavby tohto strediska poloninského hospodárstva (nazývané *stilo* alebo *horne stilo*) sú prispôbené hlavnému cieľu letného výpasu dojných kráv — mliečnemu hospodáreniu. Okrem kráv je na polonine aj niekoľko jalovíc. Súčasná forma výpasu sa nelíši od spôsobov pasenia v období súkromného hospodárenia. Majitelia dobytka na polonine tvoria skupinu gazdov, ktorí si k celému stádu spoločne najímajú pastierov. Okrem pastierov majú menšie skupinky gazdov najaté po jednej dojičke. V minulosti mal každý gazda na polonine vybudovanú osobitnú maštal pre svoje kravy a ohradu pre jalovice. Okrem toho mali jednotlivé skupinky gazdov jedno spoločné prístrešie pre dojičku a celé hospodárstvo spoločne malo vybudovanú kolibu pre pastierov. Takýchto individuálnych maštali bolo na tejto polonine asi tridsať (okrem kolíb). Väčšina z nich r. 1960 zhorela. V čase výskumu tu boli tri menšie skupiny stavieb, v každej z nich 3—4 ustajňovacie budovy a 1—2 prístrešia pre pastierov a dojičky. Celkove tu boli štyri druhy stavebných objektov: pôvodné zrubové maštale pre kravy (*šopa*), kryté ohrady pre jalový dobytok (*zahoroďa*), koliby pre kraviarov (*bovharka*) a prístrešia pre dojičky (*skotarka*). Súčasťou stavieb boli oddelené priestory na uskladnenie mlieka (*carok*).

Obr. 9. Maštale pre kravy (*horne stilo*) v hornej časti poloniny Holovčeska. Foto NČ SAV — J. Podolák 1961

Ustajňovacie priestory na tejto polonine sú dvojakého charakteru. Najväčšie sú kravské maštale (*šopa*), vybudované z masívnych zrubových stien vyťahnutých na priečelnej a zadnej stene až po štít šindľovej dvojspádovej strechy. Podlaha maštali je vydláždená mostnicami (*míst*). Väčšina maštali sa vnútorne člení na dva priestory, a to na vlastný ustajňovací priestor a na zadnú malú miestnosť (*carok*), v ktorej sa uskladňuje mlieko. Táto zadná miestnosť má aj povalu a dvere s možnosťou uzamknutia. V nedostatku iných priestorov slúžil *carok* aj na spávanie dojičky. Druhú skupinu ustajňovacích priestorov tvoria kryté ohrady (*zahoroda*), v ktorých sa pôvodne zatvárali iba býčky a jalovice, teraz slúžia núdzovo aj na ustajnenie dojných kráv. Tieto stavebné objekty sa líšia od zrubových maštali jednoduchšou stavebnou konštrukciou a jednospádovou strechou. Steny sú zhotovené buď z brvien poukladaných na seba a upevnených z vnútornej i vonkajšej strany kolmi, alebo z rovnako poukladaných štiepaných brvien, alebo zo štiepaných drier postavených kolmo husto vedľa seba, alebo napokon z riedkych pevných lát pribitých vodorovne nad sebou a upevnených na rohoch stĺpmi, ktoré spolu s hornými a dolnými priečkami tvoria rámovú konštrukciu. Na rožných stĺpoch, alebo v prípade zrubu na hornom okraji stien, je šikmo položená strecha, zhotovená zo smrekovej kôry rozloženej na riedkych drúčkoch a pripevnenej zvrchu nakladenými kameňmi. Tento druh maštali, predstavujúcich malú krytú ohradu, možno považovať za prechodnú formu medzi nekrytými ohradami pre dobytok a zastrešenými zrubovými stavbami. Pokiaľ ustajňovacie priestory tohto typu slúžili iba pre jalovinu, boli prístavené k zrubovým maštaliam, na ktorých sa predlžovala strecha. Pôvodne sa v nich zatváral len malý počet dobytkov, preto aj ich plocha mala rozmery približne 3 × 3 m. Keď sa v nich začali ustajňovať i kravy, no najmä keď v čase kolchozného hospodárenia mal každý majiteľ iba po jednom kuse dobytkov, ktorý zatváral spoločne s dobytkom iných majiteľov, priestory týchto prístreší sa rozšírili a pôdorysne rozčlenili na vlastnú maštal a na komôrku pre mlieko (*carok*).

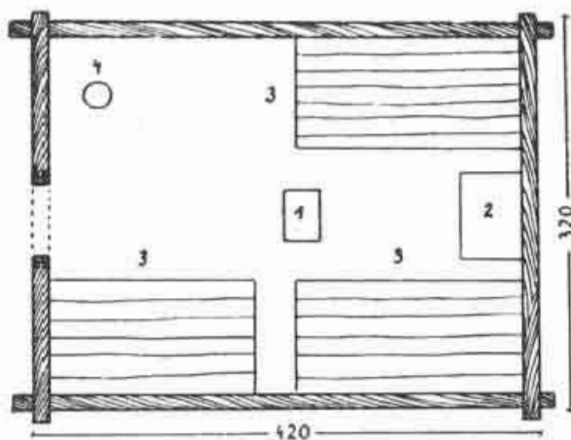
Okrem stavebných objektov pre dobytok má polonina aj sezónne obydlia pre letný pobyt pastierov. Pôvodne slúžila pastierom na ubytovanie spoločná koliba (*bovharka*), ktorá patrila celému hospodárstvu. Táto kraviarska koliba sa líši od bačovskej hlavne rozmermi, pôdorysným členením priestorov a vnútorným zariadením. Steny sú vybudované zo zrubu podobne ako na bačovskej kolibe, ibaže priečelná stena a oproti nej ležiaca zadná stena majú zrub až po štít strechy. Takýmto opatrením je priestor koliby útulnejší a lepšie udržiava teplo. Rozmery kraviarskych kolib sú menšie (približne 3,5 × 4 m) a pôdorys má často formu štvorca bez ďalšieho vnútorného členenia. Jediná miestnosť takejto kraviarskej koliby býva vyplnená len lôžkami (*prič, priči*), ktoré sú rozložené zvyčajne na bočných stranách vedľa ohniska. *Vatra* je v strede koliby. Dym uniká buď voľným otvorom v priečeli pod štítom strechy, alebo zvlášť upraveným komínom v šindľovej streche (*dimnik*). V kolibe býva aj jama na zemiaky, vyhlbená alebo vo voľnom kúte alebo pod niektorým lôžkom. Zriedkavo nachádzame v kraviarskej kolibe vyvýšenú krátku stolicu s funkciou stola. Staršie jaloviarky a kraviarky boli bez lavíc a bez stola. Šatstvo je uložené na lôžkach,

Obr. 10. a) b) Koliba pre pastierov hovädzieho dobytku na polonine Holovčeska: 1 — vatra. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961. Kresba pôdorysu K. Fulierová

bielizeň vo vreciach alebo v kufroch a drobné predmety na policiach nad lôžkami.

Pri skupine najvyššie položených kravských maštali na hornom stile sú aj prístrešia pre dojičky, ktoré majú charakter masívnejšie vybudovaných kolibiek. Vybudované sú zo silných brvien, ktoré nie sú viazané na uhol, ale sú na koncoch upevnené kolmi. Škáry medzi brvnami sú upchaté machom. Spodné brvná sú zvonku obsypané hlinou, aby dnu nevnikala voda. Strecha je šikmá, jednospádová, zhotovená zo stromovej kôry prestretej na niekoľkých drúkoch a zvrchu priloženej kameňmi. Vnútri koliby pri stene naproti vchodu je *vatra*, ostatok priestoru na zemi vyplňa smreková kôra, na obvode pri stenách koliby zvýšená

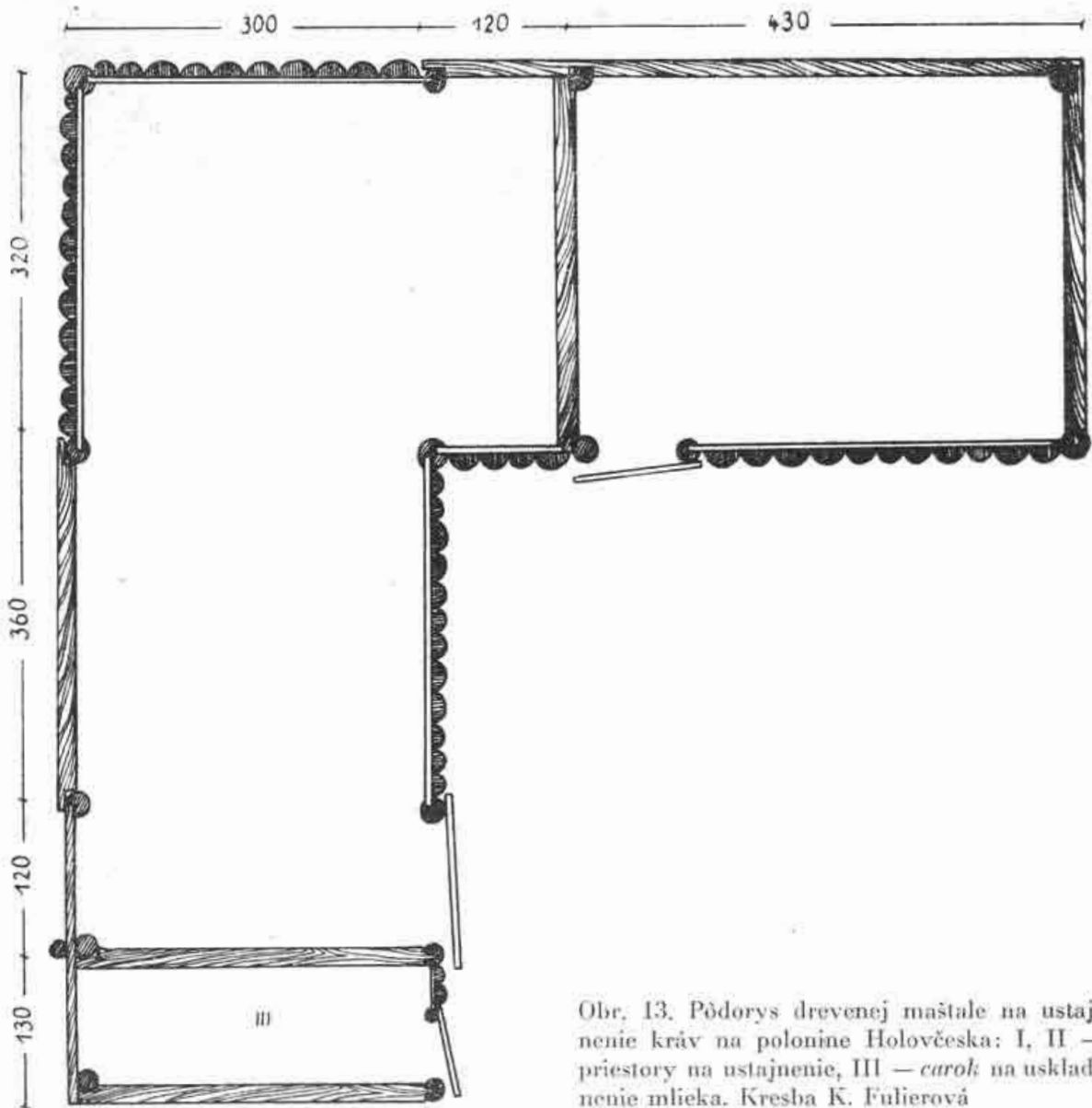
Obr. 11. Kraviarska koliba (*skotačka*) na polonine Holovčeska: a) Pohľad na kolibu. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961. b) Pôdorys: 1 — *vatra*, 2 — *stol*, 3 — *priči*, 4 — *stolec*. Kresba K. Fulierová

čechinou, na ktorej spávajú dojičky, resp. pastieri. Strava sa uskladňuje v kapsách, ktoré visia na stenách koliby, alebo si ju dojičky zatvárajú v cárku pri maštali, kde sa uskladňuje aj mlieko.

Okrem opísaných pastierskych stavieb na poloninách nachádzame aj ojedinelé koliby a košiare pre dobytok na lesných poľanách a na pasienkoch pod lesným pásmom. Takouto stavbou je napr. kraviarska koliba na Kijanci, ktorá v letnom období slúži za prístrešie pre kraviarov, v zimných mesiacoch sú v nej ubytovaní drevorubači (*lesorubi*). Stavebnou konštrukciou, rozmermi a vnútorným zariadením sa táto kraviarska koliba (*bovharka*) nelíši od iných dosiaľ opísaných

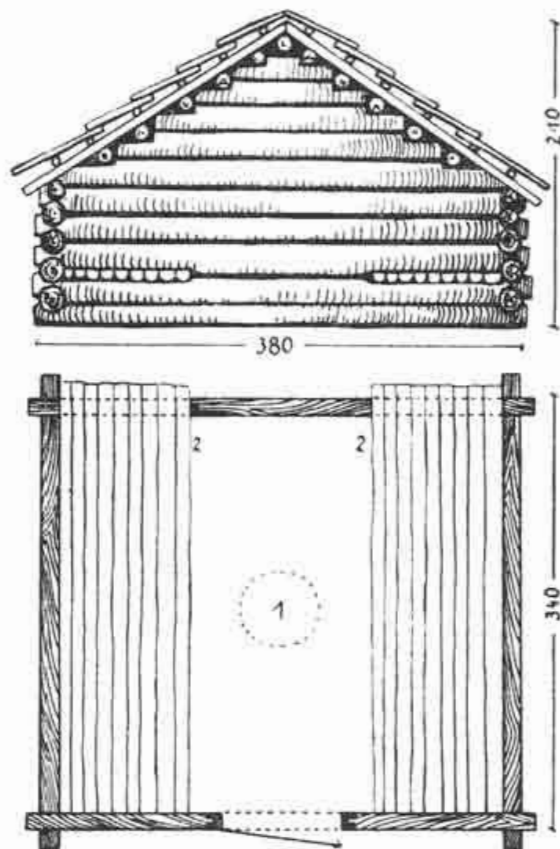

Obr. 12. Drevené šopy na ustajnenie kráv. Polonina Holovčeska. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

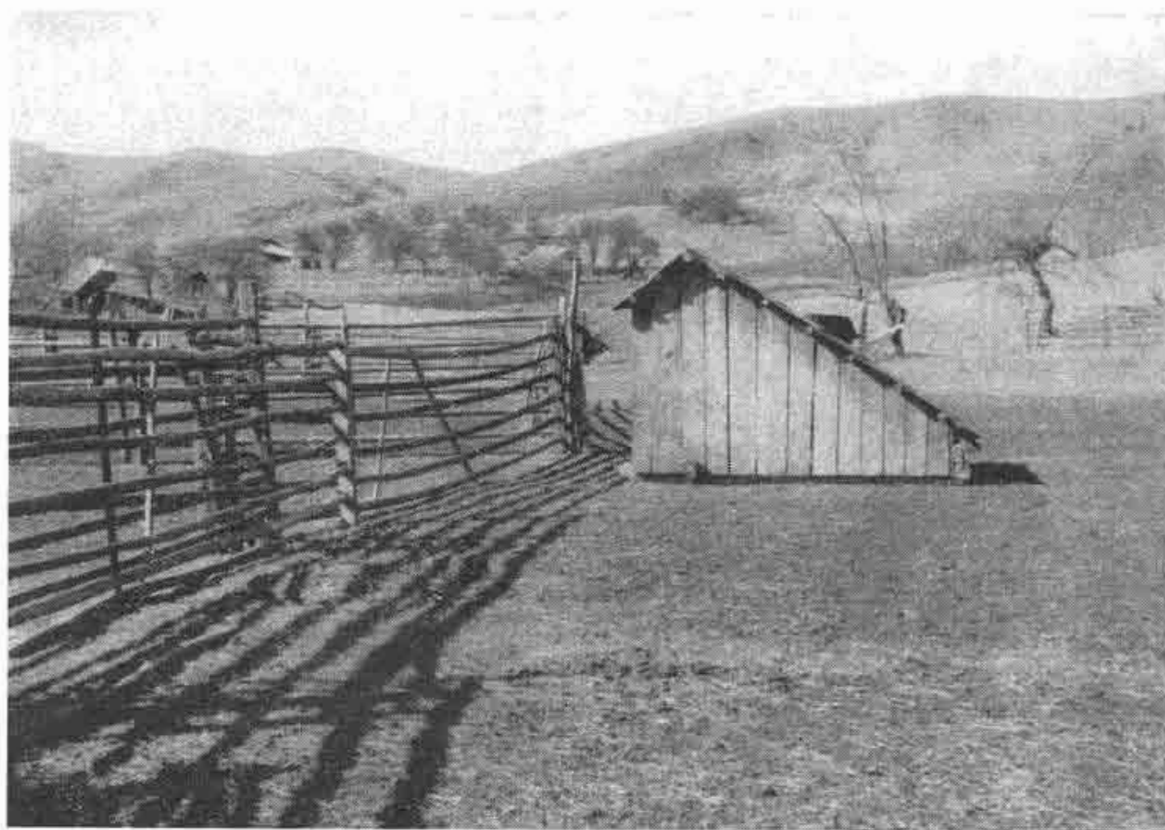

Obr. 13. Pôdorys drevenej maštale na ustajnenie kráv na polonine Holovčeska: I, II — priestory na ustajnenie, III — *carok* na uskladnenie mlieka. Kresba K. Fulierová

stavieb tohto druhu. K stavbám na salašoch mimo polonín patria aj košiare, používané počas jesenného košarovania na lúkach. Jedným z takýchto jesenných stavebných objektov je košiar (*košara*) s kolibkou (*koliba*) v osade Stebne na laze Sidorenka. Napokon sem možno zaradiť aj nové zimné salaše pre ovce (*ferma*), ktoré buduje kolchoz na nížinných lúkach. Jedna z takýchto zimných ovčích fariem je v Čornej Tise. V priestornej stavbe je okrem vlastnej ovčiarne oddelený priestor pre ovčiarov. Okolo farmy sú senníky (*oborih*) so zásobami sena na zimné obdobie. Tieto moderné zimné

Öbr. 14. Prierez a pôdorys kraviarskej koliby na Kyjanci (pod severnou stranou Petrosa): 1 — vatra, 2 — priči. Kresba K. Fulierová

Öbr. 15. Kolibka pri košiarí počas jesenného košarovania lúk. Čorna Tisa. Foto NÜ SAV — J. Podolák 1961

salaše, vybudované kolchozom v posledných rokoch, spĺňajú nielen nároky kladené na rozvoj živočišnej výroby, ale poskytujú aj primerané pracovné a životné podmienky pre kolchozných ovčiarov.

Opísané stavebné objekty na polonine Holovčeska sa svojimi tradičnými formami nelíšia od pastierskych stavieb na iných poloninách zakarpatských Huculov.⁸⁶ Ak neberieme do úvahy najnovšie kolchozné stavby, ktoré slúžia na spoločné zimné ustajnenie oviec, vo vývoji pastierskych stavieb a v spôsoboch ich používania nenastali v posledných desaťročiach podstatnejšie zmeny. Podľa stavu z rokov po 1. svetovej vojne boli koliby pre ovčiarov a prístrešia pre pastierov hovädzieho dobytku podobné ako koliby súčasné. Niektorí pastieri používali v minulosti aj šesťboké—desaťboké koliby,⁸⁷ ktoré sa však budovali predovšetkým pre lesných robotníkov.⁸⁸ V období predmníchovského Československa sa tento typ kolíb rozšíril prostredníctvom huculských drevorubačov aj do niektorých horských oblastí Slovenska (Gemer, Orava), kde sa dosiaľ zachovali v pamäti ľudu pod menom „marmarošské“. Najmenší typologický vývoj prekonal z pastierskych obydlí kolibky pre ovčiarov, ktoré svojou konštrukciou a funkciou v pastierskom živote sú úplne totožné s pastierskymi stavbami tohto druhu v celých Karpatoch a na Balkáne.⁸⁹ Pomerne väčšiu rozmanitosť foriem vykazovali v minulosti prístrešia pre dobytky. Zatiaľ čo košiarne ohrady pre ovce prekonávali v celých Karpatoch pomerne rovnaký vývoj (od najstarších „zarúbaných“ košiarov po drevené ohrady rozmanitého typu, resp. v podhorských oblastiach od foriem pletených košiarov po ľahšie prenosné ohrady súčasné),⁹⁰ ohrady a prístrešia pre hovädzí dobytok vykazujú aj na samom území Huculov viaceré varianty, počnúc nekrytými drevenými ohradami, cez kryté ohrady až po masívne zrubové maštale. Kde boli na polonine kravy iba v ohradách, tam bolo zvykom budovať ohradu tesne vedľa koliby, pričom predĺžená strecha koliby tvorila prístrešie na dojenie kráv.⁹¹ Ku kolibám pre pastierov sa pristavovali aj chlievy pre ošípané, ako to ešte podnes nachádzame na niektorých salašoch v rumunských Karpatoch a ojedinele aj na Slovensku.

Pastierske stavby na huculských poloninách, ktoré ležia na východných svahoch pohoria Čorna hora, nelíšia sa podľa opisov z prvej polovice nášho stor. svojimi formami od pastierskych stavieb zakarpatských Huculov. Len ich rozloženie na polonine sa prispôbovalo odlišnej organizácii pastierstva. Na tamajších

⁸⁶ Tradičné formy pastierskych stavieb sa zachovali až do súčasnosti najmä na poloninách v okolí osád Trebušany, Velikyj Bočків, Rachov, Bohdan, Luky (všetky v okrese Rachov).

⁸⁷ J. Král, *Sídla karpatoruských Huculů*. Sborník I. sjezdu slovanských geografů a etnografů, Praha 1926, 228.

⁸⁸ Takéto koliby sa budovali zo zruba, dym unikal otvorom v strede okrúhlejšieho strechy. Vatra stála v prostriedku koliby. Pastieri spávali na zemi okolo vetry obrátení nohami do stredu.

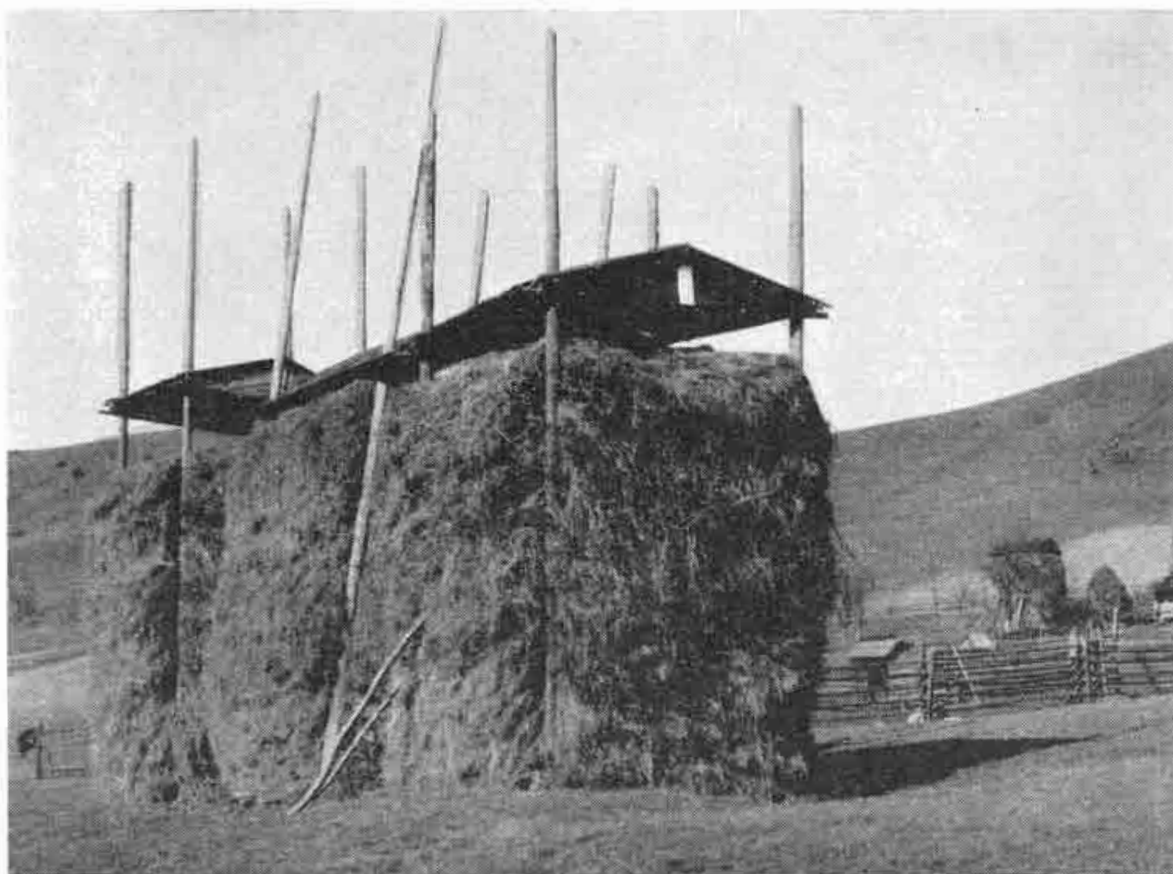
⁸⁹ Chr. Vakarelski, *Die bulgarischen wandernden Hirtenhütten*. Acta ethnographica Academiae scientiarum hungaricae, I. časť v roč. V, zv. 1—2 (1956), 1—82, II. časť v roč. VI, zv. 1—2 (1957), 1—40.

⁹⁰ Typy košiarov, ich pôdorysné členenie a rozloženie na košiariskách sú vyobrazené v citovaných prácach W. Szuchiewicza (c. d., 220, obr. 129), R. W. Harasymczuka — W. Tabora (c. d., 29, obr. 35) a J. Falkowského (Pólnocno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny, str. 53, tab. III, obr. 2 a 3).

⁹¹ J. Král, Čorná hora..., c. d., 20.

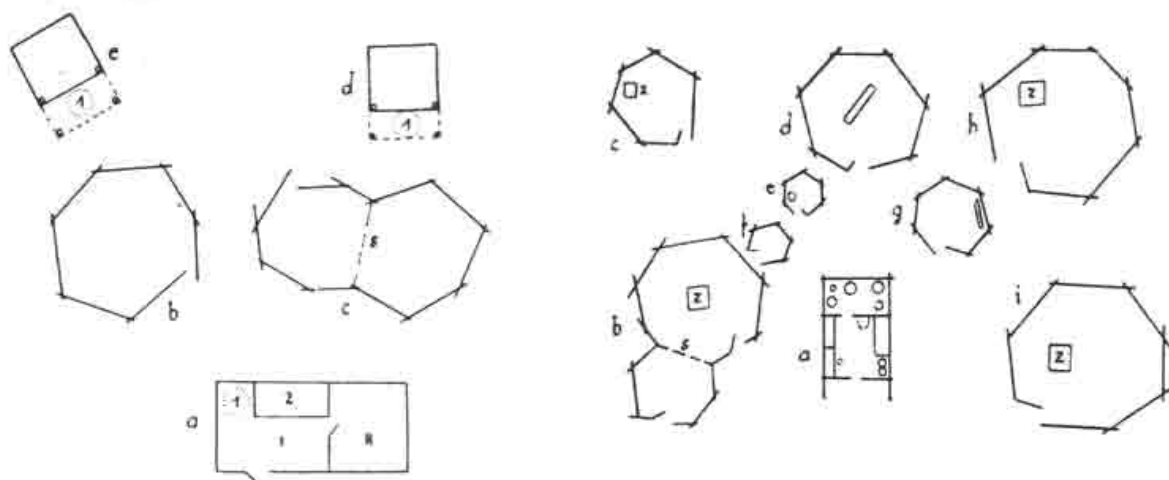

Obr. 16. Kolchozná ovčiareň. Čorna Tisa, osada Dovžana. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

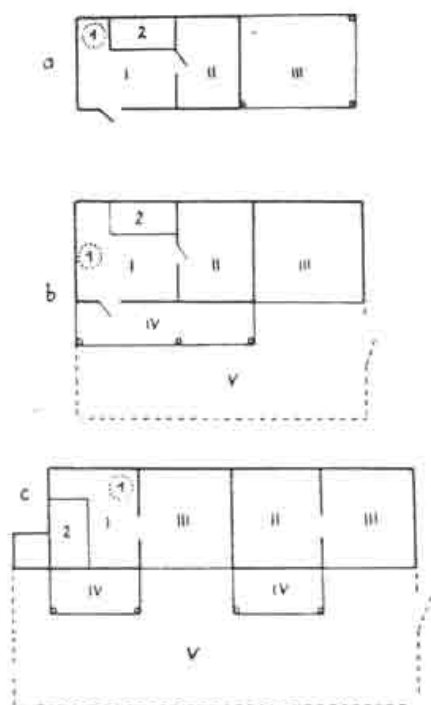

Obr. 17. Spôsob uskladnenia sena pri košiaroch počas jesenného pasienia. Čorna Tisa. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

poloninách všetok dobytok tvoril súčasť spoločného hospodárstva, preto aj stavebné objekty pre všetky druhy dobytku a pre pastierov boli v období súkromného hospodárenia sústredené na jednom mieste. Ústrednú budovu na polonine tvorila pastierska koliba (*staja, koliba*),⁹² okolo ktorej stáli ostatné stavebné objekty. Koliba bola zo zrubu, bez okien, bez povaly a so šindľovou strechou. Pôdorysne sa členila na dva priestory. Vstupnú časť tvorila vlastná koliba (*vatarnik*) s ohniskom (*vatra*), lavicami na spanie (*lavica*) a s hrádkou (*dragar*) na vešanie hrudiarky so syrom.⁹³ Druhú miestnosť tvorila komora (*komora*) na uskladnenie mliečnych produktov. V tejto miestnosti tvorila podstatnú časť inventára polica (*polica*) na sušenie syrov.⁹⁴ Niektoré koliby mali na priečelnej strane

Obr. 18. Plán huculského ovčieho salaša (podľa V. Kubijovyča): a — koliba, I — obytná časť (1 — *vatra*, 2 — *priečne*), II — priestor na uskladnenie mliečnych produktov, b — košiar pre ovce, c — honelnica na dojenie oviec (strunga), d, e — kolibky pre ovčiarov. Kresba F. Fulierová

Obr. 19. Rozloženie stavebných objektov salaša na polonine Ludova (obec Hryniava) podľa W. Szuchiewicza z r. 1878: a — koliba, b — košiar na dojenie oviec (so strungou — S a s kolibkou pre pastiera — *zavatra* Z), c — ohrada pre jalový dobytok, d — ohrada na dojenie kráv, e—f ohrady pre teľce, g — ohrada pre voly, h — ohrada pre ošípané, i — ohrada pre kone. Kresba K. Fulierová

Obr. 20. Pôdorysné náčrty troch huculských maštali pre hovädzí dobytok (podľa V. Kubijovyča): I — obytná miestnosť pre pastierov (1 — *vatra*, resp. ohnisko, 2 — lôžko na spanie), II — komora, III — maštal pre dobytok, IV — drevené prístrešie, V — ohrada pre dobytok. Kresba K. Fulierová

⁹² W. Szuchiewicz, c. d., 220—221.

⁹³ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 35.

⁹⁴ W. Szuchiewicz, c. d., 222.

výpust (*piddaše*) s doštenou povalou, kde sa sušili hrudy syra (*budz*). Pre túto funkciu sa doštená povala výpustu označovala aj názvom *podišar*.⁹⁵

Na poloninské ustajnenie dobytká v oblasti východných Huculov sa používali predovšetkým ohrady vybudované okolo koliby. Miesto, na ktorom sa budujú takéto ohrady, nazýva sa *stoišče*. Košiare (*košera, košier*) sa vystavili hneď na začiatku sezóny aspoň dva: jeden na otvorenom priestore (tam boli ovce v teplých dňoch) a jeden v lese (tam sa ovce zatvárali v období dažďov).⁹⁶ Košiare sa budovali buď z narúbaných a voľne na seba pokladených smrekov, alebo zo smrekových tyčí pripevnených na koly. Na nižšie položených lúkach, kde sa košiar pravidelne prekladal, robili košiarňu ohradu z upletených lies. V každom košiar pre ovce stála ovčiarska kolibka (*stajka, zavatra*), pozostávajúca z jednospádového prístrešia opretého šikmo na dve sošky. Bočné steny boli zapravené kôrou. Pred kolibkou horela vatra. Priestor okolo nej bol ohradený plotom, aby ovce nemali prístup k ohňu.⁹⁷ Okolo ústrednej koliby boli rozostavené aj ďalšie ohrady pre ostatný dobytok, najmä ohrada pre teľce (*teletnik*), chliev pre ošípané (*svininec, kuča*),⁹⁸ ohrada pre kone (*stadnarka, stadarka, kinnik*), ohrada pre jalový dobytok (*jelivnik*) a napokon prístrešia pre kravy (*okiv*).⁹⁹ Ak boli na poloninách aj debnári, ktorí vyrábali riad na mlieko, mali osobitné prístrešie (*bodnarka*).¹⁰⁰

Z územia mimo huculskej oblasti si zasluhujú zmienku najmä pastierske stavby na Zakarpatí. Ide hlavne o oblasti, kde má pastierstvo najsilnejšiu tradíciu (okrem okresu Rachiv, kde sú Huculi, sú to najmä okresy Tjačiv, Mižhiria a Chust). V týchto častiach Zakarpátia, obývaných Bojkami, niektorí bádatelia v tridsiatych rokoch nášho storočia zistili pri štúdiu pastierskych stavieb niektoré odlišné črty od stavieb huculských. Voliari a ovčiari bývali len v jednoduchých, spredu otvorených kolibkách s jednospádovou strieškou.¹⁰¹ Ovce sa zatvárali do košiar (*košar*) s upraveným miestom na dojenie (*strunga*). Vedľa kolibky stála krytá polica na sušenie syra, zvaná *komarnik*, ktorá sa zachovala aj na ovčích salašoch v susednej oblasti Rumunská¹⁰² a v Západných Karpatoch.¹⁰³ Odlišnosti bojkov-

⁹⁵ K významu a rozšíreniu slova *podišar* pozri prácu D. Cranjala, *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praha 1938, 182, 360, 369, 444, ďalej V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, 380.

⁹⁶ Na košarisko v lese sa vybralo miesto, kde rastie *chichlate smerečie* (*kumbuk*), t. j. smrek, ktorým za mladí zofali vrcholce, takže ich ďalší rast sa vyvíjal do šírky. Takéto široké husté smrekové poskytovali pre dobytok prístrešie nielen proti lejaku (*plova*), ale aj proti slnečnému úpalu. W. Szuchiewicz, c. d., 220.

⁹⁷ J. Falkowski, c. d., 53.

⁹⁸ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 40.

⁹⁹ W. W. Szuchiewicz (c. d., 220 an.) uvádza aj termíny *bovharka* (Zabie) a *vakarka* (poloniny nad Čeremošom).

¹⁰⁰ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 39.

¹⁰¹ V. Kubijovyč, c. d., I, 68. K terminológii pastierskych stavieb na Zakarpatí pozri prácu J. O. Dzendzelivskij, *Vivčarska leksyka hovoriv Zakarpatskoj oblasti*. Dopividi ta povidomljenija, Seria filolohična 4, Užhorod 1959, 109—110.

¹⁰² T. Morariu, c. d., 114, 160, 164 a obr. za str. 144. K významu tohto slova v Karpatoch a na Balkáne pozri Chr. Vakarelski, c. d., I, časť, 54 n., D. Cranjala, c. d., 471 a z územia Zakarpatskej oblasti najmä J. O. Dzendzelivskij, c. d., 109.

¹⁰³ Na Slovensku sa tento druh komárnika zachoval najdlhšie v hornom Liptove.

ských pastierskych stavieb sa vysvetľovali etnickou odlišnosťou Bojkov od Huculov.¹⁰⁴ Etnografický porovnávací materiál však ukazuje, že niektoré odlišné črty na pastierskych stavbách u Bojkov nepredstavujú iný typ, ale iba iný stupeň vývoja, ktorý vyplýval najmä z odlišného postavenia pastierstva a z jeho

Obr. 21. Voliarska koliba s kruhovým pôdorysom na polonine Boržava. Foto J. Král

Obr. 22. Voliarska koliba na polonine Balzatul v pohorí Čorna hora (na počiatku tridsiatych rokov 20. stor. najvyššie položená koliba vo Východných Karpatoch — 1740 m). Foto V. Kubijovyč

¹⁰⁴ V. Kubijovyč (c. d., I, 68) dáva vývoj bojkovských pastierskych stavieb do užšej súvislosti s vývojom pastierskych stavieb u Rumunov na rozdiel od stavebných objektov huculských, ktorým tento autor pripisuje osobité črty.

úpadkovejších foriem v tejto oblasti. Zatiaľ čo poloninské hospodárstvo u Bojkov tvorilo iba vedľajší zdroj obživy popri vyspelých formách poľnohospodárstva, u zakarpatských Huculov bolo poloninské hospodárstvo hlavným zdrojom obživy, dosahovalo vyššiu intenzitu, zúčastňoval sa na ňom väčší počet obyvateľstva ako v iných výrobných odvetviach. Tomuto vyššiemu stupňu rozvoja živočíšnej výroby a najmä významu pastierstva v hospodárskom živote huculského ľudu zodpovedala úroveň aj pastierskych stavieb, a to dokonalejšou stavebnou technikou, rozmermi budov, pôdorysným členením a využitím vnútorných priestorov obytných stavieb, ako aj formami ustajňovacích priestorov pre dobytok (najmä pre kravy, ktoré sa na bojkovské poloniny nevyháňali). V takomto zmysle si určité odlišnosti pastierskych stavieb na bojkovských poloninách nemožno vysvetľovať odlišnou etnickou štruktúrou bojkovského obyvateľstva, ani väčšou príbuznosťou bojkovského pastierstva s rumunským (vplyvy rumunského pastierstva sa najsilnejšie prejavujú v oblasti Huculov, odtiaľ na západ sú postupne slabšie),¹⁰⁵ ale iba úpadkovejším stupňom vývoja bojkovského poloninského hospodárstva.¹⁰⁶ V spôsoboch využívania polonín u Bojkov tvoria výnimku len niektoré nemecké dediny tejto oblasti, v ktorých sa vplyvom pôvodných nemeckých kolonistov ujali vyspelejšie formy vysokohorského pastierstva prenesené sem z oblasti Álp.¹⁰⁷

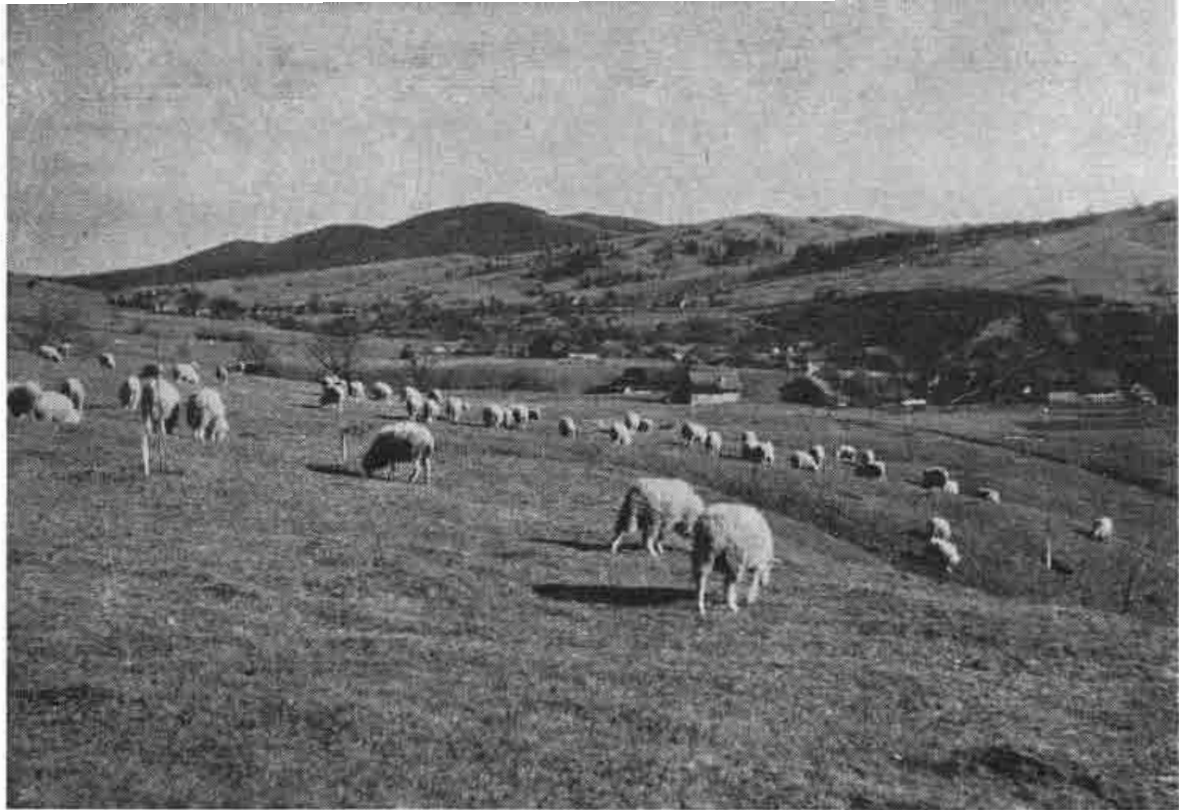
4. Život pastierov na poloninách

V predkolchoznom období, keď hlavným zdrojom obživy u Huculov bol chov dobytky a drevorubačstvo, tvoril letný pobyt na poloninách podstatnú časť hospodárskeho podnikania pastierskeho obyvateľstva. U súkromne hospodáriacich Huculov bolo zvykom, že svoj dobytok pásli spoločne len na vysokohorských poloninách. Pred výhonom na poloninu a po návrate z poloniny pásol každý majiteľ svoj dobytok oddelene na pozemkoch okolo dediny, zväčša na svojich lúkach a poliach okolo domu. Ustálením takéhoto systému sa gazdovia usilovali, aby spoločné pasenie na poloninách trvalo čo najdlhšie. Takto boli rozsah a dĺžka pobytu na poloninách úmerné významu pastierstva u Huculov. Výnimku v tomto smere tvorili na huculskom území len niektoré ojedinelé dediny v okrajovej nížinnej oblasti, kde už začínalo ziskávať prevahu poľnohospodárstvo a kde preto aj chov dobytky bol užšie spätý a zameraný na zveľadenie poľnohospodárstva. V takýchto osadách sa praktizovalo na jar pred odchodom na poloninu a v jeseni

¹⁰⁵ Pozri k tomu závery o intenzite rumunských vplyvov v pastierstve Zakarpattia v práci J. O. Dzendzeli vského, c. d., 111.

¹⁰⁶ Takto si možno vysvetliť aj pomerne väčšiu príbuznosť foriem pastierskych stavieb bojkovských s pastierskymi stavbami v rumunskom pohorí Rodna a v oblasti Maramures, ako aj so stavbami na poloninách haličských Huculov, kde vývoj pastierstva v porovnaní s pastierstvom zakarpatských Huculov takisto zaostával.

¹⁰⁷ Ide najmä o pôvodné nemecké obce Ustčorna a Nemecká Mokrá. V pastierstve týchto obcí (na rozdiel od ich okolia) bolo charakteristické pasenie kráv na poloninách a s tým súvisiace mliečne hospodárenie, aké sa v okolitých bojkovských dedinách nevyskytovalo, zato však bolo celkom bežné u zakarpatských Huculov.

Obr. 23. Pasenie oviec na lúkach okolo dediny, Jasiňa. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

po návrate z poloniny krátkodobé spoločné pasenie dobytku na poliach, kde sa košarovali pozemky. Na zakarpatskej strane bol takýto spôsob známy najmä v obci Trebušany a v niektorých huculských osadách pod južnými svahmi Svidovca (Kosovska a Kobylecka Polana).¹⁰⁸ Takýto systém možno považovať za prechodný typ medzi poloninským hospodárstvom pastierskych Huculov a chovom dobytku roľnícky orientovaných Bojkov.¹⁰⁹ V prvej polovici 20. stor. sa stretávame s obdobným postupom aj v niektorých podhorských dedinách bývalej Stanislavskej oblasti, kde takýto niekoľkodenný pobyt s dobytkom na údolných lúkach a podhorských pasienkoch tvoril iba súčasť postupného sťahovania na pomerne vzdialené poloniny.¹¹⁰ Spoločné jarné pasenie pred príchodom na poloninu sa označovalo termínom *vesnovanie*,¹¹¹ na Zakarpatí *vesnovišče*.¹¹² Tento

¹⁰⁸ V. Kubijovyč, c. d., I, 66.

¹⁰⁹ U Bojkov sa začínalo jarné pasenie oviec tradične na deň sv. Juraja (6. mája), v nížinnej časti už na deň Blahoviščenja (Zvestovanie Panny Márie slávené 7. apríla). Spočiatku pásol každý majiteľ svoje ovce osobitne, po určenom termíne ich dal do spoločného menšieho stáda, ktoré pásol jeden pastier na poliach okolo dediny. Takéto malé stáda o 100 kusoch sa volali *botej, kraha, maradik, na vivčara ovec* (J. O. Dzendzelivskij, c. d., 109). Jarné pasenie podľa tohto systému trvalo 2–6 týždňov. Až koncom mája sa malé stáda zlúčili vo veľké stádo, ktoré sa vyhnalo na poloniny. V jeseni po návrate z poloniny pásli sa ovce opäť na poliach okolo dediny, čo trvalo až do Dimitra (8. novembra). S obdobnou formou organizovania jarného pasenia oviec v malých stádach na poliach sa stretávame aj v severných rumunských Karpatoch. Organizáciu jarovania oviec formou malých stád (*crumpuri, boteie*) v pohorí Rodna opisuje T. Morariu, c. d., 135 n., opis z rumunskej dediny Dragomiresti prináša J. Podolák, Poznatky z výskumu karpatského pastierstva v Rumunsku, c. d., 130 n.

¹¹⁰ W. Szuchiewicz, c. d., 227.

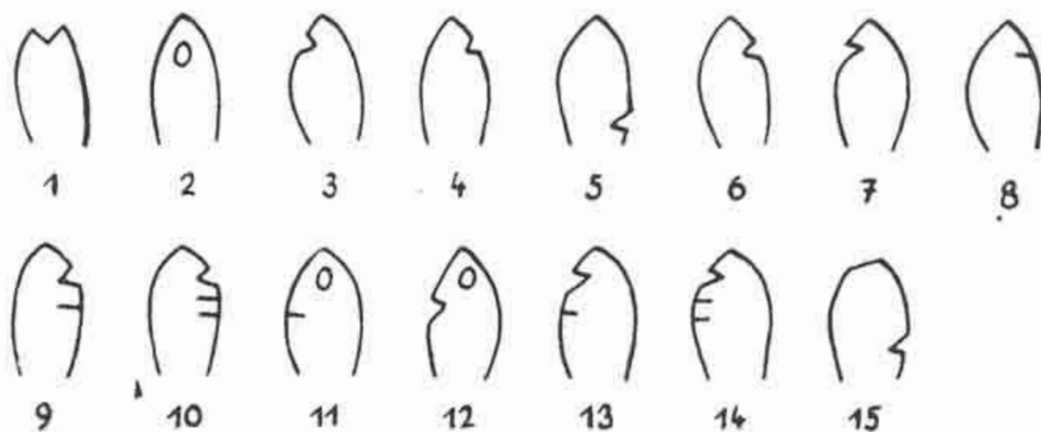
¹¹¹ A. Fischer, Rusini, c. d., 20–21, I. Simonjenko, Almenwirtschaftliche Schafzucht..., c. d., 376.

¹¹² J. O. Dzendzelivskij, c. d., 109.

systém sa začal praktizovať aj v kolchoznom pastierstve, čím sa vlastný pobyt na poloninách o niečo skrátil.

Termín výhonu dobytká na poloninu, a tým aj začatie spoločného pasenia dobytká, kládol sa u Huculov na koniec mája až začiatok júna. Presnejšie sa určoval podľa počasia v príslušnom roku. Návrat z poloniny sa uskutočnil približne koncom septembra. Celkove teda spoločné pasenie dobytká na poloninách trvalo u Huculov 100–120 dní, pričom spoločné pasenie oviec na polonine bolo o niečo dlhšie než spoločné pasenie hovädzieho dobytká.¹¹³ Vyháňanie dobytká do spoločného stáda a odchod na poloninu organizoval deputát príslušnej poloniny. U Huculov bolo zvykom, že každý gazda odprevadil svoj dobytok až na poloninu, kde ho odovzdal do opatery pastierom. Tam, kde sa dobytok hnal spoločne na poloninu, gazdovia odprevádzali svoj dobytok, až kým sa nevykonali príslušné zvyklosti s jeho odovzdávaním pastierom.

Pred odchodom na poloninu sa zachovávali niektoré obyčaje, ktoré tvorili súčasť príprav na spoločné pasenie. Takouto nutnou prácou bolo napr. značkovanie oviec. Každý účastník spoločného užívania poloniny mal na svojich ovciach svoj vlastnícky znak, ktorý sa musel líšiť od znakov iných majiteľov. Ovce sa označovali predovšetkým na ušiach a zriedkavejšie na nose (najmä ak bol v sa-
laši združený väčší počet majiteľov a ustálený počet znakov na ušiach nevysta-
čoval). Na okolí obce Jasiňa sa znaky na ušiach oviec vysekávali železným dlá-
tkom a sekerkou (zriedkavejšie aj nožnicami). Na vypaľovanie znakov na nose sa používal do žerava rozpálený drôt príslušnej formy. Najčastejšie používanými znakmi boli: zastrihnutie na okraji ucha (*zatinka*), vystrihnutie na boku ucha

Obr. 24. Najčastejšie používané znaky na ušiach oviec (podľa Simonjenka, c. d., 377): 1 — strilka, 2 — ostroka, 3 — višček od zadu, 4 — višček z peredu, 5 — višček pri kornju, 6 — strilka z boku z peredu, 7 — strilka z boku od zadu, 8 — raz uřato z peredu, 9 — strilka i raz uřato z peredu, 10 — strilka i dva razi uřato z peredu, 11 — ostroka i raz uřato od zadu, 12 — ostroka i strilka od zadu, 13 — strilka i raz uřato od zadu, 14 — strilka i dva razi uřato od zadu, 15 — odřato z verřka i višček z peredu. Kresba K. Fulierová

¹¹³ V bojkovskej oblasti bolo spoločné pasenie na poloninách asi o mesiac kratšie, hoci celkove bola sezóna spoločného pasenia dobytká dlhšia než u Huculov, lebo sa do nej započítalo aj spoločné pasenie jarné a jesenné, ktoré sa u Huculov okrem spomenutých výnimiek nepraktizovalo (V. Kubiřovyř, c. d., I, 64).

(*viščok*), vystrihnutie na konci ucha (*velka*), odfatie kúska ucha (*pretinok*), vyseknutie dierky (*ostroka*) alebo vyseknutie inej formy na uchu (napr. forma malej sekerky — *sokierka*). Vypálenie určitého znaku na nose sa volalo *petuch*. Používaním týchto znakov len na jednom uchu alebo len na určitom okraji ucha, alebo kombinovaním viacerých znakov vzniklo toľko variantov, že rovnaký znak oviec dvoch majiteľov na jednom salaši sa prakticky nevyskytoval. Opísané formy vlastníckych znakov na ovciach boli rovnaké v celých ukrajinských Karpatoch¹¹⁴ a v jednotlivých dedinách alebo oblastiach sa odlišovali iba pomenovaním.¹¹⁵ Značenie oviec sa konalo asi 3–4 týždne pred odchodom na poloninu. Spôsobené rany sa za ten čas vyliečili a nehrozilo nebezpečenstvo, že by sa u oviec pre takúto chorobu znížila doživnosť.

Výhon dobytka na poloninu predchádzali v celej huculskej oblasti aj niektoré zvykoslovné úkony, ktoré mali podľa ľudovej tradície za cieľ chrániť dobytok od choroby a uhynutia a zabezpečiť poloninskému hospodárstvu všestrannú prosperitu. V dedinách na hornej Tise bolo zvykom preložiť cez prah maštale alebo cez bránu zo dvora reťaz. Gazda sa postavil k bráne, kropil vychádzajúci dobytok svätenou vodou a odriekal formulku, ktorá mala chrániť dobytok od urečenia.¹¹⁶ Niektorí gazdovia dávali ovciam žrať vosk z jedného osieho hniezda, pomiešaný so soľou. Takouto praktikou sa zabezpečovalo, že ovce sa budú držať pospolu ako osí roj, budú bystré a čulé ako osi, pobežia vždy do najlepšej trávy a do košiaru sa vrátia s množstvom mlieka (okolie Rachova). V dedinách na okolí Kolomyje kládli k prahu ovčiarne sekeru. Ovce, ktoré ju prekročili, mali byť na polonine zdravé ako železo.¹¹⁷ Niekde iba kropili dobytok svätenou vodou a poháňali ho prútmi, ktoré po odchode stáda odložili doma až do návratu dobytka.¹¹⁸ Hovädzí dobytok pri odchode zo dvora na hoľu potierali vareným vajcom, aby sa v jeseni vrátil z paše okrúhly ako vajce. Inde dievčenská čelad' oblievala ovčiarov studenou vodou, aby ovce dávali veľa mlieka (v Jasine preto, aby boli ovčiaru čerství a aby nezaspávali pri strážení oviec).

Vlastný odchod s dobytkom z dediny na poloninu tvoril u Huculov jednu z najvýznamnejších udalostí celého hospodárskeho roka. Dôležitosť tejto udalosti sa primerane odrážala nielen v zachovávaní určitej slávnostnej obradnosti v rodinách pastierov a majiteľov dobytka, ale aj v účasti celých rodín na odprevádzaní dobytka a v posviacaní dobytka kňazom. Ak výhon na poloninu pripadal na obdobie bezprostredne pred svätodušnými sviatkami, tvoril súčasť zvykoslovného cyklu týchto sviatkov. Sprievod pozostával zo sviatočne vyoblie-

¹¹⁴ Vyobrazenie základných znakov a ich najčastejšie sa vyskytujúci kombinácií z okolia Volovca prináša I. Simonjenko, c. d., 377.

¹¹⁵ J. O. Dzendzelivskij (c. d., 109) zistil na Zakarpatí tieto pomenovania znakov: *viščak*, *viščok*, *vilka viločka*, *zatinka*, *kolotnica*, *piatinka*, *pritmak*, *roskolipina*, *skrinka*, *trizubki*, *pečatlo*, *pečitlo* alebo *pečetlo*.

¹¹⁶ I. Simonjenko, c. d., 337, uverejňuje takúto formulku z nevedenej lokality: „Aby tobí nič tak ne škodylo i abys ne byla taka urična, jak moji hači nihto neurečji.“

¹¹⁷ J. Falkowski, c. d., 52.

¹¹⁸ Zo severovýchodnej časti huculského územia opisuje podobný zvyk J. Falkowski, c. d., 52.

kaných gazdov a pastierov na čele s deputátom poloniny. Vpredu kráčali dvaja-
traja významnejší gazdovia, za nimi kravy a voly, potom stádo oviec, ďalej kone
naložené batožinou a pracovným náradím a napokon šli gazdovia so ženami
a deťmi sprevádzajúcimi dobytkov na hranice dediny. Na lúke za dedinou kňaz
vykonával krátky obrad posväcujúci dobytkov. Potom sa ženy s deťmi vrátili a gaz-
dovia s dobytkom pokračovali v ceste na poloninu. Sprevádzalo ich pritom
strieľanie pastierov z poplašných zbraní, trúbenie na pastierske trúby a rohy,
pokrikovanie a vyspevovanie príležitostných huculských piesní (*poloninki*), ktoré
sa ozývali až do príchodu na poloninské košarisko (*litovišče*). Keďže jednotlivé
poloniny boli v rozličnej vzdialenosti od dediny a v rôznej výške, odchod dobytkov
sa nekonal z celej dediny súčasne, ale podľa termínov príslušných salašných
skupín. Podľa toho výhon na poloninu (*poloninskij chid*) trval niekde aj vyše
týždňa.¹¹⁹

Kým gazdovia sprevádzali dobytkov na poloninu, bača s dvoma valachmi sa
vybral na salaš vopred, aby do príchodu dobytkov pripravil na holi kolibu
a stavebné objekty pre dobytkov. Keď bača vkročil prvýkrát v roku do koliby,
sňal klobúk, pokľakol a spolu s valachmi sa modlili za ochranu a pomoc božiu
počas celého pobytu na polonine.¹²⁰ Potom bača poskladal batožinu do kúta,
sekeru zaťal do futra dverí a do popola starého ohniska hodili železnú podkovu,
ktorá mala chrániť kolibu pred zásahom blesku.¹²¹

Hlavnou prácou baču s valachmi po príchode na poloninu bolo založenie
prvého ohňa, ktorý sa tradične získaval trojakým spôsobom. Za najstarší spôsob
v tejto oblasti možno považovať trenie dreva o drevo a zachytenie vzniknutej
iskry do suchej huby (*hupka*).¹²² V Jasine pritom postupujú tak, že do zrubu
vyhlbia jamku, do nej oprie jeden valach koniec dreveného kyja, druhý koniec
pritlačí doskou. Medzi dosku a koniec kyja vloží hupku. Okolo kyja vodorovne
držaného bača okrutí suchý motúz alebo remeň, chytí ho za jeden koniec, druhý
valach za druhý koniec a ťahajú sem a tam dovtedy, kým sa trením kyja o dosku
nezapáli hupka. Podľa iného variantu tohto spôsobu vložia kyj medzi rászso-

¹¹⁹ „Polonynskij chid“ u Huculov opisuje v klasickom diele W. Szuchiewicz, c. d., 227,
ďalej J. Falkowski, c. d., 53 a napokon podľa nich aj I. Simonjenko, c. d., 376–377.
Keďže výhon na poloninu u zakarpatských Huculov bol podobný, ako ho podávajú uvedené
opisy z oblasti východnej, náš opis sa vzťahuje na celú oblasť Huculov na jednej i druhej
strane Karpát. Citáty modlitieb a formulky dopĺňame z uvedených starších opisov, pretože
tam sú v plnšom znení.

¹²⁰ Znenie bačovej modlitby po prvom vkročení do koliby: „Poďakujeme bohu, že nám dopo-
mohol vojsť sem v pokoji. Pane bože, dopomôž, aby sme odtiaľto aj vyšli v pokoji a radosti.
Ako si nám dopomohol šťastlivo doma prezimovať, tak mi dopomôž prežiť toto leto, ako aj
mojim tovarišom a všetkému pravoslávnenému ľudu.“ Zápis z Čornej Tisy z r. 1961. Podobný
text uvádza aj Szuchiewicz, c. d., 227.

¹²¹ Pri hodení podkovy na ohnisko bača povedal: „Ty vže je dosta pichana i byta i čše ne je
zhorena; teper maješ hority; pichaty, toptaty tebe nihto ne maje“ (I. Simonjenko, c. d.,
378–379).

¹²² Bača pripravuje hupku už doma pred odchodom na salaš. Získava ju z huby, ktorá rastie
na bukoch. Surovú hubu uvarí, usuší, potom obuchom sekery tlčie dovtedy, kým nezmäkne.
Podľa iného postupu uvarenú hubu dajú do horúceho popola (*spuza*) a len potom ju tlčú
obuchom sekery, kým nezostane mäkká ako vata. Takto pripravenú hupku nosili pastieri
v opasku a používali ju spolu s ocieľkou a kremeňom na zapalovanie fajky.

chovitý strom, pričom konce kyja sú zasadené do dreva rázsoch. Remeňom ťahajú kyj sem i tam dovtedy, kým sa trením dreva o drevo nezíska iskra, ktorú zachytia do hupky. Druhý spôsob nietenia ohňa predstavuje vyvrtanie diery do zrubu koliby, prevlečenie silného motúza alebo povrazu a ťahanie z dvoch strán sem i tam dovtedy, kým nevznikne iskra, ktorou zapália suchú hupku (*hupka sa ime*). Takto získaným ohňom podpália vatru.¹²³ Napokon tretím a na okolí Jasine v posledných rokoch najrozšírenejším spôsobom nietenia ohňa je kresanie ocieľkou o kremeň a zachytenie získaných iskier do hupky. Pri všetkých spôsoboch sa iskrou zapálená hupka rozduchala a ňou sa podpálila vatra (*živa vatra*), ktorej sa pripisovali magické vlastnosti. Z tejto vatry sa použije oheň jednak na založenie všetkých vatier na salaši, jednak na obradné okiadzanie stavebných objektov a živého inventára salaša. Oheň zo živéj vatry mal podľa viery pastierov očistnú a ochrannú moc.¹²⁴ Preto hneď po získaní ohňa trením pastieri pokľakli, obrátili sa k východu slnka a odriekali za bačom cirkevné modlitby, zakončiac slovami: „Ako si nám, pane bože, dopomohol túto živú vatru vznietiť, tak nám ju dopomôž koncom leta aj zhasiť.“¹²⁵ Potom bača časť „ohňa odniesol vo vode“, t. j. do vody vhodil niekoľko žeravých uhlikov, čím pripravil vodu na obradné kropenie koliby, košiaru a po príchode dobytká aj ostatného inventára celého hospodárstva na polonine. Zvyšok tejto vody zo živého ohňa odkladal bača do fľaše, aby ju mohol znova použiť na kropenie pri opúšťaní salaša na konci sezóny.

Zo živého ohňa sa založila vatra v hlavnej kolibe. Na spodok ohníska sa zakutala podkova, ktorú nikto nesmel počas celého roku brať z ohňa, ani ňou hýbať, lebo by do koliby udrel blesk. Hlavná vatra so živým ohňom v kolibe sa musela udržiavať bez vyhasnutia („oheň sa musel živiť“) až do konca salašnej sezóny. Tento zvyk sa zachováva na niektorých salašoch až dosiaľ.¹²⁶ Napokon bača vzal z vatry horiacu hlavuň a obchádzajúc s ňou celé košarisko okiadzal stavebné objekty, pričom odriekal niektoré modlitby a formulky.¹²⁷ Napokon

¹²³ Podobný spôsob získavania živéj vatry opisujú aj: W. Szuchiewicz, c. d., 227–228, R. F. Ka indl, *Die Huculen...*, c. d., 63, A. Fischer, *Zarys etnografii Polski...*, c. d., 14–15, T. Morariu, *Contributivni la aprinderea „focului viu“ in Ardeal, Maramures si Bukovina*, Anuarul Arhivei de Folklor IV, 229–237.

¹²⁴ Pastieri na huculských poloninách tvrdia, že „živý oheň je veľmi dobrý pre dobytok i pre ľudí. Keď zver zacíti jeho zápach, nenapadne ani človeka ani dobytok. Odvtedy, čo ľudia začali nietiť oheň tými diabolskými zápalkami, dobytok upadá, medveď ho napáda, zvyšujú sa dane, ľudia zbiedneli a ani sám boh už tak nepožehnáva“. Vofne preložené podľa nárečového citátu od I. Simonjenka, c. d., 379.

¹²⁵ W. Szuchiewicz, c. d., 228.

¹²⁶ Pastieri na hornej Tise v čase súkromného hospodárenia verili, že ak by živá vatra počas sezóny vyhasla, prišlo by na salaš nešťastie. Aby sa v prípade vyhasnutia zabránilo nešťastiu, musí priniesť obeť ten, čo mal vatru na starosti. Počas letného dojenia mal prikladanie na oheň na starosti gazda, pre ktorého sa toho dňa vyrábala syr (ktorý bol toho dňa „na rjedu“). On musel na zmierenie s duchom ohňa zarezat jednu zo svojich oviec. Kožu z takej ovce odrali, mäso uvarili, polievku (juška) dali psom a mäso si podelil gazda s pastiermi. Keby v takom prípade nezarezali ovcu, divá zver by napadla stádo. Ak prinesú túto obeť živému ohňu, zver stratí smelosť. Len potom založia novú živú vatru opäť niektorým z tradičných spôsobov (teda bez použitia zápaličiek).

¹²⁷ Vo východnej časti Huculov sa pritom hovorí: „Ako mne nič neprišlo do cesty a ne-

hodil hlavu do brány, kadiaľ mal prechádzať do salaša dobytok, a priložil na ňu drevo, aby oheň vydržal do príchodu stáda na poloninu. Potom bača urobil poriadok v kolibe. Keď sa gazdovia a pastieri priblížili s dobytkom k salašu, bača sa postavil do hlavného vchodu v ohrade, kadiaľ prechádzal dobytok cez horiacu hlavu, a vítal ho slovami: „Aby si malo také horúce srdce, ako je vatra, ktorou prechádzaš.“ Potom sa stáda dobytka zavreli do pripravených ohrád na krátky oddych. Ak bol dostatok času, do večera sa dobytok vyhnal na

Obr. 25. Rováš (ravaš): 1 — koloda, 2 — vidlupok. Kresba K. Fulierová

pašu, kde ho sprevádzali nielen pastieri, ale aj gazdovia. Večer po návrate z paše si valasi upravili svoje lôžka v kolíbkách okolo košiarov a založili si tam na noc vatre.¹²⁸ Opísané zvyky a obyčaje súvisiace s výhonom na poloninu nekonali sa v posledných rokoch vo všetkých dedinách rovnako. Azda najdlhšie sa zachovávalo obradné nietenie ohňa, zvyky okolo „živej vatre“ a vo väčšine dedín aj okiadzanie košiarov. Modlitby a formulky sa odriekali v skrátenej znení. Na kolchozných salašoch zachovávajú tradičné zvyky len starí pastieri. Mladí sa zúčastňujú na podobných úkonoch iba pasívne.¹²⁹

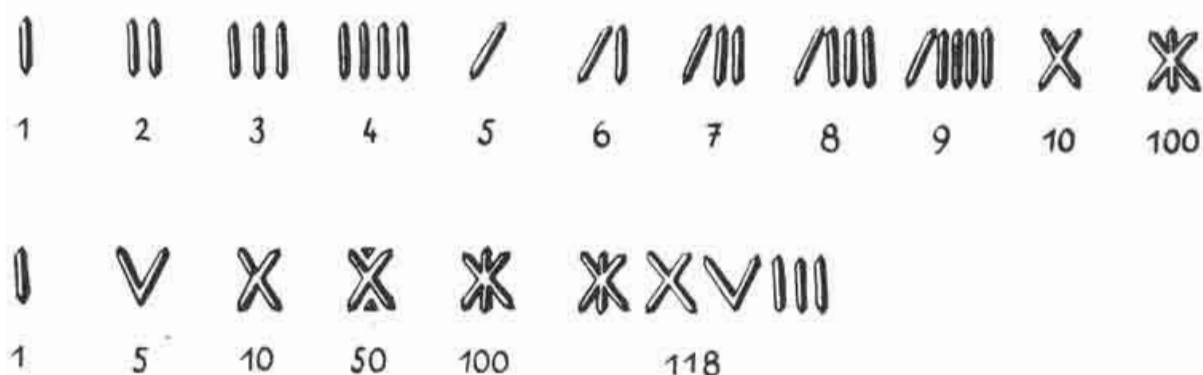
Do rámca zvykov a právnych obyčají v súvislosti s výhonom dobytka na poloninu patrilo v súkromnom hospodárení i počítanie dobytka a jeho odovzdávanie do opatery pastierom. V Jasine platila zásada, že len ten miešalník (*mišenik*, *hromadžanin*) mohol vyhnat dobytok na poloninu, ktorý vopred zaplatil deputátovi „za pašu i vivčiri“. Deputát hneď po príchode na poloninu zaplatil z týchto peňazí pastierom zálohu vo výške jednej tretiny zjednaného platu (*foršus*, *zavdatok*). Po príchode dobytka na poloninu gazdovia odovzdali svoje ovce bačovi, ktorý si poznačil ich počet na drevený rováš (*karboval na ravaš*). Každý majiteľ

predbehlo popred mňa, keď som s ohňom v ruke obchádzal to stoisče, tak aby nič neprišlo do cesty ani dobytku mne zverenému.“ (W. Szuchiewicz, c. d., 228).

¹²⁸ I. Simonjenko (c. d., 380) uvádza, že ani vatre pri kolíbkách nesmeli vyhasnúť cez celú salašnú sezónu. Na hornej Tise sa však takýto zvyk nepraktizoval. Údajne oheň musel ustavične horieť iba na vatre v hlavnej kolibe, zatiaľ čo ohne pri kolíbkách sa založili len na noc.

¹²⁹ Jeden z mladších pastierov odôvodnil svoj rešpekt voči týmto prežitkom slovami: „Ak by to aj nepomohlo, škodí to nemôže.“

mal dva rováše: jeden na ovce (*ravaš na vıvci*) a druhý na mlieko (*ravaš na moloko*). Rováš sa skladal z dvoch častí. Základnú časť tvorila *koloda*, menšiu časť *vidlupok*. Koloda zostala u baču, vidlupok si vzal majiteľ oviec. Na rováš sa značilo (*karbovalo*) tak, aby základný údaj bol na oboch častiach rozpolteného rováša. Kde boli dve časti spojené, na tej strane sa zaznačil počet oviec, ktoré bača prevzal do opatery od gazdu. Na vidlupok sa poznačilo bežné číslo gazdu (*bižučij nomer*) a na kolodu si bača poznačil vlastnícky znak.¹³⁰ Ovce sa počítali

Obr. 26. Číslice, ktorými sa označoval počet oviec na rovášoch (horný riadok zo strednej časti Zakarpattia, dolný riadok z obce Jasiňa). Kresba K. Fulierová

po desať, pričom každú desiatku poznačili na tyč dreveného košiara rímskou číslicou. Ďalší osobitný znak sa používal na číslo 50 a na 100. Číslo 5 a 1 sa značili rímskymi číslicami. Keď gazda mal na salaši napr. 68 oviec, bača mu poznačil na rováš znak na číslo 50 a k tomu rímskymi číslicami 18. Všetky kolody z rovášov mal bača navlečené na špagáte alebo na drôte a mal ich stále v kolibe. Gazda si zakladal svoj vidlupok za pás a preukázal sa ním pri odbere syra a pri preberaní oviec zo salaša na konci sezóny. Takýto spôsob počítania oviec (*ličenje*) a značenia na rováše bol rozšírený v celej oblasti ukrajinských Karpát.¹³¹

Preberanie oviec a miešanie do stáda sa nazývalo *mišanje*.¹³² Samo *miešanie* sa konalo tak, že ovce sa rozdelili na niekoľko stád. Predovšetkým sa oddelili jarky, ktoré tvorili počas celého pasenia osobitné stádo (*botej*). Potom sa vyčlenili do ďalšieho stáda barany. Napokon sa dojnú ovce rozdelili podľa majiteľov na tri stáda (*tri boteji*) asi po 100 kusov. Dojnú ovce zostali však takto rozdelené len do večera.¹³³ Takto rozdelené ovce sa vyhňali na poloninskú pašu, kde s nimi

¹³⁰ A. Fischer, *Zarys etnografii Polski...*, c. d., 37.

¹³¹ V iných častiach Zakarpatskej oblasti opisuje spôsob používania rovášov I. Simonjenko, c. d., 383.

¹³² V niektorých dedinách Zakarpattia sa miešanie oviec do spoločného stáda nazýva aj *mira*.

¹³³ V každom *boteji* boli zaradené ovce len od niektorých majiteľov, teda jeden majiteľ nemal ovce vo dvoch malých stádach, aby mohol lepšie kontrolovať spôsob ich pasenia. K deleniu oviec na malé stáda pred dojením na mieru a v čase jarovania pozri pozn. č. 109. Tam sú aj porovnávacie údaje zo susednej oblasti Rumunska.

odišli nielen ovčari (s každým botejom jeden), ale s dojnými ovcami aj gazdovia, aby dozerali na spôsob pasenia pred odmeraním dojivosti oviec. Večer po návrate z paše zatvorili každý botej do osobitného provizorného košiara, kde ich valasi za prítomnosti gazdov podojili. V niektorých huculských dedinách dali toto prvé mlieko kňazovi, inde z neho spravili syr, ktorý večer pred spánkom spoločne zjedli. Cez noc zostali gazdovia (podaktorí aj s manželkami) na salaši, kde spali jednak v kolibe a v kolibkách s pastiermi, jednak voľne pod stromami zakrútení do kožuchov.

Druhý deň pobytu na polonine sa začínal ranným výhonom oviec na pašu. Dojné ovce sa vyhnali opäť v troch malých stádach, pričom ich okrem pastierov sprevádzali na pašu aj gazdovia. Asi o 10. hodine dal deputát trúbou (*trembita*) signál, na ktorý sa valasi s ovcami vrátili z paše dojiť ovce na mieru. Všetky tri stáda dojných oviec zatvorili do spoločnej honelnice (*košara*), na ktorej bola provizorná strunga, t. j. asi 20 m dlhý kolový plot. Každý majiteľ vytiahnutím kola spravil v strunge otvor, ktorým pri dojení na mieru prechádzali jeho ovce. Keď boli všetci pripravení na dojenie, deputát vyzval prítomných k modlitbe, ktorú ukončili slovami: „Ščo bi nam boh pomih tak merno izihnati, jak mi ich merno vihnali.“ Potom si každý gazda prisadol k jednému otvoru v strunge a vzal do rúk nádobu na dojenie. Deputát prešiel okolo a každú nádobu prevrátil, aby zistil, či v nej nezostala po umývaní voda. Potom dal každý gazda na dno vedra bifku žihľavy (*kropeva*), aby ovce neochoreli na vemeno („ščo bi nebolili na merindu“). Napokon deputát rozostavil pri strunge troch-štyroch valachov (*vartaši*) s úlohou strážiť, aby nikto z prítomných neprilial do vedra vodu.¹³⁴ Deputát za ten čas pripravil pri kolibe potrebný riad na meranie mlieka. Keď podojili ovce a odmerali množstvo nadojeného mlieka od oviec jednotlivých majiteľov, určili poradie odberu syra. Kto nadojil najviac mlieka, povinný bol prvý prevziať produkciu syra, t. j. ako prvý prišiel *na rjed*. On začal s preberaním syra v prvom kole, z čoho vyplývala povinnosť odísť do dediny a priniesť na salaš potraviny pre pastierov a soľ pre ovce. Naturálie pre pastierov (*kelšek*) tvorili kukuričná múka, zemiaky (*ripa*), kapusta, chlieb, slanina, pálenka (*horilka*), cigarety (alebo tabak) a toľko odmeraných nádob (*cinivka*) soli, koľko nádob mlieka nadojil pri skúšobnom dojení. Keďže mlieko z toho pôdoja gazdovia nepovažovali za kvalitné, stávali sa prípady, že niektorí odmietali brať prvú produkciu syra. Kto odmietol vziať syr ako prvý, stratil nárok na celý prídel syra v prvom kole a nasledoval po ňom ďalší gazda, ktorý bol podľa množstva nadojeného mlieka druhý v poradí. Majiteľ, ktorý odmietol prevziať syr z prvého dojenia, vylúčil sa automaticky zo salašného kolektívu, preto zvyčajne ihneď prevzal svoje ovce a prešiel s nimi na inú poloninu do iného salaša.¹³⁵

¹³⁴ Na niektorých poloninách sa vyskytovali prípady, že daktorý gazda v snahe získať od svojich oviec čo najväčšie množstvo mlieka pokúšal sa pri dojení na mieru prilial do vedra vodu z fľašky od pálenky, ba niektorý sa v nestráženej chvíli do vedra aj vymočil. Robili to najmä takí, ktorí mali istotu, že z prvého mlieka nebudú brať syr.

¹³⁵ Odehod na inú poloninu znamenal, že gazda dobrovoľne vystúpil zo salašného spolku. V nasledujúcom roku mal však možnosť opäť sa vrátiť.

Obr. 27. Huculský bača s trubetou, Čierna Tisa. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

Zatiaľ čo prvý gazda odišiel do obce pre potraviny a pre soľ, na polonine sa konali prípravy na spoločnú hostinu. Na poloninách zakarpatských Huculov bolo zvykom po dojení na mieru konať obradné umývanie rúk a vystrájanie stáda na pašu. Po podojení oviec si všetci gazdovia umývali ruky v spoločnej nádobe. Potom nasledovalo krátke spoločné pohostenie pastierov, ktorí odchádzali s ovcami na pašu. Napokon došlo k vypúšťaniu oviec z košiara na pašu. Bača vzal vedro s vodou, ktorú boli použili na spoločné umývanie rúk, prešiel ku košiaru a tam vykonal obradné vypustenie oviec. Dvaja ovčiarri sa vyzliekli z nohavíc a rozkročili sa vedľa seba na stolce do vrát košiara, čím utvorili dva prechody pod svojimi nohami. Týmito prechodmi sa vypustili ovce z košiara na pašu. Vedľa vchodu stál bača s vedrom vody (použitej pri umývaní rúk), kropil prechádzajúce ovce a odriekal tajné zaklínacie formulky. Cieľom tohto obradu bolo zabezpečiť ovciam zdravie a dosiahnuť, aby stádo poslúchalo ovčiarov, pod ochranu a moc ktorých sa dostalo. Podľa iných bačov prepúšťanie oviec pod rozkročenými ovčiarimi malo za cieľ zaistiť ovciam čo najväčšiu tučnosť mlieka.¹³⁶ Keď ovce vyšli z košiara, pribehli gazdovské ženy, ktoré boli s manželmi na polonine, a žihľavou vyšľahali ovčiarov po holých nohách, aby boli zdraví a čulí.

Po výhone oviec na pašu sa začala hostina, zv. *hostina na miru*. Gazdovia poskladali zo sediel koní prinesené naturálie, rozložili ich po priestore okolo koliby a začali sa vzájomne častovať jedlami a nápojmi. Pri tejto príležitosti deputát oznámil výsledky dojenja a spýtal sa prítomných na ich mienku o bačovi a o pastieroch. Na niektorých poloninách oznámil pri tejto príležitosti aj výšku poplatkov a formy platu pastierom. Ak bolo zvykom platiť i deputátovi (napr. niekde sa platilo po rubli za ovcu), v tejto chvíli si deputát vyinkasoval aj svoju odmenu. Napokon sa praktizoval zvyk, že každý majiteľ si musel pripíť s deputátom a s bačom na znak svojej spokojnosti s vedením salaša. Na poloninskej hostine sa z jedál konzumovali hlavne šunka, slanina a zriedkavejšie aj pečené kurčatá. Z nápojov nosili na poloninu hlavne pálenku (*horilka*) a v posledných rokoch aj víno. Pri samom hostení sa prítomní rozložili po zemi podľa skupín utvorených na základe príbuzenských zväzkov alebo podľa susedských vzťahov. Pri hostine nechýbalo ani spievanie poloninských piesní, sprevádzané hudbou tradičných pastierskych hudobných nástrojov. Hostina sa konala obvykle do večera, na vzdialenejších poloninách zostávali gazdovia na salaši až do nasledujúceho rána.

Po skúšobnom dojení a odbavení spoločnej hostiny začína sa pre pastierov na polonine každodenný všedný život, vyplnený povinnosťami okolo dobytku. Denný program sa prispôbuje potrebám pasenia a stráženia dobytku a spracovaniu mliečnych produktov. V letnom období sa začína pracovný deň pastierov

¹³⁶ Hustota mlieka sa označuje slovom *manna*. Na poloninách v Čornej Tise vykonáva obrad kropenia sám bača, ktorý sa rozkročí na stolce vo vrátach košiara obrátený chrbtom dnu a kropí ovce, ktoré pod ním prechádzajú smerom von z košiara. Pri kropení používa žihľavu, ktorú mali gazdovia počas dojenja v geletách. Po vykonaní obradu bača ju odnesie a zakope na takom mieste, kde nikto nechodí a najmä kde ovce nemajú prístup. Ak by sa ovce k tejto žihľave dostali, zapálili by sa im vemená.

na polonine už okolo 3. hodiny, keď bača budí pastierov k rannému dojeniu. Táto práca trvá asi 1,5 hod. (za predpokladu, že na dojčiaru pripadá 90–100 oviec). Na väčšine polonín bolo zvykom vstávať podľa svítania, t. j. keď bača zistil, že „na zori sy zavodyt“, čiže keď „choče dnyňa buti“ (obec Žabie).¹³⁷ Bačovia zvyčajne budili pastierov zvolaním „obuvajte sy!“, načo všetci vstali, obuli sa a po umytí vzali gelety a spoločne odišli k honelnici dojiť. Honelník s jedným ovčiarom zatiaľ prehnal ovce z nočného košiara do honelnice a začalo sa dojiť. Keď dojčiarí podojili, priniesli mlieko do koliby a narajňakovali sa (*snidanok*), vyhnali ovce na pašu. Okolo 11. hod. sa pastieri s ovcami vrátili z paše na poludňajšie dojenie a na obed (na okolí obce Žabie *poludenok*). Po dojení ovce nechali prežúvať (v Jasine *rumegati*).¹³⁸ Popoludňajšie pasenie oviec trvalo asi do 17.–18. hod. Potom sa vykonalo večerné dojenie.

Na väčšine huculských polonín bolo zvykom po večernom dojení vyhnat' ovce znova na pašu. Na jasinských poloninách trvá večerné pasenie asi do 23.–24. hod. Ak sa okolo stáda túla divá zver, alebo je zlé počasie, večerné pasenie sa skraca, alebo sa vôbec nekoná. Na noc sa ovce už nedoja, ale po príchode z večernej paše sa zatvárajú do košiara. Na východných poloninách huculských sa predvečerné dojenie oviec konalo o niečo skoršie a po ňom sa ovce vyhánali pravidelne na pašu (Žabie). Toto večerné pasenie sa nazývalo *pornala* alebo vyhánanie *na povernik* (*na povirnik*).¹³⁹ Večerné pasenie sa všeobecne praktizovalo len v období najdlhších dní. Niekde sa končilo už na sv. Petra (12. júla), inde sa pretiahlo až do sv. Ilju (2. augusta). Keď sa večerné pasenie skončilo, pretiahlo sa popoludňajšie pasenie, a tým sa posunul aj termín večerného dojenia oviec na 19. hod. Na večeru sa ovčiar schádzajú po večernom dojení. Tento základný denný program sa zachováva na huculských poloninách cez celú sezónu. Na sklonku leta je pracovný deň kratší a ovce sa doja iba dvakrát denne.

O delbe práce medzi pastiermi na poloninách sa už hovorilo v súvislosti s pastierskou organizáciou. Možno dodať len toľko, že rozdelenie pracovných povinností na salašoch bolo tradične pevne ustálené a rešpektovalo sa aj v kolchoznom poloninskom hospodárstve. Najmä autorita baču ako hlavy pastierskeho kolektívu sa udržiava až po súčasnosť. Delenie základných pracovných povinností bolo na všetkých huculských poloninách rovnaké. Určité odchýlky sa vyskytovali iba na poloninách s rozdielnymi formami vlastníctva polonín. Na huculských poloninách na Zakarpatí sa odlišné formy prejavovali v povinnosti pripravovať stravu pre pastierov. Zatiaľ čo na východných poloninách vykonával túto prácu osobitne určený pastier, na Zakarpatí sa staral o kuchyňu vždy gazda, ktorému sa v ten deň pripravovala produkcia syra. Určité odchýlky v delbe práce sa vyskytli medzi poloninami pre všetok dobytok a medzi poloninami, kde

¹³⁷ R. W. H a r a s y m e z u k — W. T a b o r, c. d., 47.

¹³⁸ V huculskej časti Zakarpattia sa prežúvanie oviec označuje slovom *rumegati*, v západnejších okresoch Zakarpatskej oblasti slovom *merendzati*. J. O. D z e n d z e l i v s k y j, *Do pytanija pro rumunizmy v hovorach Zakarpatskoj oblasti*, 59–60. Rozšírenie týchto slov pozri aj v jeho diele *Lingvističnyj atlas*, c. d., mapa č. 91.

¹³⁹ Takýto spôsob večerného pasenia je vo východnej časti rozšírený najmä na poloninách pri Čeremoši. R. W. H a r a s y m e z u k — W. T a b o r, c. d., 47.

sa hovädzi dobytok pásol pod dozorom osobitného kolektívu. Napr. na Zakarpatí boli za pasenie hovädzieho dobytká zodpovední kraviari a jaloviari, pričom jaloviari sa starali o svoje stádo vo dne v noci, kraviari iba počas denného pasenia, zatiaľ čo po návrate z paše odovzdávali stádo do opatery dojičkám, ktoré zodpovedali aj za zatváranie kráv na noc. V súvislosti s pracovným zadelením jednotlivých členov pastierskeho kolektívu je pozoruhodné, že najväčšia špecializácia pastierskych prác sa vyvinula v oblastiach, kde bol najintenzívnejší pastiersky život. Vztahuje sa to na celú oblasť Huculov a okrem toho na Zakarpatí ešte na okresy Tjačiv, Mižhiria a Chust. V týchto oblastiach je ovčiarstvo najrozvinutejšie. V ostatných, najmä západnejších častiach Zakarpatia smerom k slovenskému územiu je špecializácia ovčiarov v poloninskom hospodárstve podstatne chudobnejšia. Úbytok v rozmanitosti foriem pastierstva sa prejavuje aj v pastierskej terminológii, najmä v ovčiarskej lexike.¹⁴⁰ Tento jav si možno vysvetliť ubúdaním celkového významu poloninského hospodárstva v západnejších častiach Zakarpatia, kde zásah valaskej kolonizácie z rumunského územia postupne slabol a kde sa formy karpatského salašníctva stále viac prispôbovali miestnym hospodárskym podmienkam.

Hlavnou úlohou pastierov na poloninách je starostlivosť o dobytok a najmä pasenie jednotlivých stád. Na pasenie dobytká príslušného salaša sa využíva pridelená polonina ako celok, pričom plochy na pasenie jednotlivých stád určuje na celú sezónu deputát a na jednotlivé dni prideluje bača. Najlepší pasienok na polonine sa ponecháva pre kravy. Sú to obyčajne plochy so sladkou a mäkkou trávou, ďalej vyrúbaniská a polianky. Dojné ovce sa pasú na horších trávach, obyčajne v mladých porastoch (*čahari*), na vypáleniskách (*zhari*) a na suchých trávnatých plochách polonín.¹⁴¹ Pre jalový dobytok a nedojné ovce a kozy (*jalovi drobjeta*) slúžia najhoršie plochy na ťažko prístupných miestach a v skalných pásmach. Napokon na pasenie koní sa ponechávajú jednak poloninské plochy so suchou a tvrdou trávou, jednak močaristé miesta v blízkosti horských prameňov a okolo potokov. Ošípané sa vyhánajú buď do lesa, alebo na zamoknuté pasienky. Okolo dediny sú pasienkové plochy (*pastivnik*), na ktorých sa pasie dobytok na jar pred odchodom na hoľu a v jeseni po návrate do doliny.¹⁴² V letnom období slúžia tieto bližšie pasienky aj na pasenie koní a iného zápravného dobytká. Každodenné pasenie bača usmerňuje tak, aby sa plochy vypásali postupne, aby každé pasenie (*zapas*) bolo na inom mieste, v krajnom prípade aby sa striedali aspoň plochy ranného a popoludňajšieho pasenia. Ktoré poloniny sa kosia (každý druhý rok), na tých sa počas pasenia prekladá košiar tak, aby sa za sezónu vystriedalo pasenie na viacerých plochách.¹⁴³

Prí pasení sa stádo usmerňuje tak, aby nešlo proti slnečnému svetlu. Všeobecne sa rešpektuje zásada, aby sa ovce nepúšťali na močaristé a vlhké plochy (tam

¹⁴⁰ O pomenúvaní pastierov podľa ich pracovného zadelenia a o špecializácii ovčiarov z hľan-diska názvoslovnia pozri zistenia J. O. Dzenďzeli v ské h o, *Vivčarska leksyka* . . . , c. d., 111.

¹⁴¹ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 47.

¹⁴² W. Szuchiewicz, c. d., 188—189.

¹⁴³ I. Simonjenko, c. d., 365.

dostávajú *motelicu*, Jasiňa). Medzi ovčiarimi platí zákaz hnať dojnú ovcu priamo dolu svahom, aby nestratili mlieko. Na strmých svahoch sa ovce usmerňujú tak, aby prechádzali bokom po ovčích prtiach (*vivči plošči*). Pastieri majú povinnosť napásť stádo tak, aby sa dobytok nemusel prikrmovať senom. Výnimku tvoria na polonine mladé jahňatá, ktoré počiatkom leta prikrmujú listím z hrabu.¹⁴⁴ Rovnako nebýva zvykom napájať dobytok na polonine vodou z nádob. Ovce i hovädzí dobytok pije z upravených prameňov a potokov, na polonine aj z drevených napájadiel (*valovi*). Medzi práce okolo dobytky na polonine patrí aj udržiavanie hygieny v maštaliach pre hovädzí dobytok. Na podstielku sa používa suché listie nahrabané v lese. Hnoj spod dobytky v maštaliach sa odhrňa dreveným ohrablom a vidlami sa vyhadzuje na kopu vedľa maštale. Na niektorých východnejších poloninách sa nepodstieľalo ani hovädziemu dobytku v maštaliach.¹⁴⁵

Pri pasení dobytky nosia pastieri špeciálnu výstroj, ku ktorej patria predovšetkým pastierske palice. Najčastejšie sa používa jednoduchá rovná palica (*palica*) z lieskového dreva. Jej dĺžka sa určuje podľa výšky pastiera. Správna palica má siahať pastierovi po ramená. Pastier ju používa jednak na podopieranie, jednak na zavratanie stáda (najmä pri hovädzom dobytku). Pri podopieraní ju nosia hrubším koncom nadol. Ohnutá palica sa používa zriedkavejšie, jej častejší výskyt sa udáva hlavne vo východných podhorských oblastiach, kde ju nazývajú *girliga*.¹⁴⁶ Pri pasení v lesoch nosia pastieri so sebou aj sekeru, ktorú používajú na vytínanie prechodov cez husté krovinu a na rúbanie čečiny pre ovce. K výstroju patrí aj pastiersky roh (*rih*) zhotovený z volského roha alebo z plechu. Pastieri ho používajú na signalizáciu. Ak zaľahne na poloniny hustá hmla alebo mračná, bača orientuje pastierov z koliby trúbením na trúbu (*trembita*). Napokon pastieri nosia so sebou nôž a vlnenú alebo koženú torbu, v ktorej si uskladňujú fajčivo, kresadlo na nietenie ohňa a suchú stravu.

Významným pomocníkom pri pasení dobytky na poloninách sú psi, ktorých upotrebujú podľa toho, na akú prácu sú vycvičení. Niektorých psov zacvičujú iba na zavratanie dobytky, iných chovajú na salaši predovšetkým na nočné stráženie stáda. Pri ovciach sa najlepšie osvedčuje biely ovčiarsky pes, Huculmi nazývaný *voloch*. Za požičanie psa na letnú sezónu sa platí majiteľovi také množstvo syra, aké je priemerné na jednu dojnú ovcu. Na východných poloninách sa platilo majiteľovi psa na sezónu bryndzou, a to v množstve jednej odmeranej drevenej nádoby (*berbenica*).¹⁴⁷ Psi určené len na strážnu službu pri salašných objektoch bývajú vo dne v noci priviazaní reťazou o koly rozostavané okolo všetkých košiarov.

Dôležitým pracovným úsekom na polonine je nočné stráženie dobytky, na ktorom majú účasť v prípade potreby všetci členovia pastierskeho kolektívu. Zvyčajne však každý pastier stráži len svoje stádo (či už oviec alebo iného dobytky).

¹⁴⁴ J. Falkowski, c. d., 55.

¹⁴⁵ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 27.

¹⁴⁶ A. Fischer, Rusini, c. d., 22–23.

¹⁴⁷ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 11.

pri ktorom spáva v noci v malej kolibke. Pred kolibkou horí každú noc oheň. V prípade nebezpečenstva spávajú pri každom stáde dvaja pastieri, ktorí sa v nočnom strážení striedajú. Okrem sekier a pastierskych palíc sú jedinou zbraňou pastierov proti divej zveri žeravé hlavne a fakle. Zatiaľ čo hlavne sú na ohni a použijú sa kedykoľvek v čase potreby, fakle sú pripravené v zásobe v kolibke a v kolibe. Ak sa často zjavujú vlci, na salašoch majú prihotovené aj veľké fakle, ktoré horia rozostavané okolo košiarov cez celú noc.¹⁴⁸ Ohňom zahánajú hlavne vlkov, zatiaľ čo medvede zastrašujú hlukom (volaním, trúbením, trieskaním palíc o dosky a dávnejšie aj rozmanitými poplašnými strelnými zbraňami).

Okrem rozličných mechanických prostriedkov na zastrášenie divej zveri pastieri praktizujú aj niektoré magické úkony. Najstarší pastieri udávajú, že dávnejšie sa chránili pred divou zverou prinášaním obetí niektorým zvieratám a zasvätením niektorých dní zvieratám. V Bukovine pastieri zasvätili jeden deň všetkým dravým zvieratám. Osobitne sa svätí deň Lupa (*na Lupa* — 23. aug.); v tento deň nebolo povolené vykonávať nijaké manuálne práce okrem dojenia oviec a spracovania syra.¹⁴⁹ Keby pastieri porušili tento tradičný zákaz, vlk by im roztrhal ovce. Hoci vplyvom cirkvi bol deň Lupa zasvätený sv. Lupovi mučeníkovi, ľud svätí tento deň hlavne zo strachu pred vlkmi. Pôvod tohto kultu sem prenikol zo susedného územia rumunských Karpát, kde pastieri svätia deň vlka (*ziua lupului*) 8. júla.¹⁵⁰ Na tradičný rešpekt pred divou zverou poukazuje aj skutočnosť, že v bežnom hovore medzi pastiermi sa zriedkavo vyslovujú slová vlk a medveď; medveďa označujú slovami *vujko* alebo *velikij* a vlka výrazom *malij*.¹⁵¹

V období súkromného hospodárenia bola nočná stráž pastierov zameraná nielen proti dravej zveri, ale aj proti zbojníkom. Kradnutie oviec a mladých teliec bolo u Huculov na poloninách bežným zjavom. Kradli predovšetkým sami pastieri, a to vzájomne na najbližších salašoch. Motívy krádeží boli rozličné. Ukradnutou ovcou sa predovšetkým nahrádzala ovca, ktorá sa stratila pri pasení, alebo o ktorej sa nedalo dokázať, že ju roztrhala divá zver. Pastieri boli zodpovední za stádo, ktoré dostali do opatery. Ak ovcu roztrhala divá zver, pastier musel majiteľovi ukázať zvyšky kože alebo aspoň hlavu s ušami, na ktorých boli viditeľné vlastnícke znaky. Ak pastier takýto doklad nemal, ovca sa považovala za stratenú z jeho viny. V takom prípade dal pastier majiteľovi svoju ovcu, alebo primeranú sumu peňazí alebo náhradnú ovcu ukradnutú. Často bola motívom krádeže snaha zaobstarať si touto formou mäso na spestrenie jednotvárnej salašnej stravy. Napokon v tejto súvislosti nemožno podceňovať ani úsilie

¹⁴⁸ Na polonine Smikenyj (východne od Hoverly) zhotovujú takúto fakľu zo suchého smreka (dlhého 6—8 m). Vrcholec smreka rozštiepajú na 4—8 častí, do rozštiepených rázsoch vložia živicu (*smula*) a suchý mach. Potom fakľu zakopú silnejším koncom do zeme (asi na 1 m). Pred večerom zapália rozštiepaný vrcholec, ktorý horí cez celú noc, ba nezhasne ani v prudkom daždi. R. W. HURASYMCZUK — W. TABOR, c. d., 11—12.

¹⁴⁹ R. F. Kaindl, *Die Huculen...*, c. d., 79.

¹⁵⁰ J. Podolák, *Poznátky z výskumu karpatského pastierstva v Rumunsku*, c. d., 125.

¹⁵¹ R. F. Kaindl, c. d., 103.

mladých pastierov prejavíť svoju šikovnosť a silu, čo je pri takomto spôsobe života pochopiteľné a čo je bežné aj v iných pastierskych oblastiach.¹⁵²

Ovce jednotlivých majiteľov na poloninách sa rozlišujú nielen podľa vlastnických znakov, ale aj podľa svojich fyzických vlastností, čo sa odráža i v špecifických ľudových názvoch. Pomerne bohatá terminológia bola zistená v dedinách na okolí Rachova, odkiaľ sú aj naše nasledujúce zápisy. Niektoré zo zistených názvov sa používajú v ľudovej terminológii až do súčasnosti (v takých prípadoch uvádzame v zátvorke ich význam), iné sa zachovali už iba v pamäti ovčiarov bez bližšieho označenia významu (preto ich uvádzame bez vysvetlenia). Na označenie fyzických vlastností oviec sa používajú hlavne tieto názvy: *mjakovolna* (s mäkkou vlnou), *vološka* (valaška), *biluša* (biela ovca), *očkana*, *okana* (biela ovca s čiernymi okuliarmi), *poloninka* (poloninská ovca valaská), *rohula*, *rohata* (ovca s rohami), *kurnuta* (s veľkými rohmi), *krutoroha* (s malými rožkami), *šuta* (bez rohov), *spudzanka* (popolavo sfarbená ovca), *bilobudza*, *murgana*, *bistrula*, *bukulajka* (biela s čiernymi bodkami), *čorna* (čierna), *ribuška* (biela s malými čiernymi bodkami), *vakeška* (biela so žltými bodkami), *jafina*, *čulka* (s malými ušami). Barany označujú názvami: *vakiš*, *tarko*, *bukulaj*, *rohač*, *šutak*, *havlak*, *čulak*, *krutak*. Väčšina z uvedených názvov sa vyskytuje aj v iných častiach Zakarpattia¹⁵³ a v celých Západných Karpatoch.¹⁵⁴ Značnej časti ovčiarskej lexiky možno pripísať rumunský pôvod, niektoré názvy majú pôvod balkánsky a prenesené boli prostredníctvom rumunských pastierov. Za názvy prenesené sem z južnejších Karpát sa považujú:¹⁵⁵ *bilobudzka* (rum. *buza*), *bridza* (rum. *breaz*), *brinduša* (rum. *brandusa*), *bukulaja* (rum. *buculaie*, *bucalau*), *jafina* (rum. *jafina*), *kačura* (rum. *cacior*), *murgana*, *murga* (rum. *murg*), *olačina* (*alaciu*), *pintonoha*, *pintuša* (rum. *pintenog*), *spudzanka* (rum. *spuza*), *kurnuta*, *kornuta* (rum. *cornut*), *čula*, *čulka* (rum. *ciuli*). V tejto súvislosti je pozoruhodné, že hoci značná časť špeciálnej ovčiarskej lexiky v poloninskej oblasti nesie na sebe pečať rumunských a balkánskych vplyvov (čo svedčí o balkánsko-rumunskom charaktere pastierskej kolonizácie v tejto ukrajinskej oblasti), zatiaľ základné názvy oviec na Zakarpatii (*viveca*, *jahna*, *jarka*, *dojka*, *jalivka*, *baran*) majú slovanský pôvod,¹⁵⁶ čo by dosvedčovalo, že ovčiarstvo bolo v tejto časti rovnako ako aj v iných slovanských oblastiach Karpát známe už pred valaskou kolonizáciou ako jeden úsek chovu hospodárskych zvierat.

Značnú časť pastierskych povinností na poloninách tvorí starostlivosť o zdravie

¹⁵² D. J. W a h i l e w y ě (*Bojkové, lid ruskoslowanský w Haličjch*, Časopis Českého Museum XV, 1841, 66) v súvislosti s kradnutím oviec na poloninách a najmä s pohútkami valachov ku krádeži u Bojkov uvádza, že „gediné zde onde dá se někdy pastýřská mládež, zavedená tělesnau sjlau a hbitostj, společnau vjee s hrdostj než s chtiwostj kořisti, zwábiti, by se wyprawila na laupez, a to w malém počtu, a genom do sausedstwj“.

¹⁵³ J. O. D z e n d z e l i v s k ý j, *Vivčarska leksyka ...*, c. d., 107–108.

¹⁵⁴ Pozri napr. práce: J. P o d o l á k, *Letné salašníctvo oviec v oblasti horného Hrona*, c. d., 43; B. K o p e z y ň s k a - J a w o r s k a, *Materiálne k štúdiu pastierstva na Slovensku*, c. d., 415–416.

¹⁵⁵ J. O. D z e n d z e l i v s k ý j, *Vivčarska leksyka ...*, c. d., 108, ďalej tenže autor, *Do pytanija pro rumunizmyj ...*, c. d., 57.

¹⁵⁶ J. O. D z e n d z e l i v s k ý j, *Vivčarska leksyka ...*, c. d., 111.

dobytku a liečenie chorôb. V období predkolchozného hospodárenia nebolo zvykom volať k chorému dobytku na poloninu zverolekára. Vážnejšie ochorenia liečili ľudoví zverolekári; v každej huculskej obci boli to či už starší pastieri alebo skúsenejší gazdovia, ktorí si osvojili niektoré zverolekárске znalosti počas vojenskej služby (najmä znalosti o liečení koní). Choroby oviec a bežné ochorenia hovädzieho dobytku liečili všetci starší pastieri. Medzi tradičnými liečebnými metódami zisťujeme jednak racionálne praktiky, ku ktorým sa dospelo stáročným pozorovaním a skúsenosťami odovzdávanými z generácie na generáciu, jednak sa vyskytujú úkony magického charakteru, a to najmä pri liečení oviec a hovädzieho dobytku. Okrem pastierov liečením oviec a hovädzieho dobytku sa zaoberali aj ľudové zelinkárky, u ktorých sa zachovalo používanie magických praktík pomerne najdlhšie. V období kolchozného hospodárenia magické liečebné praktiky ustupujú, resp. sa obmedzujú len na liečenie súkromne vlastnených oviec a hovädzieho dobytku, aj to iba vo veľmi ojedinelých prípadoch. Vymieraním starých pastierov a ľudových zelinkárook odumierajú i znalosti tradičného „zaklínania“, ktoré si mladá generácia pastierov už neosvojuje.

K častým chorobám oviec, ktoré sa oddávna liečili ľudovými praktikami, patria zlomeniny nôh. Keď si ovca zlomila nohu, napravili ju, natreli ovčím maslom, ovinuli do handry, vložili do doštičiek vystrúhaných z dreva (*u lekšita*) zo smrekovej kôry a pevne obviazali motúzom. Z infekčných chorôb sa vyskytuje najčastejšie slintačka (*Aphthae epizooticae*), v dôsledku ktorej dochádza k hnilobným zápalom paznechtov, prejavujúcim sa vo forme krívačky (*chrapak*). Hnisavé miesta na paznechtach očistia nožíkom, posolia a obväzujú bielou handrou. Takýmto pravidelným čistením a izoláciou oviec sa dosiahne vyliečenie aj bez pomoci zverolekára. Ak vlk napadne ovcu a roztrhne jej brucho, pastieri ju liečia tým, že jej vnútornú časť rany čistia a natierajú ovčím maslom a potom ranu zašijú evernou.

Z etnografického hľadiska si zasluhuje pozornosť aj liečenie motolic a vrtohlavosti. Motolice dostanú ovce pri pasení na vlhkých a močaristých miestach. Túto chorobu liečia kyslou kapustnicou. Z chorôb ústredného nervstva sa často vyskytuje vrtohlavosť ovce (*červak u holovi*), spôsobená vrtohlavom mozgovým (*Coenurus cerebralis*). Podľa ľudových predstáv chrobáka nosí v hlave každá ovca, s tým rozdielom, že niektorá ho premôže, iná mu podľahne. Chrobák sa zväčšuje vtedy, keď ovca prudko behá dole svahom. Zväčšením vrtohlava sa ovca prestáva pásť, trie si hlavu o rozličné predmety, je nepokojná, behá, krúti sa, stane sa *bezsovisna*, *balamuta*, dostane *blazna*, až napokon oslabne a zhyynie. Bačovia túto ovčiu chorobu neliečili, ale ovcu zavčasu zarezali, mäso dali majiteľovi a mozog vypitvali, aby sa presvedčili o štádiu choroby. V spomienkach huculských bačov žije však presvedčenie, že dakedy liečili túto chorobu operáciou lebky. V oblasti rumunských Karpát liečia motolicami postihnuté ovce ľudovým operatívnym zákrokom — trepanáciou lebky, ktorú vykonávajú starší bačovia jednoduchým pastierskym nožíkom. Znalosť tohto dômyselného zákroku bola známa aj medzi pastiermi iných oblastí juhovýchodnej Európy.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Liečenie tejto choroby trepanáciou lebky je rozšírené v pastierskych oblastiach v Rumun-

Z ovčích chorôb, ktoré môžu vážne ohroziť mliečne hospodárenie na polonine, treba spomenúť ešte ochorenie vemena, najmä hnisavé zápaly. Za najúčinnější liek na ovčie vemeno sa považuje slimáčia slina. Po príchode na poloninu pastieri zbierajú slimáky s ulitami okolo potokov, pri jelšových porastoch a v daždivom období aj po lese. Nazbierané živé slimáky poznávajú na poloninu na plochu okolo koliby, kde sa potom zdržiavajú cez celé leto. Keď ochorenie ovca, majú slimáky vždy poruke. Choré vemeno ovce bačovia liečia tým spôsobom, že sa dotknú prstom slimáka, ktorý vylúči na okraj ulity slinu. Pastier naberie slinu na prst a potiera ňou choré miesta vemena dovtedy, kým ovca nevyzdravie. Ak je choroba v začiatočnom štádiu, možno ju týmto spôsobom vyliečiť za dva dni. Podobné účinky sa pripisujú aj sline psa.

Magické praktiky sa vzťahujú hlavne na liečenie chorôb vemena a na úsek mliečného hospodárstva vôbec. Na tomto úseku sa čarovanie zachovalo najdlhšie, ba starí bačovia veria v účinky zaklínania doteraz. Jeden z nich rozpovedal postup pri magickom liečení, ktorého bol svedkom na vlastnom salaši pred niekoľkými rokmi. Keďže opísaná praktika je pre magické úkony ľudových zverolekárov charakteristická, uvádzame ju podrobnejšie. Už v období kolchozného hospodárenia mal na salaši súkromné ovce. Jedného dňa zistil, že vemená oviec sú zapálené a ovce začali dojiť krv. Bača je podnes presvedčený, že choroba bola výsledkom porobenia, ktoré mu spôsobili ovčiarci zo susedného salaša. Odbehol do dediny a spolu s deputátom poloniny zašli k ľudovej zelinkárke, o ktorej bolo známe, že vie „odrábať“, „Baba“ vyšla s bačom na poloninu. Tam vzala tvrdé bukové poleno a dala ho na oheň prehorieť. Potom palicou bila prehorené kusy dreva dovtedy, kým jej z nich nenapadalo okolo vetry žeravých uhlíkov. Tieto uhličky zbierala zo zeme tak, že ich napichávala na koniec noža a hádzala do malého kotlíka s horúcou vodou, pričom počítala (*ličila*) do deväť: „Ni oden, ni dva, ni tri . . . ni devit.“ Keď takto odpočítala a do vody pohádzala deväť žeravých uhlíkov, vodu v kotlíku zamiešala nožom, dúchala do nej a nezrozumiteľnými slovami šeptom čarovala. Pri vode sedela sústredená až do návratu oviec z paše. Keď sa malo začať dojiť, baba sadla do prostriedka strungy medzi ovčiarov a kropidlom z halúzky (*vinečok* — *kropelo*) kropila všetky ovce, ktoré pri dojení prechádzali strungou. Zvyšok vody po dojení vyliala z kotlíka na „veriju“ dverí, t. j. do futra dverí na hlavnej kolibe, čím sa jej povinnosť na polonine skončila. Deputát jej vyplatil odmenu a baba sa vrátila do dediny. Bača bol presvedčený, že čary pomohli, lebo nasledujúceho dňa ovce už nedojili krv, ale opäť zdravé mlieko.

Zaklínacie formulky pri magickom liečení poznajú iba zelinkárky a starí bačovia. Takéto formulky neslobodno prezradiť, lebo by neboli účinné, totiž nemohol by ich viac použiť ten, ktorý ich prezradil. Preto bača prezradí tieto svoje tajom-

sku, na území Maďarska, ba spomienky na túto metódu žijú aj v nížinných oblastiach východného Slovenska. Možno predpokladať, že túto praktiku poznal aj ľud v Zakarpatí, aj keď doterajšia literatúra sa o tom nezmieňuje. Súhrnnú štúdiu o výskyte tejto liečebnej metódy v ľudovom zverolekárstve napísal rumunský etnograf N. Dunare, *Trepanácia oviec ako ľudová liečebná praktika v karpatskom pastierstve*. Slovenský národopis IX, 1961, 579.

stvá zvyčajne až pred smrťou, keď cíti, že sám ich už nebude potrebovať.¹⁵⁸ Ďalším úsekom, kde sa zachovalo používanie magických praktík, je liečenie rán po uštipnutí hadom. Keď had uštipne ovcu alebo kravu na vemeno, pastieri „zaklinajú“. Každý pastier má pre takéto potreby pri sebe cesnak. Vezme hlávku cesnaku, olúpi ju zo šupiek a čistú hlávku cesnaku nakrojí niekoľkými rezmi, pričom sústredene opakuje slová: „Aby sa aj hlava toho hada takto rozsekla.“ Bača zdôrazňoval doslovne: „Po takomto zaklínaní sa hlava hada rozštiepi na niekoľko častí a drží sa spolu iba na krku. Taký had už nikoho viac neuštipne, lebo si začne hľadať vlastnú smrť. Ustavične sa plazí a hľadá zviera alebo človeka, ktorý by ho pristúpil, lebo zem takéhoto prekliateho hada už nikdy do seba neprijme.“ Podobne sa postupuje, ak kravu alebo ovcu uhryzne na vemeno lasica. Aj tú zaklinajú a tiež ju zem viac neprijme, preto musí zdochnúť. Okrem zaklínania hada sa používa na uhryznuté vemeno ešte cesnak, ktorým sa rana potiera dovtedy, kým sa choré vemeno nezahojí. Cesnak má však ešte aj iné účinky, najmä chráni pastierov od „všelijakých zlých síl, ktoré sa zdržujú na polonine“. Pravda, ani zaklínacie formulky proti hadom nemožno nikomu prezradiť, lebo kto by tak učinil, nemohol by viacej „zaklinati“. Opísaný postup zaklínania sa praktizuje taktiež pri uštipnutí človeka hadom. Keď had uhryzne človeka, ranu rozrežú nožom, vytlačia jed a vypália žeravým kutáčom alebo iným železom. Potom ranu natierajú ovčím maslom a cesnakom a zaklinajú hada. Za niekoľko dní klesne horúčka a po dvoch-troch týždňoch odpuchne rana a človek je zdravý. Za celý čas liečenia nesmie chorý fajčiť ani piť, lebo liečenie by nebolo účinné. Podľa tvrdenia informátorov od uhryznutia hadom ešte nikto z pastierov na polonine nezomrel; človek má vládu nad hadmi, ba niektorých dokáže prinútiť, aby mu aj slúžili, no takých neslobodno zabiť ani zaklinať.¹⁵⁹

Popri strážení a pasení dobytka a starostlivosti o jeho zdravie pastieri vyplňajú denný program na polonine prípravou stravy a oddychom. Pokrmu sa pripravujú na vatre v bačovej kolibe. O udržiavanie „živej vatre“ sa stará buď osobitný pastier, ktorého hlavnou pracovnou náplňou je príprava pokrmov (na poloninách prikarpatských), alebo gazda, ktorému sa pripravuje produkcia syra (na poloninách zakarpatských Huculov). Ohnisko je upravené na varenie stravy a na práce okolo prípravy mliečnych produktov. Nad ohniskom je otáčavý kumhár na vešanie kotla, ktorý pozostáva z otáčavého stĺpa, dolným koncom zasadeného do hniezda (*kahanec*) a horným koncom pripevneného húžvou (*hužva, huživka*) o stenu koliby. Zo stĺpa vyčnieva nad vatrou vodorovné pevné drevo (*verkluh*)¹⁶⁰

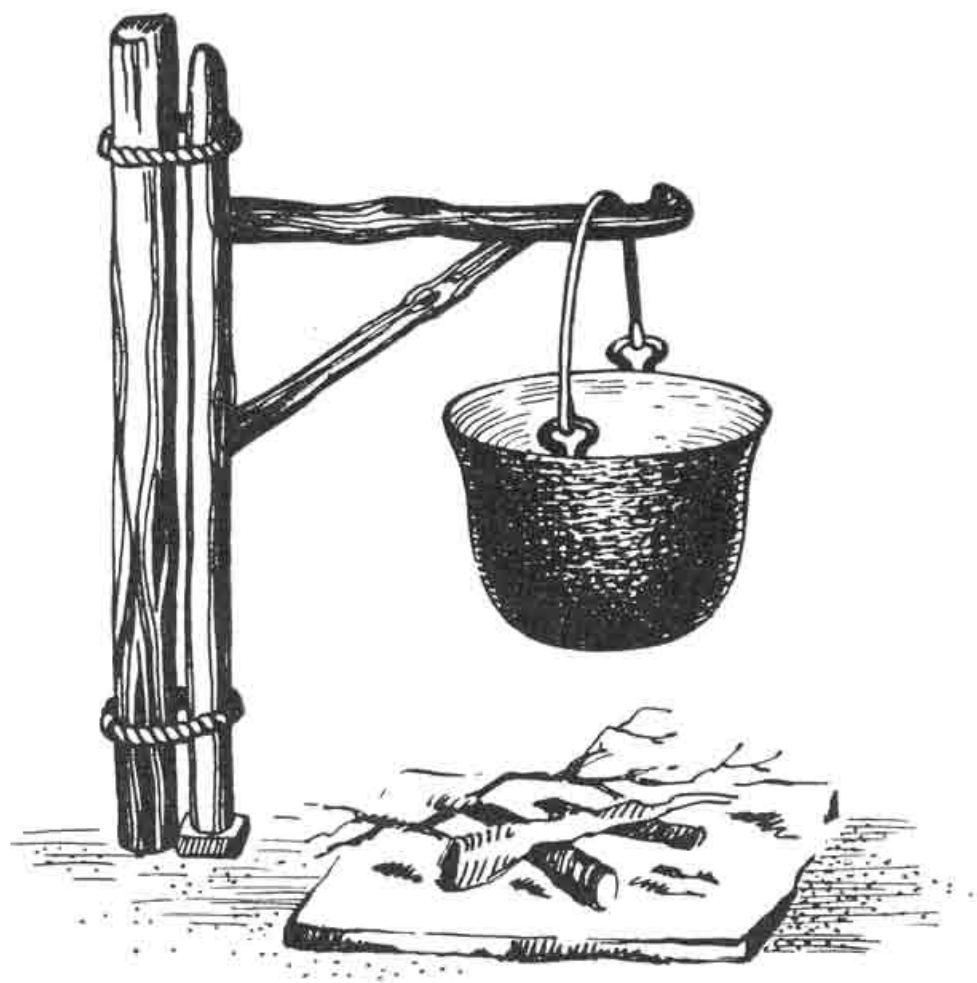
¹⁵⁸ Počas výskumu v Č. Tise istý bača prehlásil, že hoci je už dôchodcom a nikde nepracuje, svoje tajomstvá ešte prezradiť nemôže, lebo keby mu ochorelo dobytka, nemohol by použiť svoje znalosti, ale by musel najímať iného znalca, ktorého metódy by mohli mať neúspech. Svoje tajomstvá mienil prezradiť niektorému z mladších valachov, ktorý mu prisľúbil v prípade potreby vypomôcť.

¹⁵⁹ B. F. Kaindl, c. d. 103–104. Takéto užitočné hady sa zdržiavajú v blízkosti maštalí a najmä pod prahom, kde ich neslobodno rušiť. Ublíženie takémuto hadovi alebo jeho zabitie by priviedlo do domu smrť alebo nejaké iné nešťastie.

¹⁶⁰ O úprave vatre v ukrajinských Karpatoch pozri práce: W. Szuchiewicz, c. d. 131, R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d. 35, I. Simonjenko, c. d. 380.

a na jeho konci zvisle pripevnený hák (*berfela, kužba*) na vešanie kotla. Na poprávanie a hrabanie ohňa sa používa drevený kutáč (*kutač, spuzar*), ktorý leží na kraji ohniska.¹⁶¹

Priestor okolo ohniska slúži na vykonávanie základných prác salašného mliečneho hospodárstva, ďalej na prípravu a konzumovanie pokrmov a vo voľnom čase aj na oddych pre pastierov. Na tomto mieste sa koncentruje život poloniny, tu prebýva bača, ktorý vydáva pokyny, tu sa beseduje pri návštevách gazdov a deputáta. Vo zvykoslovnom ohľade má vatra v živote salaša podobnú funkciu, ako má ohnisko a pec v tradičnom dedinskom obydlí. Najviac zvykoslovných prejavov sa viaže na oheň, ktorý sa považuje za niečo žijúce (*živa vatra*), o čo sa treba ustavične starať, v čom treba udržiavať život počas celého pobytu na polonine. Oheň je tu symbolom života, preto mu pastieri preukazujú primeranú úctu.¹⁶² Keby živý oheň vyhasol, prišlo by na ľudí a na dobytok nešťastie. Oheň

Obr. 28. Spôsob vešania kotla nad vatrou. Jasiňa. Kresba K. Fulierová

¹⁶¹ O označeníach kutáča v Zakarpatskej oblasti pozri dielo J. O. Dzendzelivskyyj, *Lingvistyčnyj atlas ...*, c. d., zv. I, mapa č. 27.

¹⁶² Tento prejav úcty sa odráža v charakteristickom výroku: „My šanujemy vohoň jak boha, vin naš dorohyj hiš.“ A. Fischer, *Rusini ...*, c. d., 137.

má očistnú moc; keď prejde ním dobytok, očistí ho od chorôb a zlých síl.¹⁶³ Skôr než sa ráno priloží na oheň nové polienko, treba vatru trikrát prežehnať. Podobne treba nad ohňom učiť znamenie kríža, aj keď človek od vatry odchádza, aby sa pri nej diabol nezohrieval.¹⁶⁴ Osobitnú úctu si vyžaduje oheň, ktorý sa vznietil od blesku; taký oheň je ohňom nebeským, preto ho nemožno hasiť vodou ale mliekom. Starí pastieri sa sťažujú, úcta k ohňu upadá. Dakedy mu zasvätili jeden deň v roku, a to „na Foka“ (12. augusta), ktorého považovali za patróna ohňa.

Strava huculských pastierov sa skladala prevažne z múčnych jedál a z mlieka, od počiatku 19. stor. aj zo zemiakov. Naturálie (*kost, košt*) — ktoré prinášali pastierom na poloninu na koni v *torbach* a *miškoch* — pozostávali z ovsenej a kukuričnej múky, slaniny, chleba, zemiakov, ako aj z vodky a z fajčiva. Mlieko dostávali buď vo forme žinčice, ktorú pili namiesto vody, alebo vo forme bryndze alebo hustého kyslého mlieka zvaného *hušlanka*. Pre celý salašný kolektív sa pripravovala spoločná strava. Svojou prípravou sa jedlá na polonine nelíšili od pokrmov varených v dedinských domácnostiach, no výber jedál na salaši bol podstatne užší.¹⁶⁵ Z ovsenej múky sa varil najmä *čir*, z kukuričnej múky druh pirohov zvaných *mantuli*, no predovšetkým *kuleša*,¹⁶⁶ ktorá nahrádzala často aj chlieb. Na sviatočné dni prinášali pastierom *banuš* (zvaný tiež balmaš), kuleši podobné jedlo, ibaže namiesto vody dávali smotanu a maslo.¹⁶⁷ Ženy prinášali pastierom pri sviatočných návštevách *kniši* — bryndzou plnené pečivo, v jesennom období aj *holubci* — do kapustných listov zavinené kukuričné krúpy s upraženou slaninkou, cibulkou a mäsom. Chlieb dostávali na poloninu len v malom množstve. Dávnejšie ho piekli aj na salaši, a to z kukuričnej múky, do ktorej pridávali varenú fazuľu alebo hrach, neskoršie varené zemiaky.¹⁶⁸ Na haličských poloninách, kde nebolo zvykom stravu na poloninu donášať, pastieri si väčšinu spomenutých jedál pripravovali sami. Výnimku tvorili pečené múčne jedlá, ktoré im donášali manželky.

Strava sa podáva na polonine trikrát denne (ráno, napoludnie a večer), a to

¹⁶³ R. F. Ka indl, *Die Huculen...*, c. d., 63.

¹⁶⁴ A. Fischer, *Zarys etnografii Polski...*, c. d., 37. Podobne aj doma pred spánkom sa oheň žehnal znakom kríža a na noc sa k nemu postavil hrnček s vodou a polienko, aby mal čo jesť a piť.

¹⁶⁵ Stručnú, ale výstižnú charakteristiku huculskej stravy z prvej polovice 19. stor. podáva D. J. Wahilevyč (*Huculové...*, c. d., 493): „Potrava Huculůw záleží, kromě nábělu — t. j. mliečnych výrobkov, J. P. — a ryb, hlavně z obilnych plodin: owsa a kukuřice. Z owsa připravujj čir (cosi podobného kapance), a pekau korži (placky); z kukuřice, kromě pečiva gmenowaného melaje (placky) a stulně (pirohy), wařj swá neymilegšj gjdla mantuly (pirohy) a kuleši (polentu). Mezi zeleninami, mimo kapusty, též řepu a zemčata požjwajj. Masa negedj, toliko někdy we swátek a při hodech.“

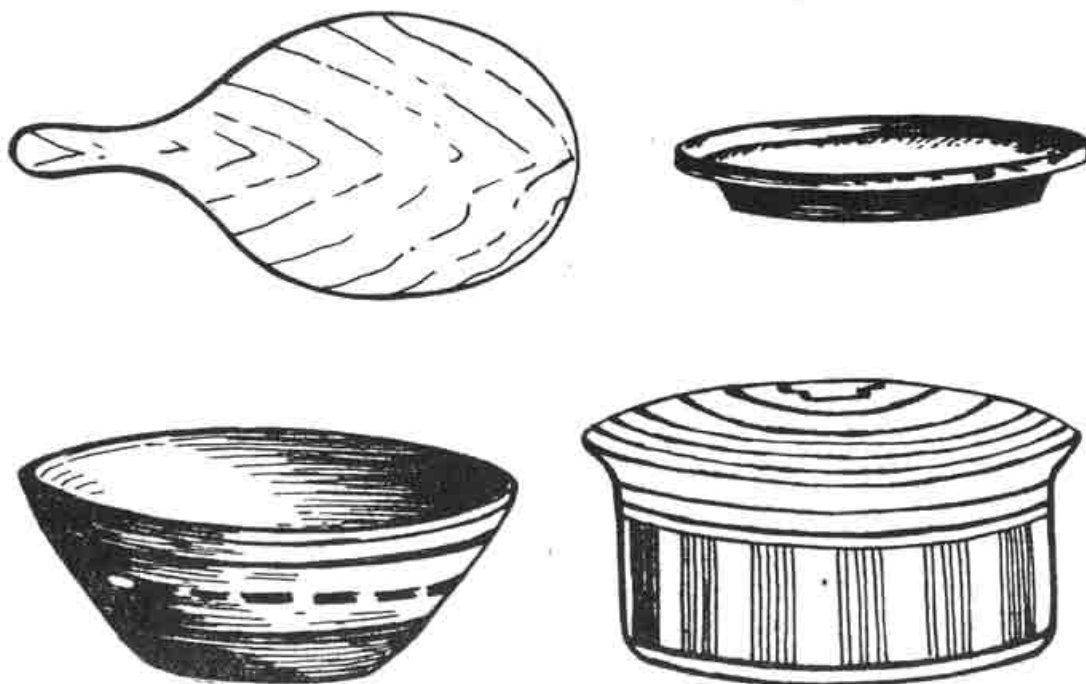
¹⁶⁶ Kulešu pripravujú nasledujúcim spôsobom: Do vriacej vody sypú kukuričnú múku, pridávajú soľ, 6–8 minút miešajú, potom vyberú z kotlíka na širokú drevenú misu (kruh). Podľa iného spôsobu súčasne s kukuričnou múkou dajú do vody aj zemiaky, varia však o niečo dlhšie (8–10 min.). Jedia to s mliekom alebo s mliečnymi výrobkami (smotana, *butz*, bryndza, maslo, syr, *hušlanka*). R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 16.

¹⁶⁷ R. F. Ka indl, c. d., 53.

¹⁶⁸ Zemiakový chlieb sa volal u bukoviňských Huculov *buryšennyk* alebo *barabulennyk*. R. F. Ka indl, c. d., 55.

vždy v čase, keď sú ovce zatvorené v košiari a keď je pokope celý pracovný kolektív. Na varenie pokrmov sa používajú kotlíky a hrnce. Nádoby na podávanie jedál sú väčšinou z dreva.¹⁶⁹ Je to predovšetkým *kruh* (drevená misa formy táčne s jedným držadlom, na nej sa podáva kuleša, od toho vznikol aj názov *kuleširnik*), *kružok* (drevený tanierok), *kopista* (drevená varecha na miešanie kaše), *karabuška* (drevená soľnička), *miska* (tanierik na soľ) a *rachva* (drevená dóza na maslo). Jedáva sa drevenými lyžicami. Nože a vidličky sa nepoužívajú. Pri jedení pastieri sedia okolo vaty, ak je teplé počasie, rozložia sa na priestranstve okolo koliby.

Tradičný odev huculských pastierov sa v základných častiach neliší od odevu ostatných mužov v dedine a ani medzi mužským odevom starej a mladej generácie niet výraznejších rozdielov,¹⁷⁰ ibaže na odevných súčiastkach starých mužov je menej ornamentov. Základné súčiastky spodného odevu sú košeľa (*soroška*, *soročka*, *soručka*) a gate (*hači*) z plátna domáckej výroby. Košeľa je krátka, na ramenách je vyšívaná *merežkami*. Na nohách nosili kapce (*kapci*, *postoli*) zo surovej kože, k nohám tesne pripevnené volokami. Bohatší nosili aj čizmy (*čoboti*).¹⁷¹ Na košeľu si obliekali kožuštek bez rukávov (*kiptar*) s pestrými výšivkami. Do dažďa si obliekali krátky kabát (*serdak*) z červeného súkna, pod hrdlom zopnutý a s rukávmi voľne spustenými. Na sviatky a pri cestách do mesta si obliekali na gate nohavice (*portenici*) z hrubého červeného súkna (v dedinách na

Obr. 29. Kuchynské náradie z východných polonín huculských: hore *kruh* a *kružok*, dole drevená *miska* a nádobka (*rachva*) na maslo. Podľa Harasymezuka — Tabora, c. d., 25, kreslila K. Fulierová

¹⁶⁹ I. Simonjenko, c. d., 372–373.

¹⁷⁰ Jeden zo starších opisov huculského ľudového odevu (z 1. pol. 19. stor.) podáva D. J. Wahilewyč, *Huculové...*, c. d., 486 an.

¹⁷¹ R. F. Kaendl, c. d., 57.

haličskom Podhorí zo súkna modrého). Pri mimoriadne sviatočných príležitostiach si bukovinskí Huculi obliekali navrch šatstva dlhý biely kabát (*gugla*). K dennému pracovnému odevu patril aj kožený opasok, bohato vybijaný a ozdobený plieškami a gombíkmi. V opasku nosili kremeň (*kremiň*), ocieľku (*kresilo*), hubku, nôž a tabak (*tu'ün*). Okrem toho mali v opasku aj drôt na čistenie fajky a peňaženku (*mošenka, mošencia*). Na pokrytie hlavy slúžil klobúk (*kresanie, krisania, v Jasini kresaňa*), v zimnom období nahradený baranicou (*kučma*) alebo čiapkou z líšcej kožušiny (*klepanie*). Cez plece nosia prevesenú kapsu z vlny (*dziobeňka, dziobinka, dzioblina*) alebo z kože (*torba, torbinka*). Na cestu si berú palicu alebo ozdobenú valašku (*toporec*). V súčasnosti sa nosia z tradičných odevných súčiastok predovšetkým plátenné košele a gate a hlavne praktické kožušteký, ktoré vyhovujú ochrane tela v drsných klimatických podmienkach pri práci na poloninách. Vrchný tradičný odev sa však stále viac nahrádza konfekčnými výrobkami.

Z hľadiska zachovávaní hygieny šatstva sa treba osobitne zmieniť o spôsobe nosenia košiel a gatí. Podľa starej obyčaje pastieri nosili cez celú salašnú sezónu iba jednu košeľu a jedny gate. Aby bielizeň lepšie plnila svoju funkciu v drsnom podnebí, pastieri mali vo zvyku impregnovat ju lojom alebo ovčím maslom. Bielizeň zakonzervujú ešte pred odchodom na poloninu. V Černej Tise dávajú do roztopeného horúceho masla okrem bielizne aj klobúk. Keď loj alebo maslo vsiakne do košele, potom ju v dyme koliby ešte zaúdia. Do takejto mastnej a čiernej košele sa podľa mienky pastierov nedáva nijaký hmyz, človek v nej zostane cez celé leto „čistý“. Takúto pastiersku košeľu nazývajú Huculi *mazanka*. Takto upravená bielizeň je nepremokavá a v horúcich dňoch príjemne chladí. Pastieri ju nosia od príchodu na salaš až do návratu z poloniny. Okrem uvedených praktických výhod poskytuje nosenie takejto bielizne a najmä košele aj iné výhody. Starí pastieri tvrdia, že keby počas letného pasenia zmenili túto košeľu za čistú alebo vôbec za inú, nemali by požehnanie v salašnom hospodárstve. Zvyk nosenia mastnej košele bol rozšírený v celých ukrajinských Karpatoch.¹⁷² V Západných Karpatoch u slovenských pastierov sa zachovávala táto obyčaj ešte aj v 1. pol. nášho storočia.¹⁷³ Pomerne najdlhšie nosia čierne košele pastieri rumunskí, u ktorých zákaz vymieňania bielizne počas letného pobytu na salaši takisto súvisí s opatreniami magického charakteru.¹⁷⁴

Možnosti spoločenského života pastierov na poloninách sú veľmi obmedzené, čo si možno vysvetliť nedostatkom voľného času a izolovanosťou salašov od spoločenského života dediny. Podľa tradičných názorov pastieri na polonine musia žiť v miernosti a najmä ovčiarci musia zachovávať zdržanlivosť v pohlavnom živote.¹⁷⁵ Návštevy rodinných príslušníkov na polonine sú zriedkavé; o stále dodávanie potravín sa starajú majitelia oviec alebo bača a prinášanie šatstva nebolo potrebné, najmä keď nebolo zvykom vymieňať bielizeň. Návštevy pastie-

¹⁷² W. Szuchiewicz, c. d., 226.

¹⁷³ J. Podolák, *Letné salašníctvo oviec...*, c. d., 74.

¹⁷⁴ J. Podolák, *Poznatky z výskumu karpatského pastierstva v Rumunsku*, c. d., 137.

¹⁷⁵ W. Szuchiewicz, c. d., 225–226.

rov v dedine sa obmedzovali na vykonávanie spoločensko-rodinných povinností (krstanie, svadba, pohreb príbuzného) a na vybavovanie záležitostí úradného charakteru (predvolanie na úrad, u mladších vybavovania v súvislosti s povinnosťami okolo vojenskej prezenčnej služby ap.). Spoločenské postavenie pastierov v dedinskom kolektíve bolo vždy úmerné významu poloninského hospodárstva v hospodárskom živote dediny. Kým bolo poľnohospodárstvo zamerané predovšetkým na poloninský chov dobytka, každý dedinčan pozeral na pastierske povolanie s úctou a vážnosťou. Voľby pastierov boli skutočnými voľbami tých najsúcejších osôb na vykonávanie tejto významnej práce. Okrem toho značný rešpekt mali pastieri aj vzhľadom na svoj zástoj v ľudovom zverolekárstve a na znalosti v oblasti života duchovného. Pohnevanie s bačom mohlo mať pre gazdu nepríjemné následky, veď mohol utrpieť újmu nielen na svojom hospodárskom podnikaní, ale aj na zdraví svojej rodiny. Po socialistickej kolektivizácii dediny, keď poloninské hospodárstvo prestalo byť výlučným alebo niekde i hlavným spôsobom hospodárskeho podnikania, keď sa pre mužov vyskytli pracovné príležitosti aj v iných výrobných odvetviach, autorita pastierov v dedinskej societe začala upadať.

Príležitosti na zábavu boli na poloninách ojedinelé. Určité spestrenie jednotvárneho a ustavičnou prácou vyplneného života znamenali návštevy gazdov, ktorí si prichádzali prevziať svoj podiel syra. S majiteľmi oviec prišli na poloninu niekedy aj rodinní príslušníci. Každý gazda priniesol pastierom jedenie a pitie. Ak takáto návšteva pripadla na nedeľu alebo na významnejší sviatok, naskytna sa príležitosť na pohostenie a veselšie strávenie nedeľného popoludnia alebo večera. Okrem toho boli na poloninách tradične len dve veľké hostiny, a to hostina po dojení na mieru a rozlúčková hostina z príležitosti skončenia salašnej sezóny a preberania oviec majiteľmi. Pri takýchto významnejších príležitostiach trvalo hostenie na polonine aj dva dni a zúčastňoval sa tam široký kolektív dedinského obyvateľstva. Na týchto slávnostiach sa spievali poloninské piesne, tancovali sa huculské tance (najmä tanec *huculka*) a vyhrávalo sa na hudobných nástrojoch. Z tradičných hudobných inštrumentov používali na poloninách predovšetkým pastiersku trúbu (*trembita*, *trumbeta*), dlhú asi 3 m, ktorá však mala aj funkciu nástroja signalizačného.¹⁷⁶ Trúbili na ňu v čase nebezpečenstva, pri útokoch divej zveri a v hmlistom a daždivom počasí, keď bača ňou signalizoval návrat pastierov z paše do koliby. Okrem trúby sa pri zábavách na polonine používali husle (*skrepka*), ďalej gajdy (*dutki* alebo *multanki*)¹⁷⁷ a z fúkacích nástrojov drevená *flojera* (asi $\frac{1}{2}$ až $\frac{3}{4}$ m dlhá trúba), *dutka* (malá drevená pišťala), pišťalovitá *telenka*, flautová *sopivka* (aj *sopilka*),¹⁷⁸ *dremba* a v posledných rokoch najmä harmonika (*harmonoška*). Na nástrojoch vedel hrať každý pastier. Malé pišťalové nástroje brávali so sebou aj pri pasení oviec. Zhotovenie spomenutých hudobných nástrojov (okrem harmoniky) bolo hlavne prácou nadanejších majstrov spomedzi pastierov. Takíto náaturisti využívali voľný čas i na výrobu drobného

¹⁷⁶ R. F. K a i n d l, *Die Huculen*, c. d., 10.

¹⁷⁷ D. J. W a h i l e w y č, *Bojkové...*, c. d., 62.

¹⁷⁸ R. W. H a r a s y m e z u k — W. T a b o r, c. d., 46.

dreveného náradia a na zhotovovanie umeleckých predmetov. Voľný čas mali pastieri predovšetkým na konci letnej sezóny, keď sa denný pracovný čas skrátil, keď sa došlo iba dvakrát denne a ovce sa prestali vyháňať na večerné pasenie.

5. Úžitkovosť hospodárskych zvierat na poloninách

Chov hospodárskych zvierat na poloninách prináša Huculom mnohoraký úžitok. Ovce poskytujú mlieko, vlnu a mäso a okrem toho ich možno použiť aj pri košarovaní poľnohospodárskej pôdy. Chov hovädzieho dobytku, vypásaného hlavne na poloninách, je zameraný na produkciu mäsa a mlieka a okrem toho voly a kravy využívajú na záprah.¹⁷⁹ Napokon z ostatných hospodárskych zvierat, ktoré sa pasú v lete na polonine, ošipané chovajú na mäso a kone na transport predmetov. Ťažisko poloninského hospodárstva Huculov spočíva v produkcii ovčieho a kravského mlieka. Na túto úžitkovosť sa zameriaval aj výber plemien hospodárskych zvierat. Týka sa to predovšetkým oviec, z ktorých tu prevláda plemeno valašky. Z tohto hlavného plemena, rozšíreného v celých Karpatoch, vyvinulo sa v jednotlivých menších podobnostiach niekoľko regionálnych typov, prispôbenedých špecifickým podmienkam kraja. Aj u Huculov prevláda regionálny typ valašky, známy pod označeniami „stará ovca“ alebo „huculská ovca“ (v ruskej odbornej literatúre hucul'skaja poroda).¹⁸⁰ Ovca tohto plemena je skromná, otužilá, pohyblivá a celým svojím organizmom prispôbenedá podmienkam niekoľkomesačného letného pasenia (v niektorých dedinách aj zimovania) na poloninách. Túto ovcu chovajú Huculi nielen pre mlieko, ale aj pre vlnu,¹⁸¹ hoci produkcia vlny v tradičnom poloninskom hospodárstve bola predsa len druhoradá v porovnaní s významom mliečnej výroby. V niektorých podhorských dedinách sa ovce využívali aj na košarovanie polí. Keďže táto forma hospodárskeho využitia oviec sa praktizovala len v jarnom a jesennom období, teda s hospodárením na poloninách priamo nesúvisí, košarovaniu nevenujeme na tomto mieste osobitnú pozornosť. Pri opise mliečného hospodárstva vychádzame z huculských dedín na Zakarpatí, pretože neboli dosiaľ z tohto hľadiska prebádané.

Poloninské mliečne hospodárenie predstavuje úsek pastierskeho života s mnohými archaickými formami, poukazujúcimi na pôvodne jednotný systém salašného spracúvania mliečnych produktov na Balkáne a v Karpatoch. Totožnosť celokarpatských foriem sa prejavuje v pracovných postupoch (najmä dojenie,

¹⁷⁹ Na Zakarpatí rozlišujú kravy podľa úžitkovosti označeniami *moločnica* a *navoznica*.

¹⁸⁰ I. Simonjenko, c. d., 365.

¹⁸¹ Ovce sa strihali prevažne raz ročne. Hlavným termínom strihania bolo obdobie okolo sv. Petra a Pavla, keď sa ustálilo teplé letné počasie. V tom čase gazdovia vyšli na poloninu a zostávali tam pri strihaní niekoľko dní. Vlnu (*runo*, *vovna*) strihali železnými nožnicami. Ostrihanú vlnu prali v tečúcej vode, sušili, trhali v rukách a česali na ručných kramplách (*hrebli*). Súkno tkali domáckym spôsobom a potom ho dávali do valchy (*foluš*). Čierne súkno vyrábali buď z vlny jahniat (nazývalo sa mickové súkno podľa slova micka = mladá ovca, nebolo ho treba farbiť) alebo z vlny starých oviec, ktoré však prifarbovali. (O hospodárskom význame domáceho spracovania vlny a kože pozri prácu J. Čihelka, *Podomácká výroba v Podkarpatské Rusi*. Věstník Min. průmyslu, obchodu a živností III, 1922, č. 7, 5–13.)

kľaganie, spracovanie hrudového syra a bryndze, využitie srvátky), vo formách používaného pracovného náradia a v časti príslušnej terminológie.

Pracovné náradie (*posuda*) v mliečnej výrobe má prevažne tradičný charakter. Väčšinu nádob a ostatných pracovných pomôcok zhotovujú z dreva, a to alebo priamo na poloninách tamojší debnári (*bodnári*) alebo v dedine príslušní remeselníci. V Jasiňi vyrábajú takéto náradie debnári, pričom každá väčšia osada alebo salašná skupina má svojho debnára (*stelmach*), ktorý si svoje výrobky

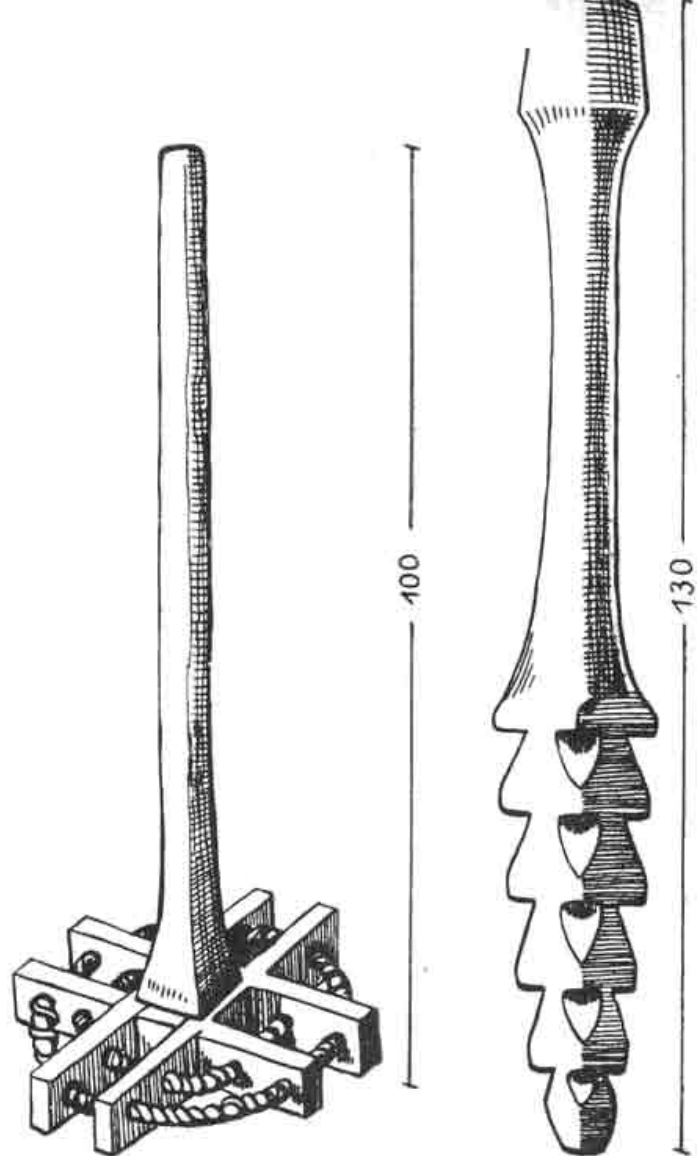

Obr. 30. Drevená nádoba na dojenie oviec (*vidro*). Jasiňa, Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961
Obr. 31. Drevená nádoba na mlieko (*putera*). Jasiňa, Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

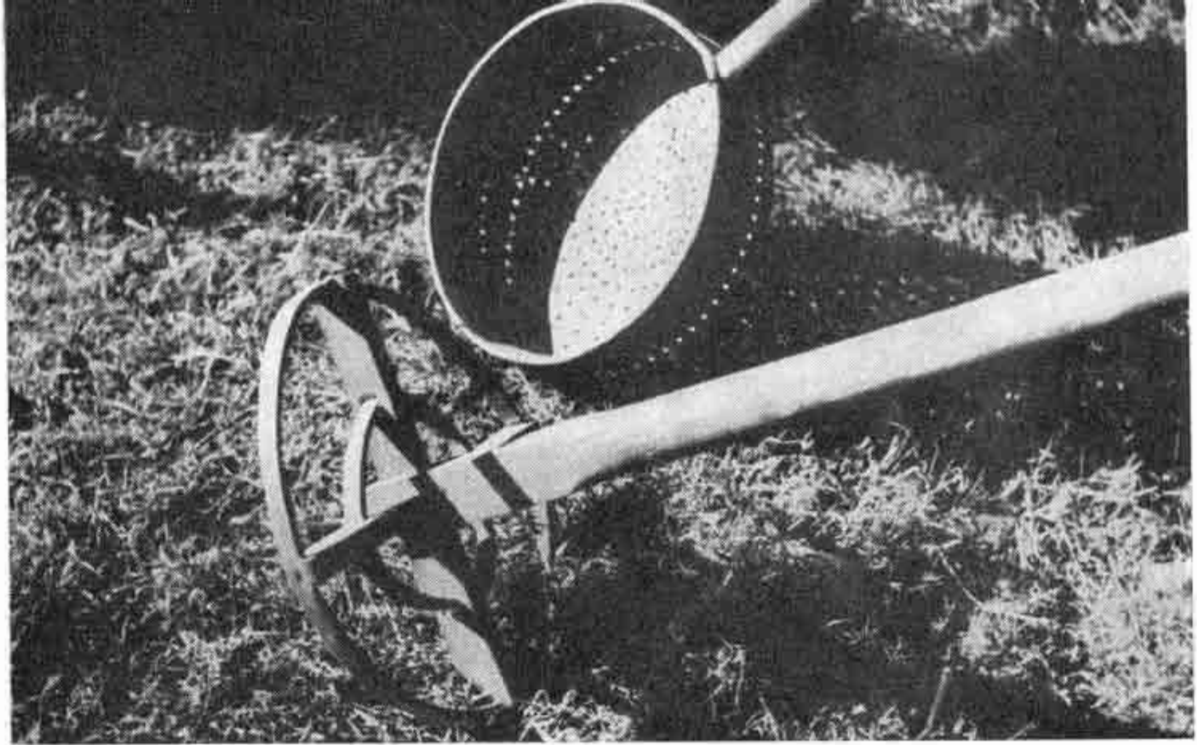

Obr. 32. Drevená nádoba na kyslé mlieko (*berbenica*). Jasiňa, Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961
Obr. 33. Drevená nádoba na kravské mlieko (*geleta*). Jasiňa, Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

Obr. 34. Nástroje používané v mliečnej výrobe na poloninách: vľavo *botelev* (na miešanie mlieka a na mútenie masla), vpravo *braj* na tlačenie bryndze. Podľa W. Szuchiewiczza (c, d., 253) kreslila K. Fulierová

označujú vypaľovaním iniciálok a niekedy aj dátumom zhotovenia predmetu. Nádoby na mlieko zvyčajne neoznačujú nijakými vyrezávanými ornamentami s odôvodnením, že na hladké boky nádoby sa nezachytáva nečistota a ľahšie ich možno umývať. Jednou z hlavných nádob v salašnom mliečnom hospodárstve je geleta (*dijnica*, *vidro*) používaná pri dojení oviec. Jej obsah nie je vo všetkých dedinách rovnaký a pohybuje sa od 7 do 12 l. Drevené gelety sa zhotovovali dávnejšie z jedného kusa dreva, v posledných rokoch prevládajú gelety z dúžok (*duha*) stiahnutých drevenými húžvami alebo železnými obručami. Na niektorých kolchozných salašoch sa začínajú používať gelety kovové. Na kľaganie mlieka a na zberanie syra sa používa drevená putera (*putera*, *putina*), s obsahom asi 50—100 l, v hornej časti trochu rozšírená. Na uskladnenie srvátky sa používajú šaffle a vedrá (*vidro*) rôznych foriem a rozmanitej veľkosti. Na žinčicu a na bryndzu sa upotrebovávajú drevené geletky (*berbenica*) zhotovené z bukových alebo smrekových dúžok. Na úschovu bryndze slúži aj *brindzianka*. Maslo sa múti v *zbuške* alebo v *maslanke*. Z nástrojov na miešanie a na zberanie sa používajú ďalej: *zbytela* alebo *betelev* (trepák na rozdrobenie zakľaganého mlieka), *kočerha* (ohrebielko na miešanie žinčice), *viška* (palica na miešanie

Obr. 35. Nástroje používané v mliečnej výrobe: dole *zbitela* na trepanie mlieka, hore *rešetar* na zberanie urdy, Jasiňa. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

žinčice, na konci rozštiepaná vo forme metličky, aby sa pri miešaní nepoškodilo dno na kotle), *čerpak* (varecha na zberanie urdy), *polonnik* (varecha na zberanie smotany z mlieka) a *miertuk* alebo *mirtuk* (palica odmeraná, ktorou sa meria obsah putery a ktorou sa mieša mlieko).¹⁸²

Prvým významnejším úkonom na úseku salašného mliečného hospodárenia je dojenie. Ovce na polonine sa doja pri strunge (*strunga, strunka*).¹⁸³ Pri dojení sedia dojčiar na stolcoch (*stolec, sidec*), na ktoré si podkladajú pod seba kus ovčej kože. Vedľa každého otvoru sedia dvaja dojčiar obrátení chrbtom ku strunge. Pri dojení si obliekajú pracovné nohavice z hrubšieho materiálu alebo si chránia nohy od otvoru strungy okrucaním ovčej kože obrátenej vlnou navrch. Mlieko doja do geliet. Každý dojčiar (*dijnar*) dáva do gelety pred dojením trochu vody, aby ovce mali mnoho mlieka (*aby vivci ne visušivali borzo molo-ko*).¹⁸⁴ Dojenie oviec sa označuje termínom *hurkati* na rozdiel od *dojeti*, čo sa používa vo význame dojenia kráv. Ovce sa doja odzadu, čo sa tu považuje za spôsob huculský.¹⁸⁵ Pri dojení sa postupuje tak, že dojčiar chytí vemeno do oboch rúk a chvost ovce prehodí na ľavú ruku. Najprv prstami podnieti dojenie stláčaním ceckov, aby ovca prepustila mlieko. Potom stlačí vemeno (*merinda*)

¹⁸² O terminológii salašného riadu pozri R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 22–25, I. Simonjenko, c. d., 371 n. a J. O. Dzendzelivskyj, *Vivčarska leksyka...*, c. d., 110.

¹⁸³ W. Szuchiewicz, c. d., 224–225.

¹⁸⁴ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 48.

¹⁸⁵ J. O. Dzendzelivskyj, (c. d., 112) udáva, že na Zakarpati sa tento spôsob označuje ako moldavský alebo rumunský.

obidvoma rukami a vytláča mlieko všetkými ceckami. Napokon znova vytláča mlieko z každého cecka oddelene, pričom dbá na úplné vydojenie, pretože posledné mlieko sa považuje za najhustejšie. Správne vydojenie ovce si vyžaduje silu dojčiara. Preto vykonávajú túto prácu len dospelí ovčiari, a to obyčajne od 18. roku. Zaučá ich bača alebo starší ovčiar. Začiatočník si najprv sadne ku strunge a prizerá sa na prácu baču. Postupne mu bača dá podojiť niektorú ovcu a vyskúša, či bola podojená správne. Pri dojení vypomáha dojčiarom mladý honelník, ktorý naháňa ovce do strungy. Poháňa ich zeleným prútom a pokrikuje „*Hijst u strungu!*“. Dosiaľ nepoužívajú na túto prácu psov. Keď dojčiar nadojí plnú geletu, zapraví strungu, vezme dve gelety mlieka a odnesie ich do koliby. Gelety s nadojeným mliekom sa odnášajú buď v rukách alebo na drevenej váhe (*koromeslo*).

Na dojenie oviec sa vzťahujú aj niektoré tradičné zvyky a obyčaje. Predovšetkým pred dojením a po skončení dojenia sa každý dojčiar prežehná. Počas dojenia bača chvíľami pokrikuje na dojčiarov „*Vidojujte dobre!*“. Ak sa v čase dojenia cudzí človek priblíži k honelnici, najprv zavolá „*Dijte bohato moloka!*“, načo všetci odpovedia „*Dojimo, koby davaly*“ a len potom prichodiaci pozdraví „*Slava Izusu Christu, bože pomahaj!*“, oni odvetia „*Na viky slava bohu svitomu, dekuvat*“,¹⁸⁶ a len potom sa začne bežný rozhovor. Počas dojenia oviec nesmie pastier hvízdať ani spievať, lebo podľa presvedčenia pastierov by prišiel vlk a roztrhal by ovcu. Pri dojení sa uprednostňujú čierne a hnedé ovce a až nakoniec sa ponechávajú ovce biele, aby nebolo zlé počasie. Po skončení a odnesení mlieka do koliby sa pastier nesmie priblížiť s neumytými rukami k vatre — ovce by stratili mlieko a napuchli by im vemená.

Nadojené mlieko sa prinesie v geletách do koliby a preleje sa do putery. Pri prelievaní sa vykoná súčasne cedenie (*cižeňie*), a to cez tri cedidlá. Prvé cedidlo utkané z hrubej vlny zachytáva iba najhrubšiu nečistotu. Pod ním je druhé, zhotovené z riedkeho plátna (*polotno*) a napokon naspodku je tretie z bavlneného hustého plátna. Všetky tri vrstvy tkanín sa uviažu cez horný okraj putery na *zaščipku*. Na vrchné cedidlo sa kladie vetvička čečiny (*čítena*), aby sa mlieko pri prelievaní nerozprskalo. Po preliatí mlieka do putery bača odmeria mirtukom obsah nádoby, pričom zisťuje nielen množstvo nadojeného mlieka, ale podľa neho aj kvalitu pasenia oviec. Ak sa na väčších salašoch používa viacej putier, každá má osobitnú mieru (*mirtuk*), na ktorej sú zaznačené vedrá (*vidro*) a polvedrá (*pouvidro*). Keď sa skončí cedenie mlieka a jeho odmeranie (*mireňie moloka*), ovčiari poumývajú gelety a poukladajú ich hore dnom na lavicu z vonkajšej strany zrubu pod prístreším koliby.

Z ovčieho mlieka sa pripravujú na poloninách niektoré základné druhy výrobkov, a to hrudový syr (z neho robia bryndzu), urda, žinčica a husté kyslé mlieko nazývané *huslanka*. Okrem hustého kyslého mlieka všetky ostatné výrobky sa získavajú zo zakľaganého mlieka. Precedené mlieko v putere sa zráža pomocou syridla získavaného zo žalúdkov mladých jahniat, kozliat alebo teliat,

¹⁸⁶ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 49–50.

pokiaľ sa živili iba cicaním (*plekati*). Pri výrobe syridla sa zachováva v Jasiňa a na okolí tento pracovný postup. Zo zabitého ciciaka (*sisak*) vyberú žalúdok, ktorý pri jednom otvorení narezú a jeho obsah vyberú do čistej plátennej cietky. Vnútro žalúdka vymyjú najprv teplou a potom studenou vodou a napokon vnútornú stenu vydrhnú mletou soľou. Do takto pripraveného žalúdka naložia pôvodný obsah žalúdka, t. j. zrazené mlieko (*ser*) očistené od vlny, ktorú jahňa dostalo do žalúdka pri cicaní ovce. Okrem syrenia vlejú do žalúdka asi 1 l sladkého mlieka a asi 1,5 del ovčej smotany a pridajú tri-štyri hrste mletej soli. Napokon otvor naplneného žalúdka uzavrujú a zaviažu špagátom. Takto pripravený žalúdok (*kaluch*) zavesia na suché a teplé miesto (doma ku komínu alebo v kolibe do dymu), kde ho nechajú asi dva mesiace. Zakonzervovaný obsah žalúdka sa volá *rendza* alebo *rindza*. Pri konzervovaní v dyme časť soli preniká cez steny žalúdka a na povrchu sa usádza vo forme malých kryštáľkov. Ak sa žalúdok zle zakonzervuje, zapácha zhnitými vajcami.¹⁸⁷

Zo žalúdkov ciciakov sa vyrába vlastné syridlo podľa tohto postupu: Dva mesiace starý obsah žalúdka vyberú (dnu ponechajú len asi 10 dkg rincky), vložia do dreveného vedra, prilejú asi 1–2 l teplej vody, na druhé vedro prestrú plátennú cietku a obsah žalúdka — v rukách dobre rozmelený a vy-

Obr. 36. Drevená nádoba (*klegovac*) na uschovanie syridla, Jasiňa, Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

¹⁸⁷ Tamže, 21 n.

žmýkaný — prelejú cez *cietku*. Tekutina, ktorá pretekla cez cietku, nazýva sa *kľag* alebo *gľag*. Rincku, ktorá zostala v cietke, vložia späť do žalúdka, pridajú tam asi 1 l mlieka, soľ a smotanu, otvor žalúdka opäť uzavrujú a zavesia do dymu. Z druhého obsahu žalúdka možno získať kľag už o mesiac a z tretieho použitia rincky možno vyrobiť syridlo o ďalšie dva týždne. Potom sa žalúdok už odhodí, pretože začína zapáchať a mlieko by bolo cítiť dymovou príchuťou. Získané tekuté syridlo uskladňujú v špeciálnej drevenej nádobke zvanej *klegovac* alebo *klegovec*. Pri výrobe kľagu sa najlepšie osvedčujú žalúdky kozľacie, menej jahňacie a teľacie. Najsilnejší kľag sa teda získava z kozľacej rincky, pretože 3 lyžice tohto kľagu sa účinnosťou rovnajú 4 lyžiciam kľagu z jahňacieho žalúdka. Všeobecne platí skúsenosť, že čím viac vody dajú do rincky, tým je kľag slabší a tým viac ho treba použiť pri kľaganí. Kľag sa pri uskladnení usádza na povrchu tekutiny, preto ho treba pred použitím zamiešať. Výroba syridla z rincky sa koná v niektorých dedinách aj podľa iného postupu. Niektorí Huculi na Prikarpatí pripravovali kľag už na jar pred odchodom na poloninu. Keď zabili teľa, vybrali mu žalúdok, starostlivo ho vymyli a vložili do studenej vody, aby sa nezoschol. Po otelení ďalšej kravy alebo po okotení ovce vydojili prvé mlieko — mledzivo (*molozivo*) a vliali ho do pripraveného prázdneho žalúdka. Okrem toho nasypali dnu upražенú a ochladnutú soľ a napokon rovnaké množstvo obyčajnej kuchynskej soli. Obsah doliali vodou, žalúdok zaviazali motúzom a zavesili nad ohnisko, kde sa žalúdok zaúdlil a vysušil. Obsah žalúdka v suchom stave sa volá ryndza. Z nej sa získava kľag tým spôsobom, že z vnútorného obsahu žalúdka sa vyberie medzi prsty suchej syrovej hmoty, ktorú rozotrujú na prášok, rozpustia v mlieku alebo v troške vody a potom dajú do studeného mlieka. Takto získaný roztok nazývajú *gleg*.¹⁸⁸ Robia ho vždy len také množstvo, aké potrebujú na zakľaganie nadojeného mlieka.

Kľag sa upotrebuje na zrážanie ovčieho mlieka, z ktorého sa vyrába hrudový syr. Nadojené mlieko sa precedí do putery. Pri kľaganí má mať mlieko teplotu ako po dojení. Ak vychladlo, prihrejú ho v kotle a len potom začnú kľagať.¹⁸⁹ Do putery s mliekom sa vyleje potrebné množstvo kľagu (do 50—60 l mlieka sa vleje asi za tri lyžice kľagu), potom sa mlieko rozmieša mirtukom a nádoba sa prikryje dreveným vekom (*vičko*). Mlieko sa zráža podľa počasia 20—40 min. Keď sa na hladine mlieka utvorí asi 2 cm hrubá vrstva priesvitnej tekutiny, mlieko sa považuje za zrazené. Potom bača trepačkou (*zbitela*, *betelev*, *betelej*)¹⁹⁰ rozbíja zrazené mlieko (*bije molo*). Mieša dovtedy, kým trepačka nezostane úplne čistá, t. j. kým sa neprestane zrazené mlieko lepiť na varechu a na vnútornú stenu putery. Potom bača vloží ruky do putery a stláča syr do hrudy (*skladaje hrudku*) na dne nádoby. Potom srvátku (*dzer* — *nevarku*) preleje do kotla

¹⁸⁸ Tento spôsob kľagu opisuje aj I. Simonjenko, *Almenwirtschaftliche Schafzucht* ..., c. d., 383.

¹⁸⁹ Na rozdiel od niektorých iných oblastí v tomto kraji neprihrievajú mlieko priliatím horúcej vody, pretože podľa mienky bačov tým by sa zhoršila jeho kvalita.

¹⁹⁰ O názvoch salašného riadu na spracovanie mlieka v oblasti susedného pohoria Rodna v Rumunsku pozri prácu T. Morariu, *Vieța pastorală în munții Rodnei*, c. d., 174 n. a R. V. uia, *Tipuri de pășorită la Români* (sec. XIX — începutul sec. XX), Bukurešť 1964.

a hrudu preloží do inej nádoby. Tam hrudu znova roztrepe a keď sa srvátka oddelí od syra, opätovne zberá syr do hrudy. Srvátku z druhej hrudy (*dzer* — *žentičik*) preleje do oddelenej nádoby. Napokon sa hruda znova rozbije a po odstránení ďalšej srvátky zberá sa syr opäť do hrudy, ktorá sa ponechá odtiecť (asi 25 min.) v putere, potom ju vyberie do plátennej hrudiarky (*cidilo*, *cidelo*), zavesí na klin a nechá ju visieť tri dni a tri noci (*tri sutki*). Potom hrudu syra (*budz*) vyložia na policu (*polica*, *stil*, *podišer*), kde ju nechajú dozrievať asi týždeň. Opísaný postup pri výrobe hrudového syra sa zachováva na väčšine zakarpatských huculských polonín,¹⁹¹ a to aj na kolchozných salašoch. V iných oblastiach Karpát a na Balkáne sa získava hrudový syr podobným spôsobom a menšie odchýlky sa vyskytujú iba vo formách získavania kľagu.¹⁹² Takmer celá produkcia hrudového syra u Huculov sa používa na výrobu bryndze.

Vedľajším produktom pri výrobe ovčieho syra je srvátka (*dzer*). U Huculov na Zakarpatí rozlišujú dvojakú srvátku: po prvom zberaní hrudy zostáva *nevarka*, z ktorej sa ďalším procesom vyrába *urda*, po druhom zberaní zostáva *žentyčyk*, z ktorého sa vyrába ovčie maslo. Urdu získavajú z prvej srvátky týmto spôsobom: Po prvom zberaní syra zostane v putere *nevarka*, ktorú prelejú do medeného kotla (*kotel*) a dajú variť nad vatru na kumhár (*berfela*). Keď sa srvátka zohrieva, začnú ju miešať varechou (*miška*). Keď sa začnú vyhadzovať na povrch bubliny (*metati horoški*), vlejú do kotla asi tri litre sladkého mlieka a opäť miešajú, až kým sa srvátka zahreje asi na 80 °C.¹⁹³ Keď sa srvátka začne na dne kotla variť (*bojiti*) a vyhadzovať na povrch drobné kúsky syra (*vykidaje na verch vurdu*),¹⁹⁴ vlejú do kotla asi 2 l kyslej žinčice a odstavia kotol na chvíľu vedľa vatry. Kyslá žinčica urýchli proces oddelenia vrchnej hustej syrovej vrstvy (*urda*) od riedkej spodnej žinčice. Potom kotol znova dajú nad vatru a varia žinčicu, pričom obsah kotla miešajú ohrabielkom (*kočerha*). Keď všetka urda vystúpi na povrch, kotol odstavia a vrstvu urdy na povrchu žinčice zberajú varechou (*polonnik*) na plátenné cedidlo (*cidelo*), kde ju ponechajú dva tri dni odtiecť. Takto získaný produkt sa nazýva *urda* alebo *vurda*. Formou i chuťou sa podobá hrudovému syru, no oproti budzu je urda menej trvácna a obsahuje menšie množstvo tuku. Na väčšine salašov urda bola hlavným jedlom pastierov, ktorí ju používali jednak ako omastu pri varení cestovín a zemiakov,¹⁹⁵ jednak ako základný pokrm konzumovaný s chlebom. Na jasinských poloninách bačovia odovzdávali produkciu urdy spolu s hrudovým syrom majiteľom oviec. Na niektorých salašoch zvykli vyrábať z čerstvej urdy ovčie maslo, a to tým

¹⁹¹ Výrobu hrudového syra na Bukovine opisuje R. F. Kaindl, c. d., 64–65.

¹⁹² Výrobu syrov v iných oblastiach Karpát a na Balkáne pozri hlavne v prácach: T. Morariu, *Vieța pastorală...*, c. d., 171 an., R. Vuita, c. d., 197 an., *Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa* (príslušné state v jednotlivých štúdiách), J. Podolák, *Letné salašníctvo oviec...*, c. d., 52 an., B. Kopeczyńska-Jaworska, *Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim*. Prace i materiały etnograficzne VIII–IX, Łódź–Lublin, 155–322.

¹⁹³ I. Simonjenko, c. d., 384.

¹⁹⁴ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 17.

¹⁹⁵ Už D. J. Wahilewyč (*Huculové...*, c. d., 493) zistil výrobu urdy na poloninách, pričom považuje urdu za *caseus secundarius*, ktorý „neypřjemnějším omastkem horalův gest“.

spôsobom, že urdu dali do berbenice, priliali asi 2 l teplej vody, rozmiešali trepákom a potom kolísaním berbenice získali maslo. Ovčie maslo získavali aj zo staršej tekutej urdy: čerstvú urdu zberali a odlievali do berbenice a asi po dvoch týždňoch mútením vyrobili maslo. Na odkladanie urdy sa používala aj špeciálna drevená nádoba, zvaná *serbanka*. Po uvarení nevarky a po zobrať vrchnej urdy zostáva v kotle spodná riedka tekutina — *žentica* (v Jasine zvaná tiež *zvarka*), ktorú užívajú zriedkavejšie ako pokrm pre pastierov, no predovšetkým ako nápoj pre psov a pre ošípané.

Okrem nevarky sa získava ako vedľajší tekutý produkt aj druhá srvátka, a to pri druhom stláčaní hrudy. Táto srvátka sa volá *žentičik* alebo *žentiček*. Tento produkt sa využíva v poloninskom mliečnom hospodárstve dvojako: buď sa po uvarení užíva ako pokrm pre pastierov, alebo sa z neho vyrába ovčie maslo. Pri výrobe ovčieho masla surový žinčičník uvaria na žinčicu, z ktorej mútia maslo alebo hneď po vychladnutí alebo ju zlievajú do bočky, kde sa z nej po niekoľkých dňoch zberá vrchná kyslá smotana (*smetana*). Z kyslej smotany mútením získajú ovčie maslo (mútiť označujú slovom *kolotiti*). Spodok kyslej žinčice (*kvasna žentica*) pastieri konzumujú ako výživný nápoj alebo ako omastu. Ovčie maslo (*vivče maslo*) sa konzumuje jednak priamo na salaši, jednak sa znáša z polonín do dediny, kde sa užíva zväčša ako liečebný prostriedok. V ľudovom liečení je ovčie maslo účinným liekom pri zlomeninách, pri liečení hnisavých rán, pri chorobách srdca (natieranie hrude), pri bolestiach hlavy (masírujú spánky) ap. Podobne aj kyslej žinčici pripisujú Huculi liečivé účinky najmä proti pľúcnej tuberkulóze. Napokon pri výrobe masla zostáva v nádobe odpadová tekutina — *emar*, ktorý sa používa ako pokrm na salašoch i v domácnostiach.

Hlavným cieľom tradičného mliečneho hospodárenia na poloninách je produkcia bryndze. Tento druh syra sa získava ďalším spracovaním dozretého hrudového syra. Celý postup pri výrobe bryndze sa nazýva *bryndziti brindzu* alebo *biti brindzu*.¹⁹⁶ Bryndzu vyrábajú hlavne v dedinských domácnostiach majiteľov oviec. Pastieri robia bryndzu na poloninách v menšom rozsahu a zväčša pre vlastnú potrebu. V domácnostiach vyrábajú bryndzu krájaním hrudového syra do šaffov, jeho miesením, solením a zakladaním do gelety. Na poloninách pri karpatských Huculov sa bryndza vyrábala vo väčšom rozsahu aj priamo na salašoch. Na poloninách bol všeobecne zaužívaný tento postup: Správne vykysnutý hrudový syr (*budz*) krájajú, alebo rozlamujú v rukách, hádžu do putery, solia a tlačia dreveným tlkom (*braj*). Jeden koniec tohto pracovného nástroja je na okrajoch ozubený (na drobenie syra), druhý koniec je hladký (na miesenie syra v druhej fáze spracovania). Keď ozubeným koncom tlačiarov rozdrobia syr na drobné kúsky, nasolia ho a premiešajú ho s kúskami pokrájanej vyzretej urdy. Potom dvaja muži hladkými koncami tlačiarov miesia bryndzu (*bjut brindzu na vchrest*) a krútením tlkov povedľa stien roztierajú bryndzu dovtedy, kým sa z nej neutvorí mäkká cestovitá hmota. Keď je hrudový syr dobre zmiešaný s urdou

¹⁹⁶ Opis spracovania bryndze podávame na základe zistení z oblasti Čornej Tisy. Keďže tento postup sa zásadne nelíši od postupov opísaných v prácach z iných oblastí, ďalšie údaje sa vzťahujú na celú oblasť huculskú bez konkrétnejšej lokalizácie.

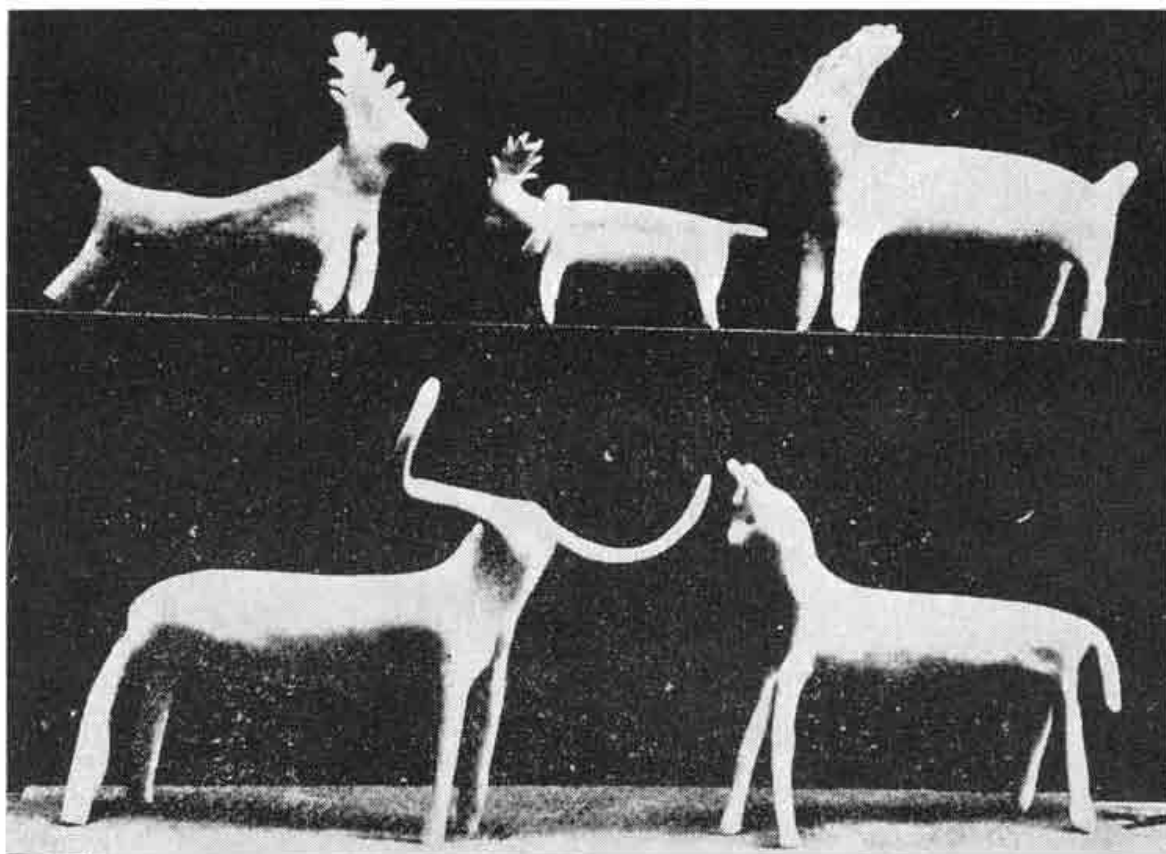
a hlavne dobre vymiesený a zakonzervovaný soľou, vyberú bryndzu z putery a natlačia ju do drevenej geletky (*berbenica*, *brindzanka*) alebo do menšieho súdka (*bočka*). Na uskladnenie bryndze používajú najradšej novú nádobu (*posuda*), aby bryndza neplesnivela. Keď je bryndza dobre natlačená a zhora priložená dreveným dienkom s kamenným závažím, vydrží aj dve zimy. Starí bačovia v Čornej Tise udávajú aj prastarý a v súčasnosti na tomto území už zaniknutý spôsob uskladňovania bryndze „v miešku z kozľacej kože; ale dnes takto robia už len Rumuni“. Pastieri v rumunských Karpatoch skutočne uskladňujú suchú, na drevenom strúhadle rozdrobenú a nasolenú bryndzu v kožených vreciach zvaných *burduf*, podľa čoho je aj takto konzervovaná bryndza označovaná *brinza de burduf*.¹⁹⁷ V posledných rokoch začali vyrábať bryndzu na huculských kolchozoch aj strojmo.

Malá časť hrudového syra na huculských poloninách sa používala aj na výrobu pareníc, ktoré sú v tejto oblasti známe vo forme rozličných figúriek a vo forme obradného koláča. Parené syry sa zhotovujú z čerstvého hrudového syra, ktorý pokrájajú na potrebné kusy a vložia do horúcej vody. Jednotlivé kusy syra potom miesia (*žmu*) v rukách, až kým sa z neho neutvorí jemná ťahavá hmota. Takto pripravený parený syr vkladajú do drevených alebo plechových foriem, ktoré zobrazujú figúrky (*figli*) zajačikov, kráv, oviec ap. Hotové figúrky vložia do roztopeného masla, čím získajú žltý lesklý povrch. Pastieri vyrábajú figúrky z parených syrov ako darčeky pre rodinu a pre návštevníkov salaša. Zriedkavejšie ich nosili v minulosti aj na trhy. Figúrky jahňata (*barančok*) majú obradnú funkciu na Veľkú noc (*na pasku*). Okrem figúr vyrábajú z pareného ovčieho syra na celom huculskom území aj obradné koláče. Aj v tomto prípade kusy hrudového syra vkladajú do horúcej vody a miesením v rukách vytvoria okrúhly koláč (*kolač*) s otvorom v strede. Z jednej hrudy syra zhotovia 12–16 takýchto koláčov, z ktorých si každý pastier ponechá pre seba jeden kus, ostatné rozdadajú. Koláče z pareného syra zvyčajne nejedia, ale odkladajú v domácnostiach a používajú na svadbách vo funkcii obradného pečiva.¹⁹⁸

Všetky dosiaľ opísané mliečne produkty sa získavali zo zakľaganého ovčieho mlieka. Na huculských poloninách i v dedinských domácnostiach sa však používalo ovčie (aj kravské) mlieko aj vo forme hustého kyslého mlieka, známeho pod menom *husľanka*. Tento druh kyslého mlieka pripravujú z čerstvého mlieka, ktoré uvaria v kotle, potom odstavia, dajú vychladnúť a napokon ho zlejú do drevenej berbenice, ktorá nebola umytá od predchádzajúcej husľanky. Nádobu naplnia odrazu až po vrchný okraj, uzavrú horným dnom, prikryjú čistou plachtou a ak je chladné počasie, zabalia ju do kožucha. Mlieko v nádobe sa od zvyškov predchádzajúceho kyslého mlieka skýši za 10–12 hod. a zhustne ako

¹⁹⁷ Vrecia sú zhotovené z kozľacej alebo ovčej kože a obrátené na krátko ostríhanou vlnou smerom dnu. Po správnom uzavretí takéhoto vreca zakonzervovaná bryndza vydrží aj niekoľko rokov. O forme koženého vreca a uskladňovaní syra v ňom na území rumunských Karpát pozri práce R. V u i a, c. d., 205 an., J. P o d o l á k, *Poznatky z výskumu...*, c. d., 125 a obr. 10 na str. 123.

¹⁹⁸ V Čornej Tise navliekajú takéto koláče na družbovskú paličku. Ak nemajú koláč z ovčieho syra, zhotovujú náhradný koláč z múky. Koláč si odkladajú na pamiatku.

Obr. 37. Figúrky zo syra. Podľa W. Szuchiewicza, c. d., 257

Obr. 38. Figúrka barančeka zo syra, Jasiňa. Foto NÚ SAV – J. Podolák 1961

huspenina. Podľa iného spôsobu vychladnuté prevarené mlieko vlejú do čistej nádoby, ale primiešajú do neho niekoľko lyžíc kyslej smotany alebo husľanky. Kyslé huspeninovo husté mlieko vydrží v nádobe až do nasledujúceho leta. V zimnom období bola husľanka jedným z najhlavnejších pokrmov huculského ľudu. Podnes ju pripravujú aj kolchozníci, pravda, len pre vlastnú potrebu. Z nádoby ju vyberajú buď odkrytím vrchného otvoru, alebo stiahnutím obručí z nádoby a rozobratím dúžok, pričom husľanka zostane v kuse na spodnom dne. Pri naberaní ju odkrajujú nožom alebo lyžicami. Ak je príliš kyslá, rozriedujú ju vodou a jedia lyžicami ako polievku. Husľanka podnes slúži ako výživný a v lete aj osviežujúci pokrm pre ľudí, okrem toho zriedenou husľankou prikrmujú ovce po okotení. Tento druh kyslého mlieka sa nevyrába len na poloninách, ale aj v dedinských domácnostiach, kde naň používajú hlavne kravské mlieko. Všeobecne sa husľanka uskladňuje v chladných komorách, na Prikarpatí bolo zvykom uskladňovať ju spolu s inými výrobkami z kravského mlieka v špeciálnych mliečnych jamách blízko obytného domu.¹⁹⁹ Hoci v ukrajinských a Západných Karpatoch sa tento druh kyslého mlieka vyskytuje predovšetkým u Huculov, nemožno ho považovať za špecifikum huculského mliečného hospodárstva, pretože podobné mliečne výrobky sú známe aj u rumunských pastierov (*lapte gros*)²⁰⁰ a na Balkáne (bulharské *kiselo mleko*).²⁰¹

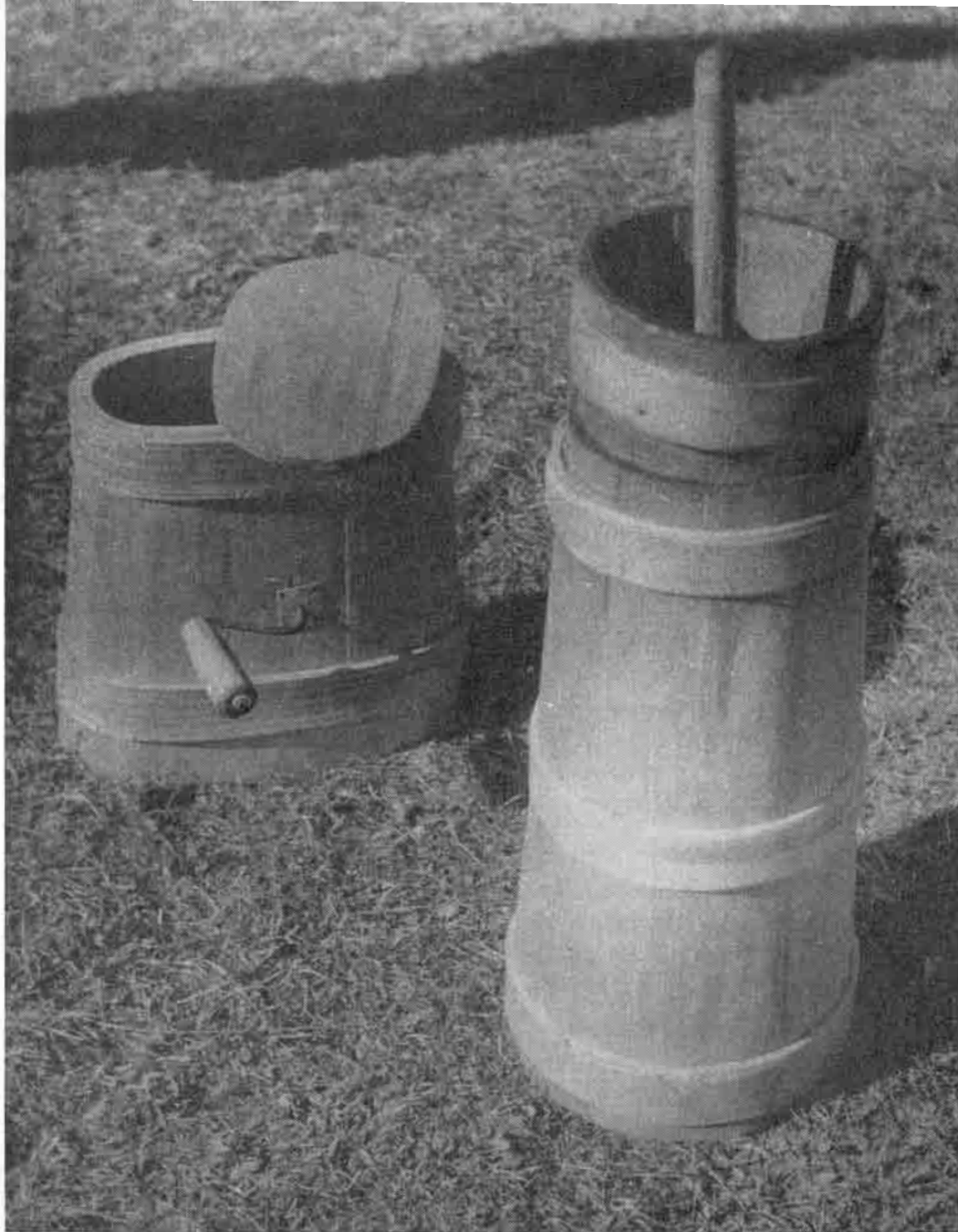
Okrem ovčieho a kozieho mlieka Huculi zužitkovali v poloninskom hospodárstve aj mlieko kravské. Všeobecne možno povedať, že u zakarpatských Huculov, kde bolo poloninské hospodárstvo na vyššej úrovni, kravské mlieko sa v predkolchoznom období spracovávalo oddelene, na rozdiel od huculského územia v Ivano-Frankovskej oblasti, kde sa kravské mlieko na poloninách vo väčšej miere miešalo s mliekom ovčím, alebo jeho spracovanie tvorilo aspoň súčasť celkového mliečného hospodárstva na polonine. Podľa toho u zakarpatských Huculov boli hlavnými výrobkami z kravského mlieka v období súkromného hospodárenia maslo, husľanka a tvaroh, vo východnej časti huculského územia sa kravské mlieko využilo hlavne na husľanku a zmiešané s ovčím a kozím mliekom na výrobu syrov (najmä parených syrových figúriek) a len časť sa použila na spracovanie kravského masla. Husľanku vyrábali z kravského mlieka podobným spôsobom ako z mlieka ovčieho. Kravské maslo získavali zo smotany mútením (*biti maslo*), ktoré sa konalo dvojakým spôsobom. Podľa staršieho spôsobu smotanu vliali do pol berbenice, nádobu uzavreli druhým dnom, zavesili ju ležmo na strom a prudko kolísali dovtedy, kým sa zo smotany neutvorilo maslo. Podľa druhého spôsobu smotanu vliali do berbenice, ktorú postavili a miešali betelevom dovtedy, kým sa nezmútilo maslo.²⁰² Na Zakarpatí sa už dávnejšie používala na mútenie masla špeciálna nádoba, ktorá sa v ničom nelíšila od drevených mútovníkov v celých Západných Karpatoch. Aj bukovinskí Huculi mútili maslo (*maslo, pina*) prevažne v uzavretej nádobe, zavesenej v kolibe alebo

¹⁹⁹ W. Szuchiewicz, c. d., 130.

²⁰⁰ J. Podolák, *Poznatky z výskumu ...*, c. d., 130.

²⁰¹ Na základe vlastného výskumu v pohorí Stara Planina v Bulharsku r. 1965.

²⁰² R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 20.

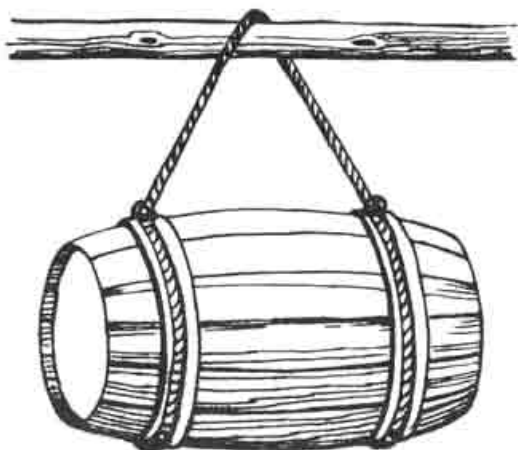
Obr. 39. Drevené nástroje na mútenie masla, Jasiňa. Foto NU SAV — J. Podolák 1961

v izbe.²⁰³ Menšie množstvo smotany mútili kolísaním a potriasaním nádoby v ruke. Aj pre bukovinských Huculov bolo však príznačné, že surové kravské mlieko zriedkavo ponechávali na kýšku a radšej ho používali na výrobu husľanky. Pre poloninské mliečne hospodárstvo na Zakarpatí je charakteristické, že kravské maslo vyrábali len Huculi, zatiaľ čo v oblasti Bojkov a Lemkov ukra-

²⁰³ R. F. Ka indl, c. d., 65.

jinské obyvateľstvo výrobu masla z kravského mlieka na poloninách nepoznalo. Výnimku v tomto smere tvorili zakarpatské dediny s pôvodnými nemeckými kolonistami.²⁰⁴

Organickou súčasťou mliečného hospodárstva na poloninách v období pred kolektivizáciou boli formy rozdeľovania mliečnych produktov medzi majiteľov

Obr. 40. Zavesený súdok na mútenie masla. Podľa Harasymezuka — Tabora (c. d., 20) pre-kreslila K. Fulierová

dobytky, ktorí mali účasť na kolektívnom poloninskom hospodárení. Rozdeľovanie mliečnych výrobkov medzi súkromných gazdov bolo v tejto oblasti o to dôležitejšie, že poloninské hospodárstvo bolo zamerané predovšetkým na mliečnu produkciu. Už pri opise tradičného výhonu dobytky na poloninu sme sa zmienili o tzv. dojení na mieru, cieľom ktorého bolo zistiť dojivosť oviec patriacich jednotlivým majiteľom a podľa toho určiť rozsah mliečnych výrobkov pre jednotlivých členov spoločného hospodárstva. Keďže tradičný spôsob rozdeľovania mliečnych produktov medzi majiteľov oviec predstavuje u Huculov jeden z najarchaickejších prejavov na úseku karpatského salašníctva, opíšeme ho podrobnejšie, a to na základe konkrétnych údajov získaných výskumom na okolí obce Jasiňa.

Pri skúšobnom dojení oviec, ktoré sa konalo v čase výhonu na poloninu, každý majiteľ podojil svoje ovce pod dozorom pastierov. Nadojené mlieko meral deputát poloniny spolu s bačom pod dozorom všetkých prítomných gazdov. Pri meraní sa používalo niekoľko základných nástrojov pracovného inventára. Základnou jednotkou na meranie množstva mlieka bol malý drevený črpáček, zvaný *cinivka*, o obsahu asi 3,5 del. Štyridsať *ciniviek* tvorilo jedno vedro, ktoré sa na rozdiel od ostatných vedier nazývalo *mirjannie vidro* (jeho obsah bol asi 14 l). Mlieko sa meralo v drevenej putere, ktorej obsah sa odmeral vodou nalievanou *cinivkami*. Pri nalievaní vody do putery postavil sa do nádoby *mirtuk* (asi 1,5 m dlhá tenká tyč), na ktorý sa nožom vyrezávali vrúbky (*karbik*), označujúce jed-

²⁰⁴ V. Kubijovyč, c. d., I, 73.

notlivé hladiny vody až do obsahu 10 vedier. Mirtuky boli dva, jeden zostal u baču, druhý u deputáta poloniny. Bačovia mali vo zvyku zatleť do spodného konca mirtuka klinec, aby z neho nikto neodrezal. Množstvo mlieka sa značilo na rováše. Mlieko od oviec každého majiteľa osobitne sa odmeralo cinivkami a počet ciniviek sa poznačil na rováš. Pri tomto číslovaní sa používali na rovášoch podobné znaky ako pri počítaní oviec. Okrem množstva mlieka bol na rováši poznačený aj počet oviec a vlastnícky znak alebo iniciálky gazdovho mena. Takýmto postupom sa odmeralo mlieko od všetkých oviec na polonine, pričom prvý v poradí pri odbere mliečnej produkcie bol gazda, ktorý nadojil najviac mlieka.

Po skončení merania dojivosti oviec na polonine deputát zostavil na základe výsledkov dojenja poradie gazdov (*očirid*) pri odbere mliečnych výrobkov. Pri odbere mlieka sa začína od gazdu s najväčším množstvom mlieka a končí sa gazdom, ktorého ovce nadojili najmenej. Syr sa vydáva vo dvoch kolách za sezónu. Celé obdobie pobytu na polonine sa rozdelilo na dve časti. Prvá polovica salašnej sezóny trvala asi do konca júla. Časove bola kratšia než druhá, pretože jej rozsah sa určoval nie počtom dní, ale počtom pôdojov. Vychádzalo sa z predbežného výpočtu, že počet pôdojov musí byť v obidvoch kolách rovnaký. Preto ak sa prvé kolo (*pjersi rjed*) pri odbere mlieka vyčerpalo napr. stopäťdesiatimi pôdojmi, určil sa rovnaký počet pôdojov aj v druhom kole, ktoré však trvalo viac než 50 dní, pretože od 1. septembra sa doja ovce iba dvakrát denne. Podľa týchto predbežných odhadov sa určoval i výhon na poloninu. Preto ak sa v prvom kole predpokladala potreba 50 pôdojov, výhon sa určil najneskoršie na 10. júna, aby sa prvé kolo mohlo absolvovať najneskoršie do konca júla.

Samo rozdeľovanie mlieka sa konalo teda vo dvoch etapách. V prvej etape, trvajúcej od výhonu na poloninu do konca júla, dostal každý gazda štyridsaťnásobné množstvo mlieka oproti množstvu mlieka nadojeného na mieru. Teda ak pri skúšobnom dojení mali ovce jedného gazdu napr. 5 ciniviek mlieka, pri odbere v prvom kole dostal gazda štyridsaťnásobok tohto množstva, t. j. 5 vedier mlieka (1 vedro = 40 ciniviek). Deputát včas oznámil príslušnému gazdovi termín, kedy si má ísť vybrať na poloninu svoj prídel mlieka. Príslušný gazda sa vybral na poloninu s nádobami na mliečne produkty, ktoré dopravil na koni. Cestou na poloninu vyniesol toľko ciniviek soli pre ovce, koľko ciniviek mlieka mu namerali pri skúšobnom dojení. Po príchode na poloninu gazda zostal v kolibe dovtedy, kým sa pre neho pripravovala produkcia mlieka od celého stáda. Za ten čas živil pastierov zo svojich potravín, ktoré priniesol na poloninu, staral sa o udržiavanie vaty a vypomáhal bačovi pri spracúvaní mliečnych výrobkov, a to konkrétne pri výrobe hrudového syra, pri výrobe urdy, pri varení žinčice a ak gazda mienil vybrať časť mlieka vo forme husľanky, asistoval aj pri výrobe tohto produktu. Bača bol povinný poskytnúť gazdovi lôžko v kolibe. Keď gazda dostal produkty z príslušného množstva mlieka, odišiel z poloniny a do koliby prišiel podľa poradia ďalší majiteľ, ktorý bral mlieko z nasledujúceho pôdoja (*udoj*). Takýmto postupom sa vystriedali v prvom kole všetci členovia salašného spolku. Na pridelovanie mliečnych produktov dozeral deputát, ktorý prichádzal

na poloninu podľa potreby, no najmenej raz týždenne. Ak sa prvé kolo odobrania mliečného prídela skončilo pred odhadovaným termínom, t. j. pred 31. júlom, produkciu mlieka za zvyšujúce dni do konca mesiaca si rozdelili medzi sebou pastieri, pravda, so súhlasom deputáta. Skončenie prvého kola pred týmto termínom bolo totiž zárukou, že aj v druhom kole sa ujde mlieko všetkým gazdom v salašnom spolku. Ak sa prvé kolo skončilo po tomto termíne, vznikli obavy, že mliečne hospodárstvo bude neúspešné.

V druhej časti salašnej sezóny, t. j. od 1. augusta približne do konca septembra, účasť na prídela mlieka mali opäť všetci majitelia oviec. V tomto kole bolo však poradie gazdov obrátené, t. j. prvý prídela mlieka si vybral gazda, ktorého ovce mali pri skúšobnom dojení na začiatku sezóny najmenej mlieka. Takýmto spôsobom sa zaručilo, že určením poradia nebudú gazdovia poškodení. Vychádzalo sa pritom zo skúsenosti, že najtučnejšie mlieko je na konci sezóny; z neho dostal pridelené gazda, ktorý bol v prvom kole v poradí prvý, a teda ktorý bral z jarného mlieka považovaného za menej kvalitné. V druhom kole sa pridelovalo mlieko gazdom nie podľa množstva mlieka zisteného dojením na mieru, ale podľa počtu pôdojov. Ak v prvom kole dostal gazda mlieko napr. z troch pôdojov celého stáda, v druhom kole dostal opäť mlieko z troch pôdojov bez ohľadu na množstvo. Inými slovami, ak v prvom kole dostal gazda tri hrudy syra (*tri budzi*), v druhom kole dostal opäť tri hrudy, ktoré však boli podstatne menšie, pretože ku koncu sezóny dojivosť oviec stále klesá. Takýmto spôsobom sa zaručovalo, že po plnom pridelení mlieka v prvom kole dostali aj v druhom kole všetci gazdovia príslušné množstvo mlieka. Rozdiel bol iba v tom, že zatiaľ čo vydanie napr. 150 hrúd syra trvalo v prvom kole 50 dní, v druhom kole sa rovnaké množstvo hrúd vydalo za dlhšie obdobie, približne za 60–70 dní. Takýto ustálený systém zaväzoval pastierov čo najdlhšie dojiť ovce trikrát denne a termín skončenia salašnej sezóny určiť až po vydaní potrebného množstva mlieka všetkým členom salaša. Napriek uvedenému postupu sa niekedy stávalo, že pre zlé počasie alebo z viny pastierov sa neušiel plný prídela mlieka všetkým gazdom. Ak bol takýto nedostatok spôsobený vinou pastierov, pri záverečnom vyúčtovaní deputát odpočítal hodnotu vzniknutej škody z výplaty pastierov. Takto získané peniaze sa však nerozdelili poškodeným gazdom, ale sa nimi vyplatili v nasledujúcej sezóne pastieri, ktorí vyhnali ovce o niekoľko dní skoršie a z mliečnej produkcie dostali prídela poškodení gazdovia. Ak sa pobyt na polonine skončil predčasne pre zlé počasie, poškodení gazdovia dostali chýbajúce množstvo mlieka začiatkom nasledujúcej sezóny, pričom úhrada sa získala zmenšením prídela mlieka pre celý spolok (namiesto štyridsaťnásobku mlieka dostali o dve-tri cinivky menej).

Opísaný systém rozdeľovania mlieka na spoločnom poloninskom hospodárstve — známy u zakarpatských Huculov pod menom *mira na vidra* — bol rozšírený v dedinách na hornej Tise od počiatku 20. stor. (na jednotlivých poloninách sa zaužíval v rokoch 1904–1910). Predtým bol v tejto oblasti rozšírený spôsob rozdeľovania mliečných produktov systémom, označovaným ako *mira na vahe*, *rjed na vahe*. Aj podľa tohto systému sa ovce na začiatku sezóny podojili na

mieru a zistené množstvo mlieka sa poznačilo každému majiteľovi na jeho rováš. Prídel mliečnych produktov nedostal vo forme mlieka, ktoré by si mohol na salaši sám spracovať, ale vo forme hrudového syra, ktorého váha bola dvanásťkrát väčšia než váha mlieka nadojeného pri skúšobnom dojení. Okrem hrudového syra dostal ešte hotovú urdu, ktorá sa váhou rovnala jednej tretine prideleného syra. Prakticky sa váženie konalo tak, že napr. ak niekto nadojil 2 litre mlieka, vyvážil ho na drevenej váhe vodou. Výsledok váženia sa zapísal na rováš. Keď gazda prišiel pre syr, položili na váhu dvanásťnásobok tohto množstva vody a vyvážili ho hrudovým syrom, ku ktorému potom pridali ešte tretinu urdy. Tento starší systém prideľovania syra sa považoval medzi Huculmi za výhodnejší, pretože gazdovia dostávali už hotový syr, na výrobe ktorého sa nemuseli osobne zúčastňovať. Na druhej strane nevýhodou tohto systému bolo, že bačovia nevyrábali syr tak kvalitne, ako keď na ich prácu dozerali gazdovia.

V kolchoznom hospodárstve na poloninách spomenuté systémy rozdeľovania mliečnych produktov zanikli. Kolchoz uzatvára s bačom každoročne pracovnú dohodu, podľa ktorej bača je povinný za každú dojnú ovcu vyrobiť pre kolchoz určité množstvo hrudového syra a urdy. Výška tejto dávky nie je presne ustálená a mení sa podľa špecifických okolností. Napr. v dohode jasinského kolchozu s jedným bačom v Čornej Tise z 15. apríla 1957 sa uvádza, že bača sa zaväzuje dodať kolchozu za 243 dojných oviec 19 centov syra hrudového a 5 centov urdy, a to najneskoršie do 24. septembra bežného roku. Za dodávky syra mimo plánovaného množstva dostanú ovčiarim mimoriadne odmeny. Za súkromné ovce zaradené do kolchozného stáda dostávajú gazdovia o niečo menšie množstvo syra a urdy, pretože syrom vyrovnávajú poplatky za pašu a za pastierov.

V súvislosti s mliečnym hospodárením sa treba zmieniť ešte o spôsoboch dopravy mliečnych produktov z polonín do dediny. Prevládajúcou formou transportu na poloninách vôbec je nosenie predmetov na huculských koňoch. Na väčších poloninách zabezpečoval všetky práce súvisiace s transportom osobitne poverený pastier, nazývaný *terchač*. Z polonín dopravoval na koňoch mliečne produkty a cestou na poloniny vynášal či už prázdne nádoby alebo potrebné predmety a produkty, ako potraviny pre pastierov, soľ pre dobytok ap. Na zakarpatských poloninách bolo zvykom, že každý gazda dopravoval svoje mliečne výrobky na vlastných koňoch. Pri transporte koňmo pripevňovali na chrbát koňa drevené sedlo (*tarnicia*), zložené z dvoch pozdĺžnych bočných doštičiek (*pochrebtina*) a zo spojovacieho predného a zadného oblúka (*obluk*). Pod sedlo na chrbát koňa prestierali kus súkna z kozej srsti (*pidklad*) a samo sedlo pripevnili konopnými *popruhami*. Na sedlo sa prestrela malá vlnená deka (*prsidka*).²⁰⁵ Hrudy syra a urdy naložili do vrecúšok (*mich*) alebo do vlnenej kapsy (*besaha*), čerstvejší syr do geletky a žinčicu do berbenice. Z pomôcok na nosenie si zasluhujú pozornosť najmä dvojité súkenné torby (*besaha*), ktoré sú u Huculov najpoužívanejšími vôbec. Okrem mliečnych výrobkov nosia v nich aj potraviny, šatstvo, jahňatá ap. Tieto kapsy nosia nielen na koňoch, ale aj na pleci, pričom

²⁰⁵ W. Szuchiewicz, c. d., 95–96.

jednu polovicu majú prehodenú vzadu a druhú vpredu. Ak sedia na koni, besahu majú prehodenú cez chrbát koňa.²⁰⁶ Tento typ kapsy patrí k najcharakteristickejšim javom tradičnej pastierskej kultúry v Karpatoch.²⁰⁷ Z iných transportných prostriedkov sa používa u Huculov vreca zhotovené z prevrátenej kozej kože. Názov tohto vreca (*bordiuch, borduch*)²⁰⁸ poukazuje na vplyv zo susedných pastierskych oblastí v Rumunsku.²⁰⁹ V posledných rokoch sa vybudovali k niektorým poloninám schodné cesty, ktoré umožňujú dopravu mliečnych produktov zo salašov na kolchozných traktoroch.

Keďže produkty mliečného hospodárstva u zakarpatských Huculov sa vyrábali predovšetkým pre potreby ľudovej stravy, v ktorej tvorili popri kukuričných jedlách najväčšiu skupinu pokrmov, na trh sa odvážali mliečne výrobky zriedkavo. Z opísaných výrobkov sa predávali na trhu predovšetkým figúrky z pareného syra a v menšej miere bryndza. O niečo čulejší bol obchodný styk medzi poloninami a podhorskými trhovými strediskami v Ivano-Frankovskej a Černovickej oblasti. Aj tam však slúžili mliečne produkty predovšetkým na zaokrytie vlastnej potreby v domácnostiach jednotlivých chovateľov dobytku. Takéto zameranie mliečnej výroby značne obmedzovalo rozšírenie sortimentu mliečnych výrobkov, pretože výroba sa neriadila dopytom na trhu, ako to bolo v niektorých iných oblastiach Karpát, napr. na Slovensku. Tým si vysvetľujeme, že hoci u Huculov má poloninské hospodárstvo väčší rozsah než napr. hôľne pastierstvo na Slovensku, výroba mliečnych produktov v ukrajinských Karpatoch sa obmedzuje zväčša na tradičné produkty karpatského salašníctva, čím je počet druhov mliečnych výrobkov podstatne menší.

6. Zimovanie dobytku na poloninách

V období súkromného hospodárenia končil sa letný pobyt pastierov na zakarpatských huculských poloninách zvyčajne po rozdelení mliečnych produktov všetkým členom salašného spolku. Deputát poloniny určoval termín návratu do dediny približne koncom septembra. Rozdelenie oviec sa konalo v niektorých dedinách priamo na letnom salašisku. Ak poloniny boli príliš vzdialené od obce, určovalo sa miesto rozlúčenia oviec bližšie k dedine. V určený deň prišli gazdovia na salaš a zhotovili provizorné ohrady pre svoje ovce. Keď sa ovce vrátili

²⁰⁶ V lazových obciach chodievali Huculky z ďalekých dvorov do kostola vždy na koňoch. Na ceste boli oblečené v starých šatách, sviatočné mali zložené v besahách prehodených na koni. Pred príchodom do dediny sa preoblekali do nových šiat.

²⁰⁷ Podobné kapsy utkané z vlny mali aj slovenskí pastieri v oblasti Nizkych Tatier. V Terchoviej používali dvojité plátenné kapsy pri doprave mlieka koňmo z *chol'varkov* do dediny. Podobne aj v Detve používali *bisaki, bisahi* (K. A. Medvecký, Detva, 1906, 149).

²⁰⁸ Podobné vrecia na uskladnenie a transport bryndze poznali aj prikarpatskí Huculi (W. Szuchiewicz, c. d., 100–101, R. W. Harasymczuk – W. Tabor, c. d., 41–42, B. Kopeczyńska-Jaworska, *Materiálle k štúdiu pastierstva na Slovensku*. Slovenský národopis VII, 1959, 419). V rumunských Karpatoch sa takéto vrece nazýva *burduf* (J. Podolák, *Poznatky z výskumu...*, c. d., 125, R. Vuia, c. d., 205).

²⁰⁹ R. Vuia, c. d., 205.

posledný raz z paše, zatvorili celé stádo do spoločnej ohrady a po jednej vypúšťali cez strungu, kde ich bača prezeral, podľa znakov zisťoval majiteľov a odovzdával ovce príslušným gazdom. Každý gazda zatváral svoje ovce do osobitnej ohrádky, kde si vrubmi na drevo značil počet prevzatých oviec. Napokon si porovnal súčet oviec so stavom poznačeným na rováši. Na niektorých salašoch si každý gazda preberá ovce priamo z košiara a iba pri strunge kontroluje ich počet a vlastnícke znaky bača s deputátom. Na bačovo zavolanie „rozlučaj sobi!“ prevezme každý majiteľ svoje ovce a zatvorí ich do osobitnej ohrádky.²¹⁰

Počet oviec po skončení sezóny býva pravidelne nižší než pri výhone na salaš. Všeobecne sa počíta každý rok so stratou asi 3 0/0 oviec, v čom sú započítané jednak ovce roztrhané divou zverou, jednak ovce uhynuté na rôzne choroby. V niektorých salašných spolkoch bol zaužívaný zvyk, že v priebehu sezóny sa hlásilo uhynutie ovce len deputátovi, ktorý preveril udávanú príčinu uhynutia a poznačil si úbytok vo svojom zošite. Gazdovi sa ohlásila strata až pri rozdeľovaní oviec koncom leta, pričom však prídel syra si vybral na plný počet dojnych oviec. Pri rozdeľovaní sa predložila gazdovi koža uhynutého zvierata, ktoré identifikoval podľa svojich vlastníckych znakov.

Až po rozdelení oviec majiteľom a po urovnaní právnych záležitostí sa konala na polonine spoločná hostina majiteľov dobytka a pastierskeho kolektívu. Hostinu na rozlúčenie salaša (*rozlučeňje*) financoval deputát poloniny. Pri tejto príležitosti poinformoval prítomných gazdov o výsledkoch celoročného hospodárenia a zistil ich mienku o spokojnosti alebo nespokojnosti s prácou pastierov, s kvalitou mliečnych výrobkov, so zdravím dobytka ap. Pri tejto hostine sa všetci prítomní zabávali, jedli a pili podobne ako pri výhone na poloninu. Hostiny z príležitosti skončenia salašnej sezóny sa konajú aj na kolchozných salašoch, kde sa príslušné výdavky uhrádzajú zo spoločného fondu.

Rozlúčkovou hostinou sa skončí spoločné pasenie dobytka na polonine. Jednotliví gazdovia preberú ovce a prirúnu do dediny. Podľa starej tradície sa zachovával zvyk, že bača so starším ovčiarom zostal ešte niekoľko dní na polonine, kde pásol svoje ovce a pripravoval sa na návrat do dediny. Predovšetkým vyčkávali na pokojné doháranie živej vetry. Verili totiž, že človek nesmie zahasť živý oheň odrazu, ale ho musí nechať vyhasínať postupne, lebo v opačnom prípade by ich zastihlo nešťastie: zlý duch (*mara*) by mohol spôsobiť škodu podpálením koliby alebo košiara.²¹¹ Keď vatra úplne vyhasne, popol zhrabú na kôpku, narádie naložia na kone a opustia poloninu. Pre majiteľov oviec sa začína obdobie jesenného pasenia (*osenovišče*), v rámci ktorého každý majiteľ vyháňa svoj dobytok (ovce i hovädzí dobytok) na lúky a polia v blízkosti osady. V bojkovských dedinách na Zakarpatí sa utvárali v rámci jesenovania malé stáda oviec podľa podobnej organizácie ako v období jarného pasenia.²¹² Podobne v niektorých dedinách Ivano-Frankovskej oblasti bolo zvykom na jeseň košarovať po-

²¹⁰ I. Simonjenko, c. d., 385.

²¹¹ Tamže, 386.

²¹² V. Kubijovyč, c. d., I, 72.

zemky okolo osady a ovce prikrmovať senom.²¹³ Na kolchozných hospodárstvach sa vyhánajú ovce v jesennom období na lúky v blízkosti ovčích fariem.

V zimnom období sa ovce a hovädzí dobytok krmili buď v dedinských maštaliach jednotlivých gazdov, alebo na horských zimoviskách. Zakarpatskí Huculi označovali individuálne horské zimoviská dobytká názvami *zimarka* alebo *zimivka*. Zimoviská sa budovali v období súkromného hospodárenia na horských lúkach, na poliankach a na nižších poloninách (700–1300), ktoré sa ponechávali na kosenie. V letnom období Huculi odchádzali k zimoviskám kosiť trávu a pripraviť zásoby sena na zimu. Seno presúšali najprv roztrásené po zemi a potom uložené v malých kôpkach (v Laziščine *kopiek*, na východnej strane Karpát *kopica* alebo *višenka*)²¹⁴ alebo na ostrvách (*ostreva*). Usušené seno prenášali na nosidlách (*nosilenki*) do stohu (*stih*) ohradeného dreveným plotom (*oplit*).²¹⁵ Takto pripravené seno zostávalo v kopách až do skončenia.

Zimné maštale (v Jasine *zimivka*, u východných Huculov *zimarka*) vlastnili len bohatší gazdovia, ktorí mali väčší počet hovädzieho dobytku a oviec, ktorí mali dostatok lúčnych plôch, kde mohli vyprodukovať potrebné zásoby sena, a napokon ktorí mali možnosť ponechávať cez zimu pri dobytku svojich členov rodiny alebo najatých sluhov. Hlavnou príčinou budovania zimných maštali mimo dediny bolo umožnenie skonzumovať zásoby sena priamo na lúkach alebo poloninách, kde sa urodilo. V období kolektivizácie začal tento systém upadať, pretože pre kolchozníkov vlastníacich po jednej krave by bol takýto spôsob zimného chovu príliš nákladný. Podľa stavu z r. 1961 jestvovali na okolí Jasini zimoviská už len na niekoľkých poloninách: na Ploskej (Čierna Tisa) boli 4 zimoviská, na Douhej (Čierna Tisa) bolo 6 zimovísk a na Foresku (Laziščina) stáli tri zimoviská. Tieto zimné filiálne hospodárstva sa v uvedenom roku nepoužívali, lebo ich pôvodní majitelia boli už členmi kolchozu.

Pri výbere miesta na zimovanie sa uprednostňovali plochy, kde bola možnosť vybudovať viacej maštali na jednom mieste. Napr. v Černej Tise bolo zvykom, že viacerí gazdovia (štyria-piati) vzali do spoločného prenájmu poloninu, ktorá bola súca na kosenie, rozdelili ju na potrebný počet dielov a vystavili tam skupinu maštali. Každý gazda mal iba jeden stavebný objekt (*zimivka*), ktorý sa pôdorysne členil na niekoľko priestorov, prispôbených druhom a počtu dobytku. Keďže v tejto obci zimovali na poloninách hlavne ovce, aj ustajňovacie priestory boli prispôbené tomuto cieľu. Jedna takáto zimivka na polonine Douha bola pôdorysne rozčlenená na štyri časti: ovčiareň (*zimivka*), jahňaciareň (*jančierka*), obytná miestnosť (*chatčina*) a uskladňovací priestor (*komora*). Celá budova bola vystavaná z masívneho nízkeho zrubu. Pôdorysne tvorila obdĺžnik o rozmeroch asi 8 × 18 m. Na jednom konci bola najväčšia miestnosť — ovčiareň, nazývaná zimivka (o rozmeroch asi 8 × 10 m). Jeden vchod mala zvonku, druhý zo susednej jahňaciarne, cez ktorú sa prechádzalo do obytnej miestnosti. Ovčiareň bola bez mostníc a bez povaly. Škáry medzi brvnami zrubu boli

²¹³ J. Falkowski, c. d., 53.

²¹⁴ Tamže, 54–55.

²¹⁵ W. Szuchiewicz, c. d., 193 an.

Obr. 41. Pásmo zimovísk na juhovýchodných svahoch Svidovca pri Rachove (výška 600–1000 m). Foto V. Kubijovč

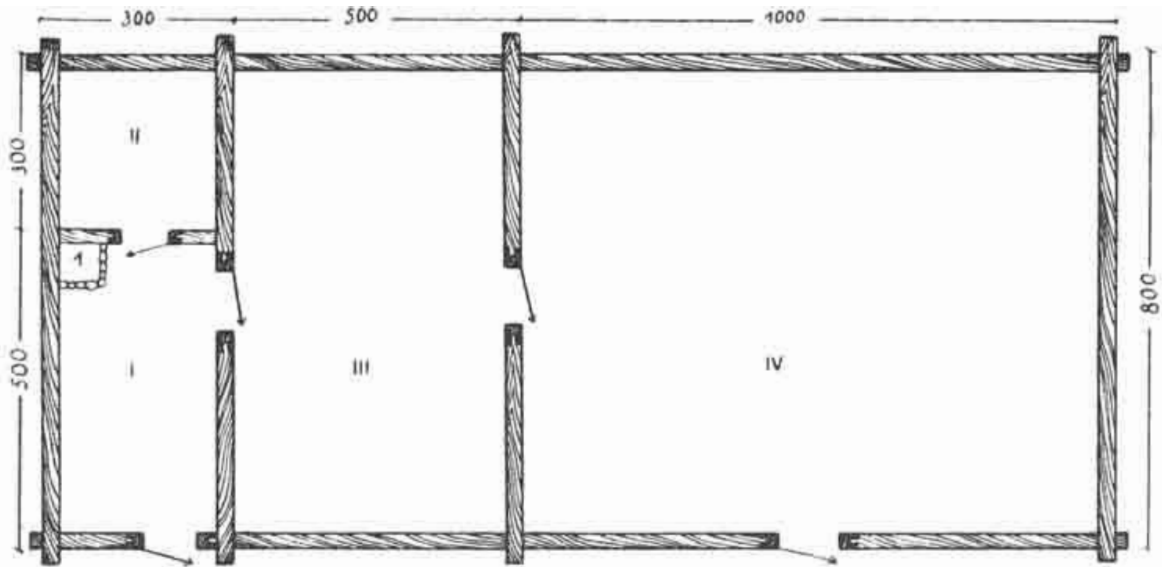
Obr. 42. Huculská zimarka na svahu Svidovca (podľa diela V. Kubijovč, c. d., II, obr. 24). Foto J. Král

upchaté machom. Vrch priestoru uzatvárala šindľová strecha, položená na masívnych krokviach. Okolo stien ovčiarne boli drabinky na seno. Susednú miestnosť tvorila jahňaciareň (*jančierka*) o rozmeroch asi 8×5 m. Tento priestor nemal prístup zvonka, iba po jedných dverách zo susedných miestností. Keďže jahňatá potrebovali teplejšiu miestnosť, v jahňaciarni boli mostnice (*míst*) a povala (*poval*) zo štiepaných polien. Na povale bola z vrhnej strany vrstva hliny. Medzi brvnami zrubu bol upchatý mach. Ak aj mladý hovädzí dobytok zimovali na polonine, vyhradili mu časť jahňaciarne, alebo na niektorých zimoviskách vyčlenili pre hovädzí dobytok osobitnú miestnosť.

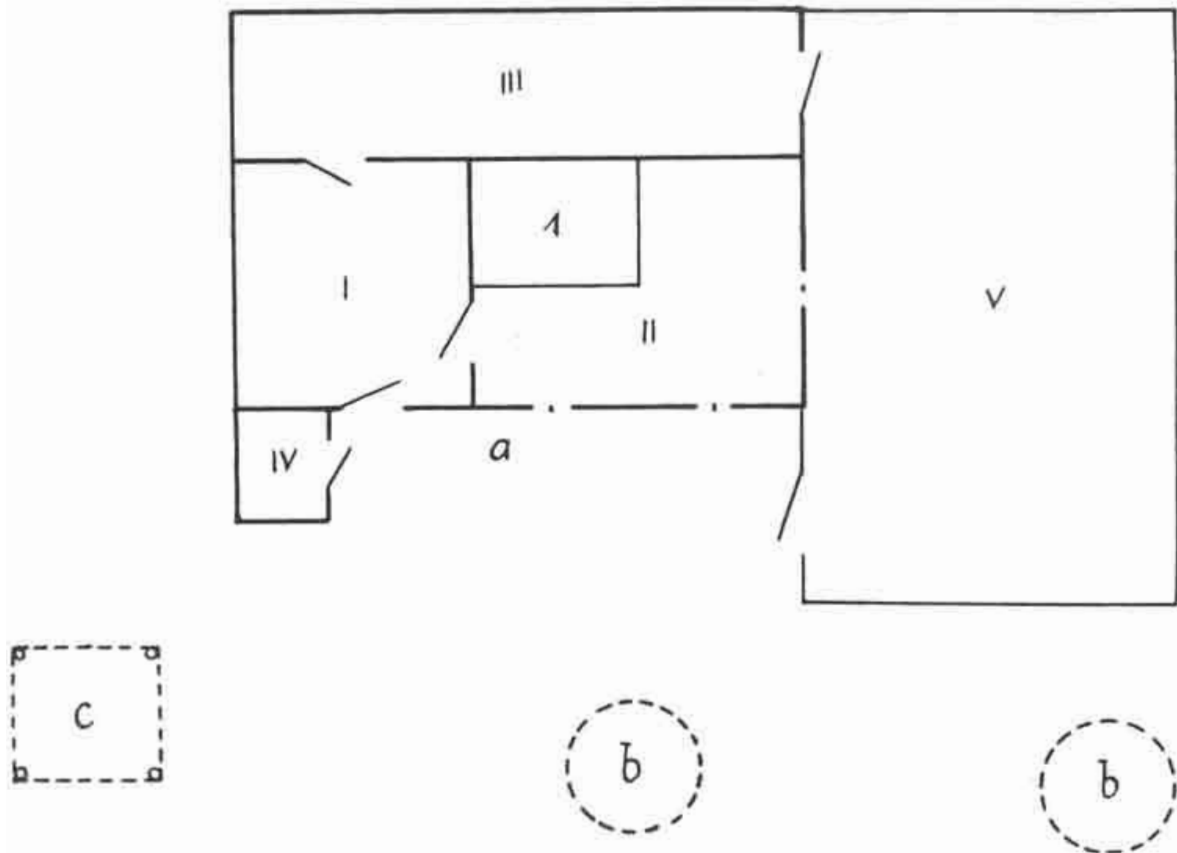
Obytnú časť zimoviska tvorila izba zvaná *chatčina* (o rozmeroch 5×3 m). V tejto miestnosti bola podlaha (*míst*) z dosák alebo z jemnejšie poštiepaných driev a zvrchu bola utesnená povala. Škóry v zrube boli upchaté machom a z vnútornej strany bol zrub vymazaný blatom. Aj povala bola omazaná blatom a zvrchu založená vrstvou hliny. Miestnosť mala jedno malé okienko (medzi dvoma brvnami vyrezaný úzky zasklený otvor) a troje dvere: jedny tvorili vchod zvonku, druhými sa prechádzalo do susednej komôrky a tretie viedli do jahňaciarne a cez ňu až do ovčiarne. Interiér obytnej miestnosti bol zariadený veľmi skromne. V kúte pri stene od komôrky stálo kamenné ohnisko (*peč*), okolo stien lavice na sedenie a na odkladanie predmetov a pričňa na spanie (asi pre dve osoby). Pri stenách pod povalou viseli vodorovne pripevnené žrdky (*hredka*, *žertka*) na vešanie šatstva. Keďže miestnosť slúžila nielen na spávanie a na prípravu stravy, ale aj na vykonávanie niektorých domácich prác, uskladňovali sa v nej okrem kožených a súkenných prikrýviek a šatstva aj nádoby na varenie a drobnejšie pracovné nástroje (nože, sekery, fakle, lampáše ap.). Najmenšiu miestnosť celého zimoviska tvorila komôrka (komora, o rozmeroch asi 3×3 m), v ktorej sa uskladňovali potraviny, soľ pre dobytok, nádoby na mlieko a pracovné náradie (motyky, lopaty na odhadzovanie snehu, píla na rezanie dreva). Z komôrky viedol východ rebríkom na povalu. Obidvoje dvere vedúce do budovy zvonku (dvere do izbičky i do ovčiarne) sa otvárali smerom von, aby ich divá zver nezatlačila dnu. Keď napadlo veľa snehu a obidva vchody zavialo, pastieri sa dostali z budovy cez dymník v streche.

Zimné stavebné objekty na iných poloninách zakarpatských Huculov predstavovali z architektonického hľadiska jednotný typ, ktorý sa v detailoch už pri výstavbe prispôboval funkcii filiálnych hospodárstiev. Na niektorých poloninách bol obytný priestor s komôrkou vybudovaný oddelene od budovy na ustajnenie. Na severovýchodnej strane Karpát sa vyskytovali aj trojpriestorové zimoviská, kde jednu miestnosť tvorila vlastná maštaľ, druhú tvorila sieň a tretiu kolibka pre pastierov. Nad stajňou a nad kolibkou bol priestor krytý povalou (*stelina*), pričom miesto pod strechou (*pid*) slúžilo na uskladnenie sena.²¹⁶ Všeobecne boli zimoviská na východnej strane Karpát o niečo menšie a najmä v nižších polohách roztrúsenejšie, čo si možno vysvetliť odlišnými pomermi vo vlastníctve pôdy a vo vlastníctve dobytku. V celej huculskej oblasti bolo zvykom

²¹⁶ R. W. Harasymczuk — W. Tabor, c. d., 37.

Obr. 43. Pôdorys zimarky (schematický náčrt) na polonine Douha, Čorna Tisa. I — obytná miestnosť (v nej pec — 1), II — komôrka, III — maštal pre jahňatá, IV — ustajňovací priestor pre ovce. Kreslila K. Fulierová

Obr. 44. Pôdorysný náčrt huculskej zimarky (podľa V. Kubijoviča, c. d., II, obr. 21): I — predsieň, II — obytná miestnosť s pecou (1), III — ustajňovací priestor pre dobytok, IV — priestor na uskladnenie dreva, V — ohrada pre dobytok, b — kopy sena, c — oborich (kopa sena krytá posuvnou strieškou na koloch). Prekreslila K. Fulierová

budovať zimoviská asi na 15–20 rokov, pričom keď jeden gazda prestal používať zimovisko, predal ho inému, ktorý sa zaujímal o prenájom poloniny.

V čase súkromného hospodárenia zimovali dobytok u zakarpatských Huculov iba bohatší gazdovia, čo vlastnili po 5–6 kráv, po 2–4 pároch volov a mladého hovädzieho dobytká a po 80–100 oviec. Kravy a kone ponechávali gazdovia cez zimu v osade a na zimovisko vyhnali len ovce a mladý hovädzí dobytok. V niektorých prípadoch ponechali na zimovisku aj kravu alebo dojnú kozu na mlieko pre pastierov. Dĺžka pobytu na zimoviskách závisela od zásob sena, ktoré tam boli uskladnené na zimné obdobie. Niektorí gazdovia odišli s dobytkom do zimovísk hneď začiatkom zimy (obyčajne keď napadol prvý sneh a keď prestali pásť ovce po poliach a lúkach v údolí), iní zostávali na zimoviskách len do obdobia kotenia oviec a potom sa vrátili do osady a v rokoch zanikania tohto systému sa zimovalo na poloninách a na horských lúkach už len v prechodnom období na začiatku a na konci zimy. Na jar tam vyhánali dobytok po skončení sena v osade, pričom na zimovisku vyčkávali až do príchodu letnej pastierskej sezóny.

Počas zimovania zostávali pri dobytku mimo osady zvyčajne dve osoby z každej domácnosti, a to či už dve dievčatá alebo dvaja najatí pastieri. V čase kotenia oviec prišiel na zimovisko aj gazda, aby vypomáhal pri prácach súvisiacich s kŕmením a ošetrovaním dobytká. Pri strážnej službe vypomáhal pes. Spojenie medzi osadou a vzdialenejším zimoviskom bolo veľmi obťažné, preto z dediny vychádzali hore len zriedkavo. Väčšinu potrebných predmetov a zásobu potravín na celé predpokladané obdobie pobytu mimo osady dopravili na zimovisko na koňoch už pri odchode z dediny. Ďalšie návštevy obmedzili len na najnutnejšie prípady. Na zimoviská sa odchádzalo cez zimu v skupinách, pešo a v čase silnej snehovej vrstvy si pripínali na obuv snežnice zvané *lapci*. Na bližšie zimoviská dopravovali stravu raz-dvakrát týždenne.²¹⁷ Potraviny na zimovisku boli uskladnené v komôrke. Hlavnú zásobu tvorila múka, zemiaky, kapusta, slanina, údené mäso, strukoviny a kyslé mlieko (husľanka). Na dopravu kyslého mlieka koňmo používali berbenice, na uskladnenie na zimovisku sa používali drevené nádoby (*bočka*, *polubič*), v ktorých sa mlieko udržalo až do jari. Najväčšie zásoby nachystali z kyslého mlieka, pretože tento produkt tvoril základ stravy cez celé zimné obdobie. Kyslé mlieko jedli hlavne so zemiakmi a s kukuricnou kašou. Ostatné pokrmy sa svojou prípravou ani výberom nelíšili od pastierskej stravy v letnom období, ibaže sa nekonzumovali výrobky z čerstvého ovčieho mlieka. Aj produkty z čerstvého kozieho a kravského mlieka sa užívali zriedkavejšie.

Program pastierov v čase pobytu na zimoviskách vyplňala hlavne práca okolo dobytká. Ovce kŕmili dvakrát denne, a to senom a sušenými listnatými vetvami. V pekných dňoch vyhánali ovce aj do lesa, kde ich nechali obhrýzať čečinu. Krmivo podávali ovciam jednak v ovčiarni, jednak pred zimoviskom na nádvorí, kde bolo pre tento cieľ upravené miesto (*davaň*). Hovädzí dobytok kŕmili iba

²¹⁷ Haličskí Huculi mali niektoré zimoviská blízko chalupy *posidkovej*, t. j. v blízkosti trvalého obydľia; na takých miestach prinášali stravu pastierom každodenne. W. S z u c h i e w i c z, c. d., 133.

Obr. 45. Spôsob uskladnenia sena na zimné obdobie. Čorná Tisa. Foto NÚ SAV — J. Podolák 1961

dnu v maštaliach. Najväčším problémom v období tuhej zimy bolo napájanie dobytká. Ak boli na blízku pramene alebo potoky, vyhánali dobytok dvakrát denne na napájanie priamo k prameňom, kde boli žľaby. Keď vodné zdroje zamrzli, vodu na napájanie získavali roztápaním snehu v hrncoch na ohnisku. Okrem kŕmenia a ošetrovania dobytká a prípravy stravy pastieri vykonávali vo voľnom čase niektoré domáce práce (muži opravovali alebo zhotovovali drobné pracovné náradie, dievčatá plietli). Na rozvíjanie spoločenského života boli na odľahlých zimoviskách minimálne podmienky. Kde bolo viac zimovísk blízko seba, tam sa po večeroch navštevovali pastieri zo susedných budov. Do osád odchádzali len kvôli doplneniu zásob potravín alebo v najsúrnejších prípadoch, pričom jeden pastier zostával vždy na zimovisku.

Systém individuálneho zimovania dobytká v ustajňovaciech objektoch mimo osád bol v období pred socialistickou kolektívizáciou rozšírený na celom huculskom území.²¹⁸ V celej oblasti mali zimoviská charakter filiálnych sezónnych hospodárstiev, na ktorých sa sústreďoval život jednak v období kosenia a sušenia

²¹⁸ J. Falkowski (c. d., 52–53) opisuje aj spôsob budovania primitívnych zimovísk v obciach Jablonov a Berezov; prístrešia pozostávajú z dubových stĺpov, na ktorých je položená strecha zo smrekovej kôry.

sena, jednak v čase zimovania. Okolo nižšie položených zimovísk sa postupným rúbaním lesov a klčovaním pozemkov vykultivovali značné plochy poľnohospodárskej pôdy, čím hospodársky význam sezónnych pastierskych obydlí podstatne stúpol. Na výhodnejších miestach sa zo zimných salašov začali vytvárať trvalé obydlia roztrúseného lazového typu. V takomto zmysle možno považovať budovanie zimovísk za jednu z foriem osídľovacieho procesu horskej oblasti.

Opísané zimné hospodárstva mimo osád nemožno považovať za špecifikum Huculov. Až do polovice 20. stor. jestvovali podobné zimoviská dobytka v celom pásme ukrajinských Karpát, a to tak na zakarpatskej strane,²¹⁹ ako aj na severných svahoch Karpát.²²⁰ Analogické formy zimovania dobytka v ustajňovacích priestoroch mimo osád jestvovali aj na území rumunských Karpát, najmä v pohorí Rodna (*casa în câmp*)²²¹ a vo Vulkánových horách v Južných Karpatoch.²²² V Západných Karpatoch bolo známe zimovanie dobytka v lúčnych maštaliach na strednom Slovensku v oblasti Nízkych Tatier (horehronské *mraznice* a *poľné stodoly*),²²³ na východnej Morave²²⁴ a v karpatskej oblasti Poľska (*zimówki*).²²⁵ Základné črty systému horského zimovania dobytka (ekonomické príčiny, spôsob hospodárenia, život pastierov) sú v celých Karpatoch rovnaké, v jednotlivostiach sa prejavujú regionálne odlišnosti (architektonické formy stavieb, terminológia) spôsobené špecifickými podmienkami príslušných menších oblastí.

Z á v e r

Huculské územie v najvýchodnejšej časti ukrajinských Karpát predstavuje oblasť s výraznými tradičnými formami pastierskeho života a kultúry. Súkromné hospodárenie v období kapitalizmu sa zameriavalo predovšetkým na využitie vysokohorských polonín, na ktorých sa v letnom období vypásalo množstvo dobytka. Keďže pestovanie obilia a iných poľnohospodárskych plodín (okrem sena) bolo v tejto oblasti druhoradé, roľnícky spôsob života sa nevyvinul do takých foriem ako napr. v oblasti západnejších Bojkov. Pastierstvo, drevorubačstvo a doprava dreva (pltníctvo a povozníctvo) boli hlavnými zdrojmi obživy miestneho ľudu, čo sa až dosiaľ adekvátne odráža v celkovom uspož�obení života a vo formách kultúry ľudu tejto oblasti.

Na úseku pastierstva sa vyvinuli pozoruhodné formy organizácie poloninského hospodárstva, ktoré záviseli predovšetkým od ekonomických podmienok tejto oblasti (formy a rozsah vlastníctva pasienkových a lúčnych plôch, druhy a počet

²¹⁹ J. Král, *Čorna Hora...*, c. d., 22, V. Kubijovyč, c. d., I, 67.

²²⁰ W. Szuchiewicz, c. d., 68, 103, 225.

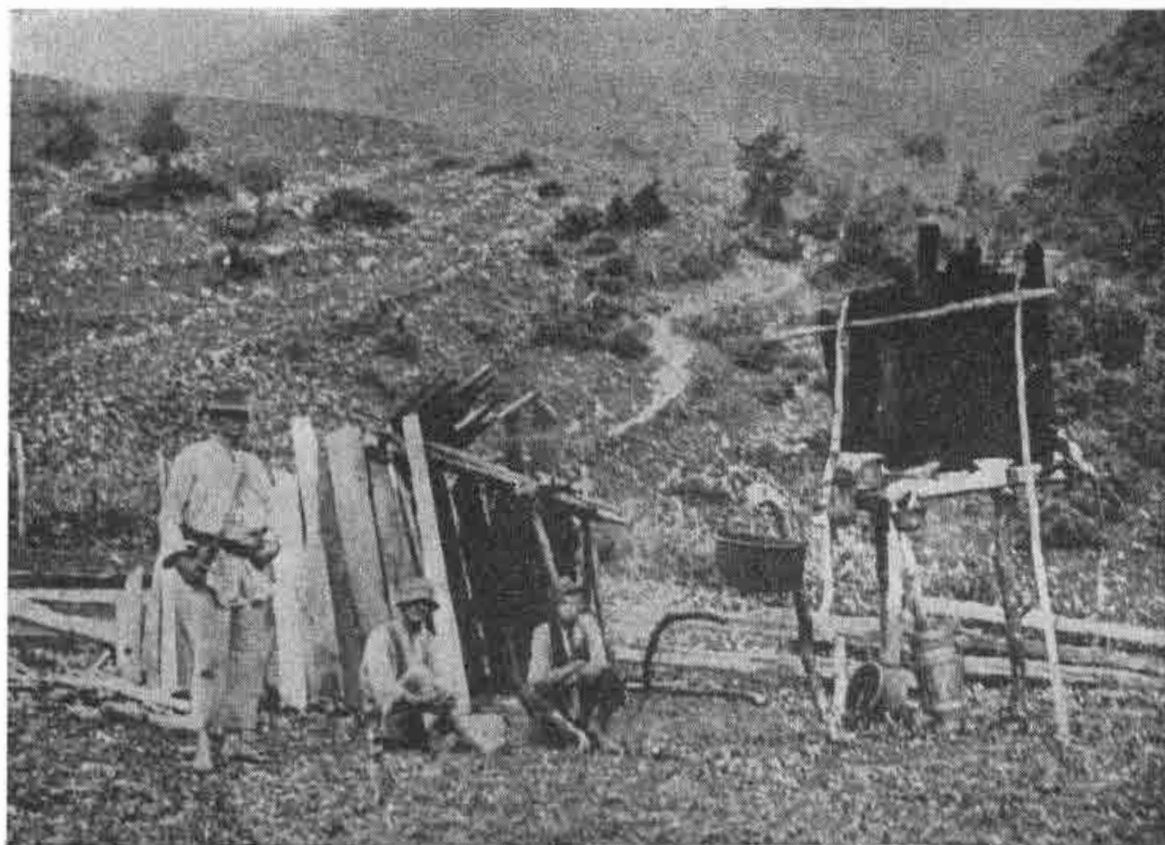
²²¹ T. Morariu, c. d., 19.

²²² J. Podolák, *Poznatky z výskumu...* c. d., 127 an.

²²³ J. Podolák, *Zimovanie dobytka na Horehroní (Mraznice a poľné stodoly)*. Slovenský národopis VIII, 1960, 268–320.

²²⁴ J. Štika, *Salašnické zimování dobytka na Tešínsku*. Radostná země IX, č. 2, 1959, 34.

²²⁵ B. Kopeczyńska-Jaworska, *Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim*, 242–243, W. Kubijowicz, *Życie pasterskie w Beskidzie Magórskim*, 38.

Obr. 46. Koliba rumunských pastierov z Apše (vpravo *komarnik*). Foto V. Suk (podľa V. Kurbijovyča, c. d., obr. 14).

Obr. 47. Lazové osídlenie Huculov, Čierna Tisa. Foto J. Podolák 1961

chovaného dobytku, intenzita pestovania poľnohospodárskych plodín, možnosti zamestnania v iných výrobných odvetviach ap.). Na celom území prevládala forma spoločného pasenia dobytku na poloninách. Hlavným organizátorom tohto hospodárskeho podnikania bol bohatší gazda, označovaný ako *deputát poloniny*. Jeho právomoc v jednotlivých obciach sa líšila podľa toho, v akom pomere vystupoval voči ostatným členom salašného spoločenstva. V oblasti bývalej Haliče a v Bukovine, kde prevládalo individuálne vlastníctvo polonín, vykonával funkciu deputáta vlastník poloniny, ktorý organizoval letné pasenie dobytku na svojej polonine vo vlastnej réžii ako súkromný podnikateľ, pričom jednotlivým majiteľom oviec a ostatného dojného dobytku vydával dohodnuté množstvo syra. Na zakarpatskej strane huculského územia boli poloniny za uhorského štátu väčšinou a za predmníchovskej Československej republiky takmer výlučne vo vlastníctve štátu alebo aspoň v kolektívnom vlastníctve dedinských spoločenstiev. V týchto dedinách bol deputát poloniny voleným funkcionárom salašného spolku, ktorému sa zodpovedal za svoju činnosť, preto jeho právomoc sa obmedzovala hlavne na najímanie poloniny od štátnej vrchnosti, na zjednanie pastierov a celoročný dozor nad ich prácou a na kontrolu mliečneho hospodárenia na polonine. Zodpovednosť za pasenie dobytku počas letného pobytu na polonine mal pastiersky kolektív na čele s bačom. Odmeny pastierom sa vyplácali v minulosti prevažne v naturáliách (mliečne výrobky, príspevky na oblečenie a obuv, možnosť bezplatného pasenia svojho dobytku a chovu ošípaných na polonine), postupne v zjednanej finančnej sume. Inštitúcia baču vo funkcii samostatného podnikateľa sa tu nevyskytuje. Takýto typ sa mohol vyvinúť buď v oblastiach, kde došlo k rozdrobeniu pasienkov medzi viacerých majiteľov, ktorí by sa nemohli zúčastňovať na salašných prácach osobne, preto odovzdávajú svoje ovce bačovi za dohodnuté množstvo syra (takýto typ poznáme napr. na poľskej strane Tatier), alebo sa mohol takýto typ vyvinúť v dedinách s úpadkom salašníctva, kde salašný chov stratil svoj pôvodný hospodársky význam, preto gazdovia prenajímajú svoje ovce bačovi za dohodnuté množstvo syra (takýto typ je známy v niektorých oblastiach Slovenska pod označením *pasenie na výdavok*). U zakarpatských Huculov nedospel vývoj do tohto štádia.

Mliečne výrobky na spoločných ovčích salašoch sa vydávali podľa dojivosti oviec, ktorá sa zisťovala dojením na mieru. Na zakarpatskej strane sa v huculských dedinách vyvinuli dve formy rozdeľovania mliečnych produktov majiteľom: dávnejšie praktizovaným spôsobom bolo váženie mliečnych produktov (*mira na vahe*) a novším spôsobom bolo meranie mlieka podľa odmeraných nádob (*mira na vidra*). V prvom prípade dostával majiteľ oviec hotový hrudový syr, v druhom prípade dostal príslušné množstvo mlieka, ktoré si pomocou baču spracoval na hrudový syr. Z hľadiska priamej účasti gazdov na mliečnej produkcii by sa dalo predpokladať, že neskoršie používaný spôsob, teda *mira na vidra*, je vývojovo starší. Ďalší porovnávací výskum na širšom území by mohol objasniť otázku pôvodu a vývojovej postupnosti týchto foriem. Na úseku spracovania mliečnych produktov predstavuje huculské územie jednotný celok, na ktorom prevládali archaické formy mliečnej výroby, ktorých analógie zisťujeme

v celých Karpatoch. Spôsob dojenia oviec, skýšenie ovčieho mlieka pomocou kľagu a získavanie kľagu zo žalúdkov zvierat, spracovanie hrudového syra, urdy a bryndze, spôsoby využitia srvátky, nádoby používané pri týchto prácach, ako aj príslušná terminológia majú celokarpatský charakter. Pri spôsoboch výroby kyslého mlieka (z mlieka kravského alebo miešaného s ovčím mliekom) zisťujeme totožné formy s prípravou tohto produktu v rumunských Karpatoch a na Balkáne. Za regionálne špecifiká Huculov možno považovať niektoré formy spracovania figúriek z parených syrov a spôsoby uskladňovania masla v drevených nádobkách, ktoré sú predmetom umelecky vysoko rozvinutej huculskej drevorezby.

Pastierske stavby na ovčích salašoch sú podobné stavbám salašným v severných rumunských Karpatoch a v celých Západných Karpatoch. Totožnosť sa prejavuje predovšetkým vo formách hlavných stavebných objektov slúžiacich na ubytovanie ľudí a na ustajnenie dobytku. Patrí sem koliba s funkciou prístrešia pre pastierov a výrobného priestoru na spracovanie mliečnych produktov a na ich uskladnenie. Od podobných stavieb v susedných oblastiach sa huculská koliba líši iba svojím názvom (*staja*). Označenie *koliba* sa vzťahuje u Huculov na malú kolibku, ktorá má funkciu strežiarne pri košari. Celokarpatský charakter majú aj formy ohrád pre ovce a najmä úprava i pomenovanie miesta na dojenie oviec (*strunga*). Za huculské špecifikum možno však považovať letné pasenie kráv na poloninách, s tým súvisiacu mliečnu výrobu a príslušné objekty na ustajnenie kráv a potrebného personálu. Tento jav by si zaslúžil vzhľadom na svoj ojedinelý a územne presne ohraničený výskyt ďalšie podrobné preskúmanie. Pomerne dlho sa tu udržal systém zimovania dobytku v stavebných objektoch mimo osád. Ako v iných oblastiach Karpát s totožnými prírodnými podmienkami, aj na huculskom území sa zo zimovísk ako sezónnych filiálnych hospodárstiev vytvorili v nižších polohách trvale obývané sídla lazového typu, čím sa hranica súvislého osídlenia posunula smerom nahor.

Z hľadiska objasňovania interetnických vzťahov dôležitý úsek predstavuje pastierska terminológia. Výsledky etnografického výskumu ukazujú, že na domácke formy chovu oviec a hovädzieho dobytku sa viažu ukrajinské názvy, ktoré majú staroslovanský pôvod. Táto skutočnosť dokazuje, že nepoloninský chov zvierat bol v tejto oblasti rozšírený už pred zásahom valaskej kolonizácie. Formy letného pasenia oviec na poloninách majú však celokarpatský charakter a na územie Huculov prenikli z Rumunska. Etnický pôvod týchto foriem a najmä účasť rumunského etnika na ich utváraní možno objasniť iba ďalším porovnávacím výskumom na území celej juhovýchodnej Európy. Väčšina základných odborných názvov v huculskom poloninskom hospodárstve je takisto rozšírená aj v iných oblastiach Karpát. Ide najmä o názvy oviec podľa ich vlastností (*vakeša, kurnuta, murgana, bukulajka, šuta, čulka*), o termíny vzťahujúce sa na salašné stavebné objekty (*koliba, košara, carok, strunga, strungar, komarnik, podišar, okil, zarub*), ďalej o termíny z úseku salašného mliečného hospodárstva (*geleta, putera, berbenica, dijnica, vidro, čerpak, mirtuk, cidelo, serbanka, kľak, gľag, dzer, budz, nevarka, žentica, brindza, urda, smetana*) ap. Značná časť týchto základných odborných termínov v salašníctve má rumunský etnický pôvod. Sme-

rom na západ od huculskej oblasti je výskyt slov rumunského pôvodu v salaš-
níckej lexike ako aj v toponymii stále slabší. Etnografické štúdium pastierstva
v severných rumunských Karpatoch ukazuje, že najmä v oblasti Bukoviny a bý-
valej Marmarošskej stolice pôsobil aj spätný vplyv ukrajinského etnika na ľu-
dovú kultúru rumunskú. Svedčí o tom najmä množstvo slovanských jazykových
prvkov v rumunských nárečiach tejto oblasti. Úlohou ďalšieho slavistického báda-
nia bude objasniť, čo z kultúrnych a najmä jazykových prvkov slovanských na
území rumunských Karpát má svoj pôvod u balkánskych Slovanov a čo sem
preniklo spätným vplyvom ukrajinského etnika.

ПОЛОНИНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ГУЦУЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Резюме

Традиційний уклад життя пастушого населення в Карпатах позначений багатьма
моментами, які свідчать про вплив кількох етнічних груп на формування характеру
культури в цьому районі. Спостерігався інтеретнічний взаємовплив, при чому сто-
ронні етнічні втручання були відчутнішими в напрямку від південних і східних
Карпат на захід, що відповідає напрямку пастушої колонізації у 13—16 ст. Сторонній
етнічний вплив найвиразніше проявляється в пастушій культурі там, де зустрічаються
дві етнічні групи (напр., на етнічних кордонах румунсько-українських, українсько-
польських, українсько-словацьких, польсько-словацьких і словацько-моравських). Од-
ним з районів, у якому аж до середини 20 ст. збереглися традиційні форми пастушого
життя, є найдалі на схід розташована частина українських Карпат, де живуть
українці, котрих прийнято називати гуцулами. Метою цієї праці є описати пастуше
життя гуцулів на підставі етнографічного матеріалу, що охоплює другу половину
19—першу половину 20 ст. Малюнки було зроблено 1961 р., коли провадився збір ма-
теріалу в цьому районі.

Приватне господарювання в період капіталізму було спрямоване передусім на ви-
користання високогірних карпатських пасовищ (полонин), на яких влітку паслося
багато худоби, особливо овечок і великої рогатої, менше — коней. Оскільки зернове
господарство займало у гуцулів в минулому другорядне місце, хліборобський спосіб
життя не розвинувся тут у таких формах, як у рівнинній частині Закарпатської
області України. Основним джерелом харчування людей було тваринництво, ру-
бання і сплав або перевезення лісу, що відбилося на всьому життєвому укладі й на
культурі гуцулів.

У період до соціалістичної колективізації розвинулися цікаві форми пастушого
життя, зокрема з точки зору організації пастушества. Форми організації літнього
випасу на полонинах залежали, головним чином, від економічних умов у цьому
районі (форми володіння луками й пасовищами та їхні розміри, породи й кількість
худоби, інтенсивність вирощування сільськогосподарських культур, можливість пра-
цювати в інших промислових галузях тощо). На всій території переважала форма
спільного випасу худоби на полонинах. Основним організатором цього господарського
підприємництва сільського колективу був багатший газда (депутат, депутат до поло-
нини). В районі колишньої Галичини і в Буковині, де переважала приватна власність
на пасовища, цей обов'язок виконував хазяїн луки, котрий сам організовував випас
худоби, як приватний підприємець, якому власники поголів'я платили за пашу й
догляд молочними продуктами й грошима. На закарпатському боці Карпат гу-
цупські пасовища були переважно власністю держави, спочатку Австро-Угорщини,
після першої світової війни — Чехословаччини, а під час другої світової війни —
Угорщини. Меншою частиною пасовищ спільно володіли окремі села. У цьому районі
пасовищного газду обирала спілка тих, хто тримав худобу. Його обов'язки полягали
в орендуванні пасовища від державного лісового управління, в найманні пастухів,
у догляді протягом року за їхньою працею і в контролі за молочним господарством
на спільній фермі.

Особисту відповідальність за випас худоби в літню пору несла група пастухів на чолі зі старшим вівчарем (ватагом). Плату в минулому пастухи одержували переважно натурою, тобто молочними продуктами, одягом і взуттям, а також через надання їм можливості безкоштовно пасти свою худобу. В останні роки перед колективізацією почала переважати оплата праці пастухів грошима. На закарпатській частині гуцульської території ми не зустрічаємося з головним пастухом як самостійним підприємцем.

Молочні продукти на спільних овечих фермах розподілялися між власниками згідно угоди, або у відповідності з удійністю овець, яка визначалась удоєм на міру. В гуцульських селах на закарпатському боці розвинулися дві форми розподілу молочних продуктів між власниками овець. Формою, якою користувалися віддавна, було зважування їх (міра на вагу); власник дійних овець одержував готовий сир. Пізнішою формою було приділювання надосного молока, яке вимірювалося певним посудом (міра на відра). З цього молока власники овець з допомогою головного вівчаря виготовляли сир тут же, на овечій фермі. З огляду на безпосередню участь гасдів у виробленні молочної продукції можна припускати, що цей другий спосіб розподілу молока був пізнішого походження. Це можна з'ясувати лише з допомогою ширше поставлених досліджень, зокрема на території румунських Карпат.

Щодо вироблення продуктів з овечого молока, то гуцульська територія являє собою одне ціле, де переважають архаїчні форми молочного виробництва на віддалених фермах. Аналогії між цими формами спостерігаємо скрізь у Карпатах і в деяких районах Балканського півострова. До категорій загальнокарпатського характеру належать, головним чином, прийоми доїння овець, заквашування овечого молока з допомогою сичуга (кляк, глег), який виготовляється з шлунків молодих ягнят, козенят або телят, спосіб виготовлення круглих несолоних сирів (будзів) та подальша переробка їх на мішений солоний сир (бриндзу), способи використання сироватки (виготовлення овечого масла, вироблення повторного, не такого якісного сиру, так званої вурди), посуд, який при цьому потрібний, і, нарешті, основні назви окремих етапів виробничого процесу, знаряддя праці й готових молочних продуктів. Регіональною специфікою гуцулів у цій ділянці можна вважати деякі способи виготовлення фігурок з пареного сиру, способи зберігання масла у дерев'яних посудинках і зокрема форми цих посудинок, на яких позначилось високо розвинуте серед гуцулів мистецтво різьбярства. Нарешті, специфікою гуцульського району можна вважати всю систему господарювання з коров'ячим молоком. В околиці Рахова дійні корови паслися влітку на полонинах, а на ніч їх заганяли в окремі стайні. Кілька господарів разом наймало не лише пастухів до корів (бовгарів), а й дівчат-доярок або масрок, які піклувалися молочною продукцією прямо на пасовищах.

Пастуші будівлі на пасовищах схожі на аналогічні будівельні об'єкти в північних румунських Карпатах і скрізь у західних Карпатах. Тотожність проявляється, головним чином, у будіванні споруд які мають призначення основних жилих приміщень для пастухів і приміщень для зберігання молочних продуктів. Від будівель такого характеру в інших названих районах Карпат гуцульські відрізняються лише назвою (стая, на відміну від інших районів, де такі сезонні житла переважно називаються колибами). Загальнокарпатський характер мають і загородки для овець (кошари) та зокрема вигляд і назва тієї частини загородки, біля якої дояться вівці (струнга). При загородках будуються невеликі навіси (колиби) для вівчарів які стережуть стару вночі. На особливу увагу заслуговують також будівельні об'єкти на пасовищах, які служать для зимівлі скота і пастухів. Назви цих будов (зимарка) та їхнього внутрішнього обладнання українського походження, але сама система зимівлі скота в стайнях, віддалених від сіл, відома також у румунських Карпатах, на Словаччині, в карпатському районі Польщі й на східній Моравії. На гуцульській території з нижче розташованих зимових філіяльних господарств виникли в ряді місць постійні житла розкиданого типу, що значною мірою вплинуло на характер заселення в деяких гуцульських селах.

З точки зору висвітлення інтеретнічних зв'язків, важливою ділянкою дослідження є запас слів. Результати етнографічного аналізу в цій галузі підтверджують висновки українських лінгвістів (зокрема Й. О. Дзензелівського), що на основні реалії скотарства в низинах поширюються українські назви спільного старослов'янського походження (напр. вівця, баран, ягня, ярка, молоко, сир і т. д.), на підставі чого

можна висновувати, що тваринництво в цьому районі було поширене ще до пастушої колонізації з румунських Карпат. Спосіб літнього випасу овець на гірських луках (полонинське господарство) має, однак, переважно загальнокарпатський характер і на територію гуцулів поширився з півдня, тобто з північних румунських Карпат. Значна частина реалій і відповідних назв є румунського етнічного походження, в багатьох випадках констатуємо походження від слов'янських і неслов'янських народів Балканського півострова, але на переважній більшості культурних і мовних елементів відчувається вплив місцевого, українського середовища, яке перетворювало і пристосовувало сторонні здобутки відповідно до закономірностей свого власного господарського й культурного розвитку. З назв, які поширені в гуцульському районі й трапляються також в інших районах Карпат і на Балканському півострові, можна згадати зокрема назви овець за їхніми властивостями (вакеша, курнута, мургана, букулайка, шута, чулка), назви деяких будівельних об'єктів на пасовищах (колиба, кошара, царок, струнга, струнгар, комарник, подішар, окіл, заруб) і особливо терміни з галузі молочного господарства (гелета, путера, дійниця, відро, черпак, міртук, цідило, бербениця, сербанка, кляк, глек, дзер, будз, неварка, жентиця, сметана, бриндза, вурда і т. д.). Цікаво, що в напрямку на захід від гуцульської території поширення слів румунського походження (і в пастушій лексиці, і в топоніміці), є дедалі слабкішим, отже — прямо пропорціональним впливу румунських пастухів на Закарпатську область УРСР. Етнографічне дослідження пастушества в північних румунських Карпатах вказує на те, що в районі Буковини і Марамароцифи був сильний і зворотний вплив, тобто український культурний і мовний вплив на формування народної румунської культури. Свідченням цього є зокрема багато термінів слов'янського походження в румунських говірках згаданого району. Спільним лінгвістично-етнографічним завданням славістів є з'ясувати, які зі слов'янських мовних та культурних елементів на території румунських Карпат можна вважати результатом українського етнічного впливу, а які походять від балканських слов'ян.

RÉSUMÉ

On trouve, dans la vie traditionnelle des bergers carpatiques, maints éléments dus à l'influence des ethnies multiples qui avaient pris part à la formation de la civilisation de ce pays. Il s'agit des influences réciproques, plus sensibles, toutefois, sur la ligne mêmes des migrations pastorales des XIII—XIVe siècles, c'est-à-dire du sud et de l'est vers l'ouest. Elles sont les plus fortes sur les jonctions des deux peuples (p. e. aux frontières roumano-ukrainiennes, ukraino-polonaises ou slovaques, polono-slovaques, slovaco-moraves). La partie orientale extrême des Carpates ukrainiennes est peuplée des Ukrainiens appelés *Huçules* (*Houçoules*) que ont su garder, dans la première moitié du XXe siècle encore, les formes traditionnelles de la vie pastorale. Notre étude se propose d'esquisser, d'après les documents ethnographiques, la vie de ce peuple pasteur au cours de cent dernières années. Les illustrations utilisées ici datent de 1961 où j'ai pu étudier sur place cette civilisation.

L'économie privée tenait, à l'époque du capitalisme, à exploiter, avant tout, des alpages élevés, appelés „*polonina*“ dans les Carpates, qui nourrissaient, en été, de nombreux troupeaux de bêtes (surtout des brebis, du bétail; en partie, mais moins des chevaux). La culture des céréales passant au second plan chez les *Huçules*, la vie paysanne n'a point pris des formes aussi variées que dans les plaines de l'Ukraine transcarpatique. On est ici éleveur du bétail, bûcheron, flotteur ou charretier, ce qui se reflète aussi dans le style de vie propre à cette population.

Les formes de cette vie de pasteurs, adoptée avant la collectivisation, sont dignes d'attention. Les formes d'organisation que prenait l'utilisation des alpages en été, sur les pentes déboisées, dépendaient surtout des conditions économiques de la région, telles la qualité et l'étendue des alpages et des prés, espèce et le nombre des bêtes menées au pâturage, intensité d'autres cultures paysannes, possibilités d'emploi ailleurs etc. C'était le pâturage communier qui dominait sur tout le territoire. Le principal responsable de cette forme d'exploitation par la communauté du village était un paysan aisé, appelé „*deputat*“ ou „*deputat do polonini*“. En Galicie d'autrefois et dans la Bukovine, où la forme privée d'économie priait toutes les autres, c'était le propriétaire des alpages qui se chargeait d'organiser le pâturage à ses frais et dépens, se faisant payer, par des éleveurs du bétail, soit en comptant, soit en nature (produits

laitiers). Les pâturages huçules se trouvant sur les versants orientaux des Carpates appartenaient, en grande partie, à l'Etat, à l'Autriche-Hongrie d'abord, à la Tchécoslovaquie entre les deux guerres, à la Hongrie pendant la deuxième guerre mondiale. Les communiens des villages ne tenaient qu'une petite partie des pâturages. Le responsable des pâturages était alors le membre de la communauté, élu librement à cet effet. Sa compétence se bornait à louer des pâturages administrés par une autorité locale des Eaux et Forêts, à choisir des bergers qu'il surveillait pendant toute la saison et à veiller sur la production des laitages dans la ferme commune.

Cependant la responsabilité directe passait, pendant l'été, au groupe des bergers qui surveillaient étroitement les troupeaux et dont le chef s'appelait *vatah*. Autrefois, on les payait en grande partie en nature (laitages), ajoutant de petites sommes destinées à pourvoir aux besoins les plus pressants (vêtements, chaussures) et le droit du pâturage gratuit pour le bétail privé des bergers. Un salaire fixe commençait à prédominer, les dernières années précédant la collectivisation. Dans la partie transcarpatique du territoire huçule le chef des bergers ne fut jamais entrepreneur privé.

Les laitages produits à partir du lait des brebis furent partagés entre les propriétaires selon la clé fixée d'avance, ou bien d'après la quantité du lait, mesuré par le sois-disant „*udoj na miru*“. Sur les versants transcarpatiques, les villages huçules ont connu deux autres formes du partage des laitages par les propriétaires des brebis. La première, pratiquée dans les temps plus anciens, assurait au propriétaire une certaine quantité de fromage (*mira na vale*). Plus tard, on distribuait des secaux avec du lait (*mira na vidra*) dont on fabriquait, sur place, des laitages. C'est en général le berger en chef qui s'en chargeait. Toutefois, seule une étude comparée, englobant aussi la partie roumaine des Carpates permettra de décider lequel des deux modes décrit est plus ancien.

Quant à la production des laitages elle — même, le territoire huçule forme un tout où des fermes fort disséminées présentant quelques variantes archaïques. On en trouvera d'analogues un peu partout dans les Carpates et même dans certaines parties des Baléans. Sont communs à tout le territoire carpatique: la traite des brebis, l'emploi de la présure pour faire cailler le lait, présure appelée *klak* ou *gleg*, retirée des estomacs des agneaux, chevreaux, veaux, la fabrication des fromages salés (*bryndza*) ou des fromages non salés, en boules (*budz*), l'utilisation du petit lait dont on fabrique soit du „beurre“ soit des fromages de seconde qualité, appelés „*urda*“, enfin la vaisselle employée au cours de ces travaux, de même que les noms des procédés courants, des outils et des produits finis. On peut considérer comme propres aux Huçules la production des figurines en fromage fumé, certaines formes de stockage du beurre dans les vases en bois et les formes de ceux-ci où les sculpteurs en bois huçules s'avèrent de vrais artistes. Enfin, la traite et le traitement du lait des vaches paraissent également différents chez les Huçules. Aux environs de Rachov, on menait, en été, paître haut dans les montagnes les vaches qu'on enfermait, pendant la nuit, dans les étables privées. Les groupes de paysans louaient des pâtres (*bovhar*), mais aussi de jeunes filles pour traire des vaches (*majerka, dojar-ka*) qui ensuite se chargeaient sur la place même des laitages.

Des habitations construites dans les montagnes ressemblent à celles qu'on voit dans les Carpates roumaines et dans toutes les Carpates occidentales. On remarque surtout l'identité des formes des constructions devant servir de gîtes aux bergers, et celles de leurs dépendances où l'on stocke des laitages. Seuls les noms diffèrent parfois: des constructions saisonnières appelées presque partout ailleurs *koliba* s'appellent *staia* (*staja*) chez les Huçules. En revanche, le nom et la forme des clôtures pour les brebis (*košara*), avec la partie où l'on traite des brebis (*strunga*) n'ont rien de particulier. De petits gîtes servant d'abri aux bergers qui sont de service pendant la nuit, s'appellent curieusement „*koliba*“. Il faut mentionner ici également des constructions qui servent de gîte aux troupeaux et aux bergers pendant l'hiver. Bien que leurs noms (*zimarka*) soient d'origine ukrainienne, cette espèce d'hivernage n'est pas inconnue dans les Carpates roumaines, en Slovaquie, dans les Carpates polonaises et dans l'est de la Moravie. Sur le territoire huçule, certaines constructions saisonnières, situées plus bas, se sont transformées, parfois, en habitations durables formant des hameaux dispersés ce qui n'était pas sans influencer le peuplement des villages huçules.

Le vocabulaire de cet habitat est particulièrement important pour quiconque s'intéresse aux études comparées dans ce domaine. Les recherches ethnographiques confirment les résultats auxquels, les linguistes ukrainiens ont abouti dans ce domaine (surtout J. O. Dzendzelivskyj), à savoir que les termes d'élevage fondamentaux de la plaine et d'origine slave commune

(brebis, mouton, agneau, génisse, lait, fromage) se sont maintenus dans les montagnes, ce qui permet de supposer ici l'existence de l'élevage du bétail avant les migrations des pasteurs venant des montagnes roumaines. En revanche, les termes de transhumance (exploitation des alpages), les mêmes partout dans les Carpates, ont pénétré du sud aussi sur le territoire des Huçules. Certains aspects et les termes de cet élevage sont d'origine roumaine, ou bien sont empruntés aux peuples slaves et non slaves des Balcans. Le milieu ukrainien les a puissamment transformés et adaptés à ses propres besoins économiques et culturels. Voici les termes utilisés communément aussi ailleurs dans les Carpates et aux Balcans: différentes sortes de brebis sont appelées *vakeša*, *kurnuta*, *murgana*, *bukulajka*, *šuta*, *čulka*; constructions et gîtes aux alpages: *koliba*, *košara*, *carok*, *strunga*, *strungar*, *komarnik*, *podišar*, *okil*, *zarub*; les laitages: *geleta*, *putera*, *dijnica*, *vidro*, *čerpak*, *mirtuk*, *cidelo*, *berbenica*, *serbanka*, *klak*, *gleg*, *dzer*, *budz*, *nevarka*, *žentica*, *smetana*, *bryndza*, *urda* etc. Il faut remarquer qu'en direction de l'ouest les emprunts au roumain se font rares aussi bien dans le lexique que dans la toponymie. La ligne de force correspond donc ici à la ligne de migration des bergers roumains. Des recherches ethnographiques effectuées dans la Bukovine et en Roumanie du Nord ont montré en revanche des influences du lexique et de la culture ukrainienne. Les emprunts d'origine slave sont particulièrement nombreux dans les patois roumains de cette région. Seules des recherches linguistiques et ethnographiques ultérieures pourront dire dans quelle mesure il s'agit des emprunts au sud-slave et à l'ukrainien.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XIV, 1966, № 2

Издается четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы др. Божена Филова и Вера Носáľовá

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XIV, 1966, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XIV, 1966, No 2.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XIV, 1966, No. 2. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NARODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XIV, 1966, číslo 2. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramárik, dr. Michal Markuš, prof. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, prom. hist. Štefan Mruškovič, doc. dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer P10 2385/49-III/2 — V-15*61208

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966